

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 8 września 2023 r.

Poz. 6713

UCHWAŁA NR LVI/757/2023 RADY MIEJSKIEJ W JAWORZNIE

z dnia 31 sierpnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Jaworzna na lata 2023-2026

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt. 9 i art. 18 pkt 2 ust. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.), oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), po uzyskaniu pozytywnej opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach oraz po konsultacjach określonych uchwałą nr XLVII/650/2010 Rady Miejskiej w Jaworznie z dnia 26 sierpnia 2010 r. w sprawie określenia szczegółowego sposobu konsultowania z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego projektów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji (Dz. Urz. Woj. Śl. Nr 196 poz. 3002)

Rada Miejska w Jaworznie uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Program Opieki Nad Zabytkami Miasta Jaworzna na lata 2023-2026, będący załącznikiem do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Jaworzna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po 14 dniach od daty ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

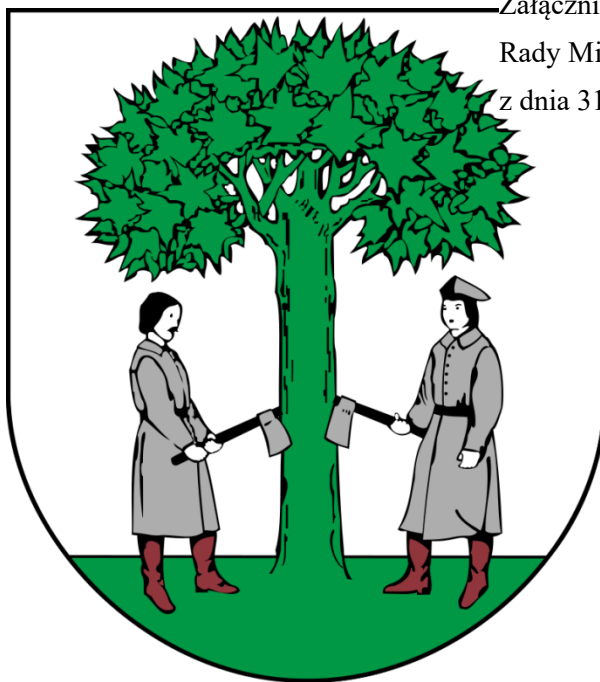
Przewodniczący Rady Miejskiej w Jaworznie

Tadeusz Kaczmarek

Załącznik do uchwały Nr LVI/757/2023

Rady Miejskiej w Jaworznie

z dnia 31 sierpnia 2023 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
MIASTA JAWORZNA
NA LATA 2023 – 2026**

Jaworzno 2023

Spis treści:

STRESZCZENIE – CZĘŚĆ OPERACYJNA DOKUMENTU	3
 CZĘŚĆ I – UWARUNKOWANIA FORMALNE	
ANALIZY I MATERIAŁY	8
I-1 WSTĘP	8
I-2 UWARUNKOWANIA PRAWNE	11
I-3 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – spójność z innymi dokumentami strategicznymi szczebla krajowego i wojewódzkiego	26
I-4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO - relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami programowymi samorządu miasta	38
 CZĘŚĆ II – CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA ORAZ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA JAWORZNO	 47
 CZĘŚĆ III – CZĘŚĆ OPERACYJNA	 64
III-1 Założenia programowe – cele i priorytety	64
III-2 Instrumenty realizacji programu opieki nad zabytkami	72
 CZĘŚĆ IV – ANEKSY	
Aneks 1 – Zasady konserwatorskie	87
Aneks 2 – Gminna Ewidencja Zabytków	89

Streszczenie – część operacyjna

Zgodnie z pragmatyką dokumentów strategicznych poniżej przedstawiono wyciąg zasadniczych założeń programowych Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Jaworzna na lata 2023 - 2026. Cele sformułowano deklarując zgodność z dokumentami krajowymi, wojewódzkimi oraz dokumentami prawa miejscowego i strategiami przyjmowanymi przez Radę Miasta Jaworzna, przy uwzględnieniu specyfiki zasobu dziedzictwa kulturowego miasta Jaworzna oraz regulacji ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, co do zawartości gminnych, powiatowych i wojewódzkich programów opieki nad zabytkami wskazuje się jako główny cel strategiczny programu opieki nad zabytkami Miasta Jaworzna na lata 2023 - 2026 :

WZMOCNIENIE ZAANGAŻOWANIA SAMORZĄDU I MIESZKAŃCÓW JAWORZNA W OCHRONĘ ZABYTKÓW I DZIEDZICTWA HISTORYCZNEGO REGIONU JAKO DZIAŁANIE KSZTAŁTUJĄCE LOKALNĄ TOŻSAMOŚĆ KULTUROWĄ ORAZ PODNOSZĄCE JAKOŚĆ ŻYCIA W MIEŚCIE.

Jako priorytety służące realizacji celu wskazuje się:

1. **„Bogactwo dziedzictwa pogranicza”¹** – Działania na rzecz upowszechniania wiedzy o wartości zabytków jako elementów dziedzictwa kulturowego oraz roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju (działania badawcze, edukacyjne, promocyjne).
2. **„Gospodarna troska”** – Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie komunalne i publiczne oraz wspieranie działań na rzecz ochrony i zachowania zabytków o innych formach własności (działania w sferze materialnej ochrony oraz użytkowania zasobu zabytkowego).
3. **„Siła współpracy”** – Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, inwestorami, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym Jaworzna (działania organizacyjne i zarządcze, koordynacja i współpraca, dążenie do efektu synergii działań).

Celowi programu oraz priorytetom podporządkowane są kierunki działań oraz zadania. Dobór tych zadań wynika z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie

¹ Hasło „dziedzictwo pogranicza” jest szerzej wyjaśnione w dalszej części „programu”, odnosi się do wyjątkowości dziedzictwa kulturowego regionu położonego na styku dwóch wielkich regionów kulturowych Górnego Śląska i historycznej Małopolski, co finalnie współtworzy oryginalną, uwarunkowaną historycznie tradycję i kulturę lokalną.

zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie merytorycznej zawartości i szczególności programów opieki nad zabytkami, którą ustawa określa, nie zamykając katalogu możliwych rozwiązań i treści.

Uwzględniając możliwości i ograniczenia formalne samorządu i administracji samorządowej Miasta Jaworzna wskazuje się na kluczowe znaczenie działań w sferze społecznej i na rolę samorządu w kształtowaniu pozytywnych opinii mieszkańców na rzecz działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego.

Dla poszczególnych PRIORYTETÓW wskazuje się kierunki działania i zadania kluczowe:

PRIORYTET 1 – „Bogactwo dziedzictwa pogranicza”

KIERUNEK DZIAŁANIA 1

Działania edukacyjne za pośrednictwem instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi.

ZADANIE KLUCZOWE 1-1

Inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w powiecie, na temat specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego, za pośrednictwem szkół, instytucji kultury, stowarzyszeń oraz przy współpracy z zarządami powiatów i gmin oraz placówkami badawczymi regionu.

ZADANIE KLUCZOWE 1-2

Włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych), szczególnie zbadanie możliwości przyłączenia się do działań Śląskiego Szlaku Zabytków Techniki i w dalszej perspektywie do Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (ERIH).

KIERUNEK DZIAŁANIA 2

Działania dokumentacyjne – aktualizacja i pogłębienie rozpoznania zasobu oraz rozwijanie charakterystyk i zasobu we współpracy z placówkami badawczymi oraz kręgami stowarzyszeń społecznych działających na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego regionu.

ZADANIE KLUCZOWE 2-1

Inicjowanie i prowadzenie współpracy ze środowiskiem naukowym w celu pogłębiania charakterystyki zasobu zabytkowego w granicach miasta, w drodze badań, publikacji i konferencji naukowych.

ZADANIE KLUCZOWE 2-2

Publikacja, promocja i upowszechnianie wyników badań nad zasobami dziedzictwa kulturowego Jaworzna w mediach elektronicznych, na stronach internetowych miasta i miejskich instytucji kultury.

PRIORYTET 2 – „Gospodarna troska”**KIERUNEK DZIAŁANIA 1**

Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu, z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej.

ZADANIE KLUCZOWE 1-1

Zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów i obszarów zabytkowych pozostających we władaniu i zarządzie miasta.

ZADANIE KLUCZOWE 1-2

Wspieranie miejskich instytucji kultury realizujących zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.

KIERUNEK DZIAŁANIA 2

Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych.

ZADANIE KLUCZOWE 2-1

Prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i użytkowaniu mienia komunalnego i publicznego. Dialog z innymi właścicielami zabytków.

ZADANIE KLUCZOWE 2-2

Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku powzięcia informacji i udokumentowania zagrożenia, lub niszczenia obiektu zabytkowego (nieruchomego, ruchomego lub archeologicznego).

PRIORYTET 3 – „Siła współpracy”**KIERUNEK DZIAŁANIA 1**

Kształtowanie polityki miasta przez uwzględnianie w dokumentach zarządczych i planistycznych uwarunkowań i zadań w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego.

ZADANIE KLUCZOWE 1-1

Konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów

z zakresu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz wdrażanie wniosków audytu krajobrazowego, w przypadku przyjęcia dokumentu przez sejmik województwa śląskiego.

ZADANIE KLUCZOWE 1-2

Inicjowanie, opracowywanie i aktualizacja w skali miasta dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku szczególnych zagrożeń.

ZADANIE KLUCZOWE 1-3

Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, w miarę pozyskiwania bieżących informacji o zmianach w zasobie. Zgodne z regulacjami ustawowymi uwzględnianie obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków przy sporządzaniu planów miejscowych i Studium, w zakresie zapisów ochronnych dotyczących zachowania bryły, formy i detalu architektonicznego obiektów objętych wpisem do Gminnej Ewidencji Zabytków, przy dopuszczeniu możliwości modernizacji technicznej zapewniającej ciągłość użytkowania.

KIERUNEK DZIAŁANIA 2

Tworzenie efektu synergii – inicjowanie koalicji w pozyskiwaniu środków, finansowaniu i realizowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.

ZADANIE KLUCZOWE 2-1

Udział w finansowaniu, wytyczaniu i utrzymywaniu szlaków kulturowych i ścieżek edukacyjnych w granicach miasta.

ZADANIE KLUCZOWE 2-2

Działanie na rzecz ochrony zintegrowanej – współpracy z instytucjami i organami ochrony przyrody w celu wzmocnienia ochrony krajobrazu kulturowego, w tym zabytków, w obszarach cennych przyrodniczo. Realizacja koncepcji zagospodarowania Góry Grodzisko.

ZADANIE KLUCZOWE 2-3

Prowadzenie akcji informacyjnych dla właścicieli obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków w zakresie ich obowiązków i możliwości działania. Promowanie dobrych praktyk ochrony zabytków.

ZADANIE KLUCZOWE 2-4

Pozyskiwanie zewnętrznych środków na ochronę, promocję i zagospodarowanie obiektów zabytkowych.

Realizacja powyższych celów, priorytetów i kierunków działań wymaga uwzględnienia i stosowania poniższych założeń wstępnych:

Realizacja ustaleń i celów dotyczących ochrony zabytków z terenu Jaworzna, zawartych w niniejszym programie, uzależniona jest od włączenia problematyki ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych miasta. W celu wypełnienia zadań w tym zakresie należy:

- uznawać i eksponować wartość i znaczenie dziedzictwa kulturowego dla miasta (zarówno w sferze tożsamości kulturowej, jak i zasobów prorozwojowych),
- konsekwentnie planować i realizować działania samorządowe w zakresie ochrony zabytków, uwzględniać tę problematykę we wszelkich dokumentach strategicznych i planach rozwojowych,
- rozumieć znaczenie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, zabytków archeologicznych oraz łączność tematyki z uwarunkowaniami ochrony przyrody,
- wspierać projekty i inicjatywy społeczne związane z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych,
- generować i racjonalnie wykorzystywać fundusze na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne oraz działania związane z opieką nad zabytkami.
- wspierać i inicjować działania związane z utrzymaniem dziedzictwa niematerialnego regionu.

Uwaga: Program zawiera ponadto analizę uwarunkowań prawnych i formalnych ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, charakterystykę i diagnozę stanu zasobu zabytkowego oraz odniesienia do instrumentarium wdrażania programu. Konstrukcja dokumentu ma za zadanie z jednej strony dostarczyć rzeczowe uzasadnienie przyjętych celów i priorytetów, a z drugiej stanowi podręczne kompendium informacji na temat polskiego systemu ochrony zabytków oraz stanu zasobu zabytków w granicach administracyjnych Jaworzna.

CZĘŚĆ I- UWARUNKOWANIA FORMALNE - ANALIZY I MATERIAŁY

I-1 WSTĘP

Jaworzno – miasto na prawach powiatu, historycznie wyrosłe jako centrum przemysłowe Zagłębia Krakowskiego, obecnie główne miasto Jaworznicko-Chrzanowskiego Okręgu Przemysłowego, usytuowane na Wyżynie Śląskiej, w granicach konurbacji górnośląskiej. Pod względem kulturowym obszar pogranicza, historycznie związany z Małopolską, natomiast gospodarczo ze Śląskiem. W powszechnym odbiorze Jaworzno jest kojarzone z historią przemysłu i górnictwa. Zabytki nie są pierwszym skojarzeniem ze specyfiką miasta. Jednak historyczne położenie, które sytuowało obszar dzisiejszego miasta na granicy regionów kulturowych i imperiów dziewiętnastowiecznej Europy, charakterystyka kulturowa o pradziejowej genezie oraz oryginalnym wyrazie kultury pogranicza sprawiają, że jest to obszar o bogatym i znaczącym zasobie dziedzictwa kulturowego. Istotnym elementem owego dziedzictwa są obiekty zabytkowe, które dokumentują lokalną historię i przemiany kulturowe. Z tego względu dbałość o zabytki jest ważnym elementem misji zachowania i ochrony tutejszej tożsamości kulturowej, własnej, oryginalnej tradycji kształtującej pojęcie „małej ojczyzny”, a zarazem będącej ważnym wkładem w bogactwo polskiej różnorodności kulturowej.

Zadania w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego należą do zadań własnych samorządu. W kontekście ładu prawnego regulują te kwestie ustawy o samorządzie gminnym, powiatowym i wojewódzkim oraz zasadnicza dla systemu ochrony zabytków ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm). Na mocy wspomnianej ustawy opracowanie programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków samorządu każdego ze szczebli (gmina, powiat, województwo). Ustawa w art. 87. określa tryb uzgadniania i uchwalania, zakres tematyczny, okresy obowiązywania i cel opracowania programu. Program opieki nad zabytkami to dokument strategiczny dla administracji samorządowej gmin i powiatów, który nie stanowi prawa miejscowego, lecz służy kształtowaniu polityki w danym sektorze odpowiedzialności samorządu oraz zapewnia komplementarność działań w wymiarze kompetencji samorządu w danym regionie. Wnioski z programu opieki nad zabytkami należy obligatoryjnie uwzględniać przy tworzeniu dokumentów planistycznych, przez co faktycznie, acz pośrednio, wpływają na kształt prawa miejscowego. Program, jako dokument strategiczny ma na celu ukierunkować i zoptymalizować działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a w szczególności zabytków nieruchomych i ruchomych jako elementów o kluczowym znaczeniu dla ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego kraju i regionu, popularyzacji historii i kultury regionu oraz dla zachowania lokalnej tożsamości kulturowej.

Zgodnie z metodyką zalecaną przez instrukcję Narodowego Instytutu Dziedzictwa² (specjalistyczna instytucja kultury podległa Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego) Program powinien mieć strukturę dokumentu określającego stan zasobu – waloryzację i wytyczne (właściwe cele i działania planu). Cykliczność opracowania dokumentu wymaga aktualizowania danych o zasobie oraz aktach prawnych i strategicznych, które określają uwarunkowania dla kształtowania polityki ochrony zabytków na szczeblu powiatu. Program wymaga opracowania struktury redakcyjnej i treściowej, która umożliwi realizację ustawowego obowiązku sprawozdawania jego realizacji w połowie obowiązywania (po dwóch latach od uchwalenia) oraz na zakończenie okresu obowiązywania, przed uchwaleniem kolejnej edycji programu. Wnioski z realizacji programu mają służyć optymalizacji zapisów i działań w kolejnych edycjach dokumentu. Potwierdzeniem prawidłowości konstruowania powiatowego programu opieki nad zabytkami, są jego efekty, które dają się wykazać w sprawozdaniach sporządzanych na potrzeby powiatu co dwa lata (w połowie obowiązywania i po upływie okresu obowiązywania programu).

W przypadku Jaworzna, miasto pod względem administracyjnym łączy funkcje i kompetencje gminy miejskiej i powiatu (grodzkiego), stąd program opieki nad zabytkami musi łączyć specyfikę programów gminnych i powiatowych, z uwzględnieniem właściwych kompetencji samorządu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Z tego względu, zgodnie z zapisem art. 21. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków. W tym wypadku Gminna Ewidencja Zabytków miasta Jaworzna ustanowiona Zarządzeniem Prezydenta Miasta Jaworzna z 2012 r., zmienionym w 2016 r., jest bieżąco aktualizowana. Jest to materiał wyjściowy do sporządzenia diagnozy, której wyniki służą precyzowaniu celów, priorytetów i kierunków działań programu.

Dziedzictwo kulturowe, to czynnik decydujący o poczuciu tożsamości narodowej i przynależności regionalnej, to element łączący przeszłość z przyszłością, wspólną klamrą znaczeń, wartości, obyczaju i pamięci. Pod pojęciem „dziedzictwo kulturowe” rozumiemy zasób obiektów nieruchomych i ruchomych (dziedzictwo materialne) wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, przekazami historycznymi obyczajowymi (dziedzictwo niematerialne). W zbiorze świadectw przeszłości wyróżniamy te, które są uznane za godne ochrony prawnej, sprawowanej w interesie społecznym, ze względu na wartości historyczne, artystyczne lub naukowe, jako obiekty zabytkowe. To zasób, który wymaga przekazania następnym pokoleniom z uwagi na swe wartości, które mają znaczenie dla kształtowania i zachowywania lokalnej i narodowej tożsamości kulturowej oraz rozwoju społecznego i kulturalnego.

2 https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kurier_Konserwatorski/Kurier_Konserwatorski-r2009-t-3/Kurier_Konserwatorski-r2009-t-n3-s14-36/Kurier_Konserwatorski-r2009-t-n3-s14-36.pdf, dostęp: 20.09.2019.

Polski system ochrony zabytków opiera się na indywidualnej odpowiedzialności właściciela obiektu zabytkowego za jego zachowanie i utrzymanie. Organy administracji publicznej pełnią funkcje nadzorcze oraz realizują zadania systemowe w zakresie ochrony zabytków. Jednak w szerszej perspektywie dbałość o dziedzictwo kulturowe jest konstytucyjnym prawem i obowiązkiem zarówno ogółu obywateli, jak i administracji publicznej, tak rządowej, jak i samorządowej. Służy podtrzymaniu społecznej pamięci historycznej, której fundamentem jest wspólnota dziejowa i kulturowa, a materialnym świadectwem są zabytki. Zabytki współtworzą dziedzictwo kulturowe, a zarazem stanowią jego trwałe i materialne przejawy. Jednocześnie ochrona zabytków służy utrwalaniu wartości artystycznych, historycznych i naukowych, którymi charakteryzują się zabytki, a także jest wyrazem dbałości o zachowanie potencjału rozwojowego regionu. Istotnym jest, by zgodzić się z założeniem, że ochrona zabytków realizowana jest w pierwszym rzędzie dla potrzeb własnych lokalnej społeczności, w dalszym planie może też stać się elementem aktywizacji gospodarczej jako składowa zyskujących na znaczeniu przemysłów czasu wolnego.

Zgodnie z udokumentowanym w nauce poglądem, dziedzictwo kulturowe jest zasobem prorozwojowym, w rozumieniu nauk ekonomicznych, a zarazem jest zasobem nieodnawialnym, co powoduje, że znaczenie działań w zakresie jego ochrony staje się szczególnie istotne. Ochrona dziedzictwa winna zmierzać do konstruowania i kształtowania przyszłości. W swej istocie zabytek należy do przeszłości, a dziedzictwo służy współczesnym i przyszłym celom. W dobie globalizacji lokalność (lokalne, czy regionalne dziedzictwo kulturowe) stanowi wartość autonomiczną i wzrastającą³. Misją administracji samorządowej wszystkich szczebli powinno być współdziałanie z właścicielami i użytkownikami zabytków w celu tworzenia warunków do ich jak najlepszego zachowania i eksponowania, dla dobra ogółu obywateli.

Uwzględniając powyższe przesłanki oraz przedstawione poniżej uwarunkowania prawno-organizacyjne i charakterystykę zasobu dziedzictwa kulturowego miasta Jaworzna, w edycji programu opieki nad zabytkami na lata 2023 - 2026 definiujemy dziedzictwo kulturowe jako zasób prorozwojowy w rozumieniu rozwoju społecznego i ekonomicznego, a zabytki postrzegamy jako nieodnawialne i niezastąpione ogniwa łączące przeszłość z przyszłością, których zachowanie jest niezbędne dla podtrzymania przekazu międzypokoleniowego i tożsamości historycznej regionu oraz ochrony wartości o znaczeniu ogólnonarodowym. Konstrukcja programu oraz jego zawartość merytoryczna mają na celu rzeczowe uzasadnienie przyjętej strategii, celów, priorytetów i kierunków działań w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego województwa. Jednocześnie zgromadzone informacje, analizy i diagnozy są aktualnym kompendium wiedzy o zasobie dóbr kultury w granicach miasta oraz strukturach i mechanizmach systemu ochrony zabytków.

3 J. Purchla, *Śmierć Krakowowi nie grozi*, Wyborcza.pl Kraków, 19.02.2011; http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,35798,9131192,Prof_Jacek_Purchla_Smierc_Krakowowi_nie_grozi.html?disableRedirects=true /dostęp 20.09.2019.

I-2 UWARUNKOWANIA PRAWNE – rola gminy i powiatu w systemie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Wartość zabytków dla społeczności lokalnych, jak i dla ogółu społeczeństwa legła u podstaw regulacji prawnych kształtujących system ochrony zabytków w Polsce. Współczesną podstawą systemu jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁴, która w rozdziale I Rzeczpospolita zawiera art. 5., stanowiący, iż: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. W ślad za ustawą zasadniczą w Polsce, w której dostrzeżono rangę dziedzictwa narodowego, w aktach prawnych i dokumentach systemowych kwestie poszanowania zabytków jako materialnej emanacji dziedzictwa, są traktowane z należytą uwagą. Stąd zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego znalazły się wśród obowiązków samorządów, w tym samorządu gmin i powiatów, co wyrażono w zapisach ustaw: o samorządzie gminnym z 8 marca 1990 r. (Dz.U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.)⁵, który w art. 7, ust.1, pkt 9 określa, iż do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w szczególności w zakresie: „kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 1526.)⁶ w rozdziale 2 pt. Zakres działania i zadania powiatu, w art. 4.1 stwierdza: „Powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie [...] kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Stąd obowiązki związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami przynależą do zadań własnych gminy i powiatu.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ((tekst jednolity: Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.)⁷ reguluje całokształt systemu ochrony zabytków w Polsce, określając przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Jednocześnie z zapisów ustawowych wynikają zadania i zobowiązania dla administracji samorządowej oraz zakresy współdziałania samorządów z administracją rządową w zakresie ochrony zabytków. Obowiązki samorządowej administracji publicznej precyzuje art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który stanowi, że:

4 <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>, dostęp: 30.09.2019.

5 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230000040>, dostęp: 17.05.2023.

6 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19980910578>, dostęp: 30.09.2019.

7 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20031621568/U/D20031568Lj.pdf>, dostęp: 30.09.2019.

„Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5 cytowanej ustawy precyzuje termin opieki nad zabytkami:

„Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”.

Artykuł ten odnosi się także do zadań samorządu w sytuacji, gdy reprezentuje właścicielsko Skarb Państwa lub autonomiczne prawo własności jako właściciel obiektów zabytkowych w zasobie mienia komunalnego lub innych form mienia publicznego. Łącznie, ogólnie sformułowane zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami wytyczają ramy zadań, które należy uwzględnić w programie opieki nad zabytkami. Ów zakres tematyczny dopełniają sformułowania ustawowe dotyczące w szczególności treści wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami.

Tworzenie dokumentów strategicznych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami reguluje art. 87 ust. 1 cytowanej ustawy, który stanowi, iż: „Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami”. Jako wytyczna generalna istotny jest też art. 18, który w punkcie 1 stanowi, że:

„Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji

o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Ustawa wskazuje starostwu powiatowemu istotną rolę w procedurze ustanawiania ochrony zabytków, przez wpis do rejestru zabytków, którą prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. W art. 9 ustawy, dotyczącym wpisywania zabytków nieruchomych do rejestru zabytków, zawarto zapis:

„3a. Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście.

3b. Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru do czasu ostatecznego zakończenia tego postępowania podaje się do publicznej wiadomości na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek”.

Informowanie o wszczęciu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków postępowania w sprawie wpisu do rejestru zabytków zabytku nieruchomego ma istotne znaczenie proceduralne, gdyż:

„Art.10a. ust.1. Od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku.

2. Zakaz, o którym mowa w ust. 1, dotyczy także robót budowlanych objętych pozwoleniem na budowę albo zgłoszeniem, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie.

3.Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do zabytku służącego obronności i bezpieczeństwu państwa”.

Dodatkowo ustawa wskazuje możliwość poszerzenia uczestnictwa w sprawowaniu ochrony zabytków przez powołanie samorządowego konserwatora zabytków – art. 96 ust. 2 stanowi, iż

„Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom

gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa.

2a. Do prowadzenia spraw, o których mowa w ust. 2, gmina, powiat, związek gmin, związek powiatów, związek powiatowo-gminny albo związek metropolitalny ustanawia wyodrębnione stanowisko odpowiednio gminnego (miejskiego) konserwatora zabytków, powiatowego konserwatora zabytków, powiatowo-gminnego konserwatora zabytków albo metropolitalnego konserwatora zabytków.

2b. Gminnym (miejskim) konserwatorem zabytków, powiatowym konserwatorem zabytków, powiatowo-gminnym konserwatorem zabytków albo metropolitalnym konserwatorem zabytków może zostać osoba, która spełnia warunki określone w art. 91 ust. 2”.

Zapis ten nie nakłada obowiązku powoływania samorządowego konserwatora zabytków, lecz otwiera taką możliwość, dla samorządów, które zdecydują o zwiększeniu stopnia odpowiedzialności za stan dziedzictwa kulturowego i zabytków na swym terenie. Specyficznym uprawnieniem Starosty wynikającym z zapisów ustawowych, jest organizowanie i nadzór nad instytucją społecznych opiekunów zabytków. Tu ponownie ustawa nie nakłada obowiązku inicjowania działań, lecz tworzy mechanizmy reagowania na zapotrzebowanie i inicjatywy obywatelskie. W tym względzie zapisy ustawy określają, iż:

„Art.103.ust.1. Społecznego opiekuna zabytków ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, starosta właściwy dla miejsca zamieszkania (siedziby) kandydata na społecznego opiekuna zabytków.

2. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków starosta cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art.102 ust.3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania.

3. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

Art. 104. Społeczny opiekun zabytków jest uprawniony do pouczania osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Art.105.1. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, która zawiera jego zdjęcie, imię, nazwisko i miejsce zamieszkania, datę wydania legitymacji oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania legitymacji.

2. Osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna, nazwę i siedzibę tej osoby lub jednostki, datę wydania zaświadczenia oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania zaświadczenia”.

Kolejnym z zadań, których podjęcie pozostawiono w kompetencji starosty, nie nakładając jednocześnie obowiązku podejmowania tego zadania, jest oznakowanie obiektów zabytkowych. Ustawa stanowi:

„Art.12.1. Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, wzór i wymiary znaku, o którym mowa w ust.1.3. Rozporządzenie powinno określić formę graficzną znaku, wyróżniającą się wśród innych znaków, z uwzględnieniem dotychczas używanego wzoru, a także pisemną informację, że dany obiekt jest zabytkiem i podlega ochronie”.

Niezwykle istotną kompetencją, którą ustawa nadaje staroście, jest udział w postępowaniach związanych z wystąpieniem zagrożeń dla zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. W postępowaniach tych starosta reprezentuje interes prawny społeczeństwa i Skarbu Państwa podejmując w porozumieniu i z inicjatywy wojewódzkich konserwatorów zabytków działania umożliwiające zabezpieczenie zagrożonego zabytku, przez czasowe zajęcie lub wywłaszczenie nieruchomości. Art. 50 ustawy określa to następująco:

„3. W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio.

4. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, o którym mowa w ust.1 lub 3:

2) zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami”.

Kolejną kompetencją, która ma znaczenie dla zachowania zasobu zabytków w danym regionie, jest przyznana organom administracji publicznej, w tym samorządowej, możliwość udzielania wsparcia finansowego, na prowadzenie prac konserwatorskich. Zapis ustawowy brzmi:

„Art.81.1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Art.82.1. Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego

konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

2. Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej.

3. W celu zapewnienia realizacji postanowień określonych w ust.1 organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach”.

Istotny w działaniu gminy miejskiej w zakresie ochrony zabytków mają też zadania przypisane kompetencjom gmin. Do zadań tych należy prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust. 4): „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków precyzuje Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r. poz. 56)⁸. Ważną kompetencją gminy jest uczestniczenie w ochronie dziedzictwa archeologicznego:

„Art. 32 ust. 2a ust. 1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

1. wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
2. zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
3. niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Ust. 2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

Art. 33 ust. 2, a ust. 1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Ust. 2 Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.)

Ponadto gminy mogą prowadzić własną politykę wspierania finansowego prac przy zabytkach oraz, co szczególnie istotne, ustanawiać formy ochrony zabytków, czyli powoływać (na mocy uchwały rady gminy) parki kulturowe oraz ustanawiać strefy ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Województwo samorządowe między innymi odpowiada za politykę

⁸ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20210000056>, dostęp: 30.09.2019.

zagospodarowania przestrzennego oraz ochrony środowiska. Istotnym elementem kształtowania uwarunkowań ochronnych jest obowiązek sporządzenia audytu krajobrazowego. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. z 2015 r. poz. 774, 1688) oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 394)⁹, w którym wskazuje się krajobrazy priorytetowe, wymagające szczególnej ochrony. Należy nadmienić, że w polskim systemie samorządu terytorialnego obowiązuje zasada autonomii poszczególnych szczebli administracji od gminy przez powiat, po województwo, a ewentualne zależności, czy pola współdziałania wynikają z przepisów szczegółowych i nakładania się obszarów tematycznych zadań własnych. Nie wyklucza to możliwości współpracy, a w sferze dokumentów strategicznych nakłada szczególny obowiązek weryfikacji i korelacji, w celu uniknięcia sprzecznych strategii i polityk działania na wspólnym obszarze objętym administracją i zarządem trójstopniowego systemu organizacji samorządu terytorialnego. W przypadku miasta Jaworzna skupienie kompetencji gminy i miasta na prawach powiatu koncentruje zadania i odpowiedzialność w tym zakresie na władzach miasta.

Program opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami to strategiczny dokument zarządzania, syntetyczny zapis działań, które muszą być podjęte dla zachowania obiektów, miejsc i wartości istotnych z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków postrzeganych, jako istotne elementy lokalnej tożsamości kulturowej. Główne cele Programu określono w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87. 2), należą do nich w szczególności:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

⁹ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000394>, dostęp: 30.09.2019.

6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Sformułowanie prawne „w szczególności” oznacza, że ów katalog celów można poszerzać, w zależności od potrzeb i specyfiki regionalnej, jednak nie można zaniedbać celów wskazanych literalnie w treści ustawy. Art. 21. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi, iż: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”. Obowiązek sporządzania ewidencji zabytków przypisany jest gminie (gminna ewidencja zabytków) oraz administracji rządowej (wojewódzka ewidencja zabytków prowadzona przez wojewódzkiego konserwatora zabytków i krajowa ewidencja zabytków prowadzona przez Generalnego Konserwatora Zabytków). Zatem przy sporządzaniu programu opieki nad zabytkami z zasady trzeba się odwoływać do dokumentacji wypracowanych w innych agendach administracji, w zakresie dostępności informacji publicznej.

Przedmiot ochrony

Aktualna ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami postanawia, że ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki nieruchome, zabytki ruchome i zabytki archeologiczne. Jak podaje prawodawca w art. 6.1. ochronie i opiece podlegają:

1. zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a. dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b. kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c. numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d. wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e. materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 1997 r. poz. 539, z późn. zm.) instrumentami muzycznymi,
 - f. wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - g. przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a. pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b. cmentarzyskami,
 - c. kurhanami,
 - d. relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6.2. tej ustawy stanowi, że ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Zakres i formy materialnej ochrony substancji zabytku są uzależnione od jego stanu prawnego. Konkretnie skutki prawne zachodzą dopiero od momentu, gdy przedmiot ochrony zostanie określony właściwym aktem prawnym – decyzją o wpisie do rejestru zabytków, uchwałą rady gminy o powołaniu parku kulturowego lub zarządzeniem odpowiednio wójta/ burmistrza/ prezydenta miasta o powołaniu gminnej ewidencji zabytków.

Formy prawne ochrony zabytków

Formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Wpis do rejestru zabytków

W świetle aktualnie obowiązującej ustawy, o prawnym statusie zabytku decyduje decyzja o wpisie obiektu nieruchomego bądź ruchomego do rejestru zabytków lub, z podobnymi skutkami, decyzja o wpisie do inwentarza archiwum, biblioteki i muzeum. Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa (art. 8). Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora

zabytków. Z wnioskiem o taki wpis, w świetle obowiązującej ustawy, może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Takich wniosków nie mogą składać użytkownicy zabytku oraz organy powiatu i gminy (wnioski takie mogli składać w świetle przepisów ustawy z 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach). Wymienione organy samorządu terytorialnego mają prawo do składania wniosków o wpis do rejestru zabytków nieruchomych dla nieruchomości stanowiących ich własność. Wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Dla sprawowania skutecznej ochrony zabytków nieruchomych, szczególnie wpisanych do rejestru, wojewódzki konserwator zabytków ma w związku z tym możliwość podejmowania działań ochronnych także w stosunku do terenów położonych wokół zabytków. Niewłaściwe zagospodarowanie otoczenia zabytku ma negatywny wpływ na jego ekspozycję i przyczynia się do obniżenia jego wartości. Wpis do rejestru otoczenia zabytku pozwala wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków mieć wpływ na prowadzenie wokół zabytku działalności inwestycyjnej, gdyż przed podjęciem na tym terenie robót budowlanych inwestor będzie musiał uzyskać pozwolenie na ich prowadzenie stosownie do art. ust. 1 pkt 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać do rejestru zabytków historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Wpis taki nie wyklucza wydania decyzji o wpisie do rejestru położonych na tym obszarze zabytków nieruchomych. Art. 94 ustawy mówi, że w postępowaniach administracyjnych dotyczących układów urbanistycznych i ruralistycznych, historycznych zespołów budowlanych oraz terenów, na których znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, strony tych postępowań mogą być zawiadamiane o decyzjach i innych czynnościach ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzkich konserwatorów zabytków przez obwieszczenie lub w inny zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości sposób publicznego ogłoszenia.

Istotnym novum w polskim systemie ochrony zabytków jest regulacja, która stanowi, iż sam fakt wszczęcia postępowania o wpisie do rejestru zabytków zabytku nieruchomego skutkuje od dnia wszczęcia postępowania, do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, zakazem prowadzenia prac, które mają wpływ na stan lub postać obiektu. Zakaz ten dotyczy również prac, na które uzyskano wcześniej prawomocne decyzje – pozwolenia na budowę, powodując ich zawieszenie do czasu zakończenia postępowania wpisowego. W stosunku do obiektów objętych prawomocną decyzją o wpisie do rejestru zabytków zachodzi obowiązek uzyskiwania pozwoleń wojewódzkiego konserwatora zabytków na wszelkie prace (określone w tekście ustawy), które mają wpływ na stan, postać lub sposób wykorzystywania zabytku. Pozwolenia te nie zwalniają właściciela obiektu od obowiązku uzyskania innych pozwoleń wymaganych prawem, ale brak pozwolenia konserwatorskiego czyni inne uzgodnienia nieskutecznymi.

Na terenie Miasta Jaworzna występują nielicznie zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (rejestr A), zabytków ruchomych (rejestr B) i zabytków archeologicznych (rejestr C) – ich charakterystyka została umieszczona w dalszej części opracowania poświęconej prezentacji zasobu zabytków w granicach opracowania.

Pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Uznanie za pomnik historii ma charakter wyróżnienia w skali zasobu zabytków w kraju, jednocześnie nie niesie za sobą dodatkowych wymogów prawnych, gdyż ochrona wynika z wpisu do rejestru zabytków, lub zasad ochrony ustanowionych dla parku kulturowego. Jednak prestiżowy charakter uznania za pomnik historii pociąga za sobą lepsze ścieżki dostępu do funduszy publicznych w przypadku podejmowania działań ochronnych i konserwatorskich. jednocześnie uznanie to obliuguje organy administracji publicznej (samorządowej i rządowej) do wzmożonego i rygorystycznego sprawowania nadzoru nad polityką ochronną danego dobra. Na terenie Miasta Jaworzna nie występują obiekty z tytułem pomnika historii. Również nie zidentyfikowano dotąd obiektów, które do tego tytułu mogą aspirować.

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Na terenie Miasta Jaworzna nie ma obiektu wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, ani nie ma propozycji opracowywania takiego wpisu.

Park kulturowy

Utworzenie parku kulturowego zależy od inicjatywy i decyzji rady gminy. Rada gminy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy. Na obszarze parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia, dotyczące

w szczególności prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, usługowej, przemysłowej i rolniczej, zmiany sposobu użytkowania zabytków nieruchomych, składowania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych. W granicach Miasta Jaworzna nie występują parki kulturowe, jako forma ochrony zabytków. Charakter zasobu zabytków i cennych krajobrazów kulturowych w granicach miasta, daje podstawy do rozważenia możliwości ustanowienia takiej formy ochrony, która z jednej strony chroni to co cenne, a z drugiej może być dostosowana do specyfiki danego obszaru, by nie stanowić nadmiernego obciążenia dla właścicieli i użytkowników terenów chronionych. Wśród koncepcji powołania parku kulturowego pojawiały się m.in. inicjatywy utworzenia parku kulturowego Grodziska, ze względu na wysokie wartości kulturowe i przyrodnicze do takich działań kwalifikuje się też teren Długoszyna jako obszaru wydobywania galeny i lokalizacji sztolni Turzonów z 1523 r. Park kulturowy, jako ustawowa forma ochrony zabytków pozostająca w kompetencjach gminy, może być elastycznie kształtowany dla potrzeb ochrony terenów otwartych z elementami historycznymi, jak i dla obszarów zurbanizowanych. Od sformułowań zawartych w uchwale rady gminy powołującej park oraz zapisów planu ochrony parku kulturowego zależy zakres ochrony i katalog ograniczeń wprowadzanych dla danego obszaru. Pozwala to dostosować politykę ochrony do specyfiki zidentyfikowanych wartości historycznych i krajobrazowych danego terenu.

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

Kwestie dotyczące ochrony zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym regulują art. 18, 19 i 20 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Brzmiały one następująco:

„Art.18.1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.”¹⁰

2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust.1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

¹⁰ Powyższe brzmienie ust. 1 i wprowadzenia do wyliczenia w ust. 2 w art. 18 weszło w życie dn. 13.11.2020 r. (Dz. U. z 2020 r. poz. 1378).

Art.19.1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust.1.3. W studium i planie, o których mowa w ust.1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu”.

Z przedstawionych zapisów wynika jasno, iż ustanawianie stref ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego jest zastrzeżone do kompetencji organu stanowiącego plan czyli Rady Gminy, działającej w relacji z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego w granicach Miasta Jaworzna znajdują się adekwatne strefy ochrony konserwatorskiej, wynikające z wartości zasobu i uzgodnień z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków

Gminna ewidencja zabytków nie jest określana jako forma ochrony zabytków, ale fakt, iż obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z mocy prawa muszą być uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i opatrzone zapisami ochronnymi powoduje, że faktycznie ujęcie zabytku w gminnej ewidencji zabytków skutkuje zmianą sytuacji prawnej nieruchomości. W związku z tym powstawało szereg wątpliwości, co do prawidłowości tworzenia gminnej ewidencji zabytków bez udziału właścicieli poszczególnych nieruchomości. W odpowiedzi na wątpliwości prawne Minister

Kultury i Dziedzictwa Narodowego znowelizował rozporządzenie dotyczące ewidencji zabytków. Obecnie obowiązuje Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r. poz. 56). Zgodnie z tym rozporządzeniem założone dotąd karty obiektów zachowują moc prawną. Natomiast w przypadku wprowadzania nowych obiektów do ewidencji wojewódzkiej lub gminnej należy wykonywać karty nowego wzoru, w których między innymi należy umieścić uzasadnienie dotyczące wartości zabytkowych danej nieruchomości. Ponadto, zgodnie z rozporządzeniem:

„§ 18b. 1. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.

2. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomości o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

3. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

5. Do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku.

§ 18c. Dokumenty dotyczące zabytku uzasadniające treść w karcie adresowej zabytku rubryki „czas powstania” oraz rubryki „historia, opis i wartość” gromadzi się w sposób zapewniający ich kompletność i ochronę przed nieuprawnionym dostępem”.

Jak wynika z przedstawionych informacji i uregulowań, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków jest zadaniem własnym gminy, które ma być realizowane w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Miasto Jaworzno dysponuje od 2012 r. gminną ewidencją zabytków, która w postaci spisu

obiektów i wizualizacji mapowej jest dostępna na stronach Urzędu Miasta pod adresem: <https://bip.jaworzno.pl/m,18906,gminna-ewidencja-zabytkow.html>.

Dobro światowego dziedzictwa UNESCO

W wyniku przyjęcia przez Polskę Konwencji UNESCO o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 r., nasz kraj współuczestniczy w kształtowaniu Listy Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego, która obejmuje najcenniejsze obiekty zabytkowe i dobra naturalne w skali świata. Wpis na Listę podporządkowany jest rozlicznym procedurom weryfikacyjnym i ma po części charakter działania dyplomatycznego. Wpis na Listę wiąże się z uznaniem, że dane dobro prezentuje wyjątkową uniwersalną wartość w skali globalnej. Kandydatury do wpisu na Listę zgłaszane są przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w imieniu państwa polskiego. Wpis ma charakter prestiżowy, promocyjny i ma służyć wzmocnieniu ochrony dziedzictwa kulturowego w skali świata. Wpis na Listę Światowego Dziedzictwa nie jest ustawową formą ochrony w polskim systemie ochrony zabytków. Jednocześnie sama procedura wpisu wymaga udowodnienia, że kandydujący obiekt jest wystarczająco i właściwie chroniony w skali systemu ochrony zabytków właściwego dla danego państwa czy regionu. Państwo – strona zobowiązuje się, że w granicach prawa obowiązującego w danym kraju jest władne zachować wszelkie wartości dobra, które przesądziły o wpisaniu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W granicach Miasta Jaworzna nie ma dóbr światowego dziedzictwa oraz nie zidentyfikowano dotąd potencjalnych kandydatur do objęcia wnioskami w tym zakresie.

I-3 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – spójność z dokumentami strategicznymi innych jednostek administracji państwowej i samorządowej (wojewódzkiej)

Program opieki nad zabytkami powinien funkcjonować w powiązaniu z dokumentami programowymi ogólnopolskimi, wojewódzkimi i własnymi danej jednostki administracji samorządowej. Przy autonomii decyzyjnej poszczególnych agend administracji państwowej i samorządowej uzgodnienie celów i metod polityki ochrony oraz kierunków strategii w zakresie ochrony zabytków jest koniecznym krokiem do uzyskania spójności działań i możliwości uzyskiwania synergicznych efektów podejmowanych wysiłków w tej dziedzinie. Wymaganiem minimalnym i niezbędnym zarazem jest wykazanie niesprzeczności przyjętych założeń strategii ochrony w skali regionu, województwa i państwa. Optymalnym rozwiązaniem jest zbudowanie spójnej strategii współdziałania wszystkich szczebli administracji, co powinno skutkować skutecznością i celowością działań. Krajową politykę w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego określają przede wszystkim: Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022, Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 oraz Narodowa Strategia Rozwoju Kultury wraz z Uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, Narodowy Program Kultury „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020” i Program Operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami oraz Narodowa Strategia Rozwoju Kultury kończą okres funkcjonowania, dla którego zostały sformułowane. Jednak do czasu wdrożenia nowych dokumentów w tym względzie, odwołania do dotychczas obowiązujących są uzasadnione w zakresie inspiracji odnośnie treści strategicznych i kierunkowych.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Najważniejszym i dedykowanym wprost ochronie zabytków i opiece nad zabytkami krajowym dokumentem strategicznym jest zgodnie z ustawą, opracowywany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i przyjmowany przez Radę Państwa, Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Obecnie kończy okres obowiązywania dokument przyjęty na lata 2019-2022¹¹. Sygnalizowane są prace nad kolejnym dokumentem na lata 2023 – 2026, jednak nie jest on dotąd znany i nie ma charakteru obowiązującego, więc należy poprzestać na analizie dotychczasowego. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 jest drugim programem krajowym i stanowi zasadniczy dokument strategiczny, który określa cele administracji rządowej oraz

¹¹ Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022”. M.P. 2019, poz. 808

podległych jej jednostek działających w zakresie ochrony zabytków¹². Program wskazuje m.in. obszary, które wymagają zmian i doskonalenia, by ochrona zabytków i opieka nad zabytkami stała się bardziej efektywna (także na szczeblu regionalnym i lokalnym). Za najistotniejsze cele i kierunki działań w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019 - 2022 uznano: cel główny – stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. Cel ten realizowany jest w okresie 4 lat we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

„Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami¹³.

Działania przyjęte w krajowym programie powinny być realizowane we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej. Priorytety, zadania i działania określone w niniejszym programie opieki nad zabytkami Miasta Jaworzna na lata 2023–2026 są skorelowane z krajową polityką ochrony zabytków oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030¹⁴

Koncepcja ta, to najważniejszy rządowy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Znaczenie tego dokumentu w kontekście programu opieki nad zabytkami jest istotne, gdyż jednym z ustawowych celów programów opieki nad zabytkami jest włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju. Celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja kładzie

¹² Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022, uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Poprzedni program obowiązywał w latach 2014–2017.

¹³ Tamże, s. 9

¹⁴ Dokument przyjęty Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, M.P. 2012 poz. 252.

szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Dokument formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa. W znacznym zakresie uwzględnia się również problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej. Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano: ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu; wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym; wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich; wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 oraz Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”

Do czasu wypracowania nowych, zaktualizowanych dokumentów w tym obszarze, przytoczone strategie i programy, mimo zamknięcia okresu obowiązywania, mogą być traktowane, jako wytyczne i inspiracje dla tworzenia dokumentów strategicznych na poziomie samorządowym. Ogólne założenia polityki państwa w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego zawiera Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, będące rządowymi dokumentami tworzącymi ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa. Strategia została stworzona centralnie dla obszaru całej Polski. Określa spójne działania realizowane w regionach. Stąd celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce, a celami częściowymi są m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego, aktywna ochrona zabytków oraz wzrost efektywności zarządzania sferą kultury. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury wskazuje także bardzo ważną przemianę w kształtowaniu podejścia do sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego. Współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się bowiem na powiązaniu kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów ponieważ m.in. kultura wraz z przemysłami kultury staje się sektorem generującym dochody, nowe miejsca pracy, a także czynnikiem zwiększającym atrakcyjność lokalizacyjną regionów dla inwestorów i mieszkańców.

Na podstawie diagnozy w strategii wyodrębniono pięć strategicznych obszarów kultury, dla których sformułowano Narodowe Programy Kultury, będące podstawowymi narzędziami wdrażania strategii. W odniesieniu do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określono Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004 - 2020”, który za cel strategiczny przyjął

intensyfikację i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksową poprawę stanu zabytków nieruchomych. Cele cząstkowe programu, które przy uwzględnieniu skali i zasobu lokalnego mogą kierunkować cele i priorytety samorządowych dokumentów strategicznych, to:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Relacje programu z międzynarodowymi dokumentami doktrynalnymi

Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa wyznaczane są w szeregu dokumentów doktrynalnych, które określają wartość dziedzictwa kulturowego i zasady jego ochrony. Umowy międzynarodowe (ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej) należą do źródeł prawa powszechnie obowiązującego (art. 87, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej). Oznacza to, że są one źródłem praw i obowiązków w krajowym porządku prawnym. Obowiązek ich przestrzegania dotyczy organów administracji publicznej oraz obywateli. Międzynarodowe konwencje w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, ratyfikowane przez Polskę i stanowiących źródło prawa oraz międzynarodowe dokumenty doktrynalne wyznaczają standardy i kierunki współczesnej ochrony dziedzictwa kulturowego. Do najważniejszych z nich w należą:

- Karta Wenecka z 1964 r. (II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji, 1964 r.),
- Karta Florencka – Międzynarodowa Karta Ogrodów IFLA – ICOMOS (Międzynarodowy Komitet ICOMOS – IFLA ds. Ogrodów Historycznych, Florencja 1981),
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego (Konferencja Generalna UNESCO, Paryż 1972 r., Dz.U. z 1976 r., poz. 190) ratyfikowana przez Polskę w 1976r.,
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy (Rada Europy, Grenada, 1985 r.),

- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (UNESCO, 2003 r.; Dz.U. z 2011 r., nr 172, poz. 1018) przyjęta w 2003 r., ratyfikowana przez Polskę w 2011 r.,
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego (UNESCO, Paryż 2005 r.; Dz.U. z 2007 r., nr 215, poz. 1585) ratyfikowana przez Polskę w 2007 r.,
- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Rada Europy, La Valetta, 1992r.),
- Dokument z Nara o autentyzmie (Konferencja na temat autentyzmu, Nara 1994),
- Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej (Zgromadzenie Generalne ICOMOS, Meksyk 1999),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa (Rada Europy, Florencja, 2000 r.),
- Deklaracja w sprawie zachowania GENIUS LOCI (Ducha Miejsca), (Zgromadzenie Generalne ICOMOS, Quebec, 2008),
- Zalecenia UNESCO w sprawie historycznego Krajobrazu Miejskiego (Konferencja Generalna UNESCO, Paryż 2011 r.).

Odnosząc się do poziomu krajowego należy odnotować, iż Generalny Konserwator Zabytków zgodnie z art. 90 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w ramach koordynowania działalności wojewódzkich konserwatorów zabytków, ustala ogólne kierunki ich działania, wydaje instrukcje i wytyczne określające sposób ich postępowania. Jest to zbiór dokumentów adresowanych, zgodnie z kompetencjami, do wojewódzkich urzędów ochrony zabytków. Jednocześnie są to wskazania o charakterze proceduralnym i doktrynalnym, kształtujące aktualną doktrynę i praktykę ochrony zabytków w kraju. Stąd, mimo prawnie ograniczonego zakresu oddziaływania, dokumenty te należy traktować, jako istotne wskazówki, co do kierunku ewolucji systemu ochrony zabytków w ogólności oraz jako wskazówki doktrynalne, które warto uwzględnić we własnych strategiach z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. Szczególnie istotne są wytyczne i zalecenia w zakresie podstawowych zasad konserwatorskich dotyczących zabytków, których stosowanie i propagowanie wpływa normująco na teorię i praktykę działań konserwatorskich. Poniżej cytujemy 7 zasad konserwatorskich zaleconych do stosowania pismem Generalnego Konserwatora Zabytków z 5 października 2018 r.¹⁵

Zasady konserwatorskie:

- 1) zasada primum non nocere,
- 2) zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- 3) zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),

¹⁵ Są to zasady konserwatorskie opracowane przez prof. Bogumiłę Roubę, eksperta konserwacji dzieł sztuki z Uniwersytetu Mikołaj Kopernika w Toruniu.

-
- 4) zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
 - 5) zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
 - 6) zasada odwracalności metod i materiałów,
 - 7) zasada wykonywania i dokumentowania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

I-3-2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” została przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/24/1/2020 z dnia 19 października 2020 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”. Jej celem było dostosowanie zapisów obowiązującego dokumentu do nowoprzyjętych oraz aktualnie przygotowywanych dokumentów na szczeblu rządowym, takich jak Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.) i Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, celem zapewnienia integralności założeń strategicznych na poziomie krajowym i regionalnym. Proces aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” realizowany był również w zgodności z dokumentami programowymi Unii Europejskiej, w tym Europejskim Zielonym Ładem, założeniami Polityki Spójności na lata 2021 - 2027 oraz dokumentem przyjętym przez ONZ: „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030”, definiującym na nowo model zrównoważonego rozwoju na poziomie globalnym. Celem procesu aktualizacji Strategii była także weryfikacja prognoz i trendów krajowych, europejskich oraz globalnych kształtujących procesy rozwoju regionu. Elementem opracowania jest prognoza oddziaływania na środowisko, która została sporządzona przez Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska i zawiera ocenę wpływu celów i kierunków działań oraz przedsięwzięć wskazanych w Strategii na poszczególne komponenty środowiska: rośliny i zwierzęta oraz różnorodność biologiczną, powierzchnię ziemi, gleby i krajobraz, wody powierzchniowe i podziemne, atmosferę i klimat, zdrowie człowieka oraz dziedzictwo kulturowe.

W diagnozie zwrócono uwagę na zróżnicowany i atrakcyjny potencjał kulturowy i dziedzictwo przemysłowe regionu, a także walory przyrodnicze, które łącznie stanowią istotny element rozwoju atrakcyjnych produktów turystycznych skierowanych zarówno do mieszkańców jak i osób spoza regionu. Szczególną uwagę skupiono na rozwoju Szlaku Zabytków Techniki wpisanego do Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (ERIH), jako flagowego „produktu dziedzictwa kulturowego” i medium ochrony zabytków. Podkreślono też potrzebę działań aktywizujących społeczności wiejskie ukierunkowanych na poprawę jakości edukacji i kształcenia ustawicznego, zachowanie ich różnorodności i spuścizny kulturowej, zachowanie i kształtowanie krajobrazu, ochronę i wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego. Wśród celów wskazano: wykreowanie regionu o nowym, pozytywnym wizerunku, który będzie zajmował istotną pozycję w procesach rozwoju Europy. Województwo śląskie ma być regionem, min. wyróżniającym się silną tożsamością kulturową i wysokim stopniem identyfikacji z regionem. Zdefiniowano cele operacyjne, wśród których dostrzeżono kwestie

kulturowe. Cel operacyjny: B.2. Aktywny mieszkaniec zakłada promocję aktywnego i zdrowego stylu życia; podniesienie jakości i poprawa dostępu do oferty i infrastruktury kultury, sportu, rekreacji i turystyki umożliwiającej wszechstronny rozwój mieszkańców; promowanie, upowszechnianie i ochronę dziedzictwa kulturowego. Wśród zadań wskazano rozwój turystyki, w tym popularyzację i rozwój infrastruktury służącej turystyce pielgrzymkowej i turystyce sentymentalno-kulturowej oraz w sferze kultury, w tym wsparcie edukacji regionalnej, z uwzględnieniem różnorodności kulturowej województwa. Jako zamierzony efekt wskazano wzmocnienie sektora kultury oraz wzrost uczestnictwa mieszkańców w wydarzeniach i imprezach kulturalnych oraz wzmocnienie tożsamości i identyfikacji kulturowej mieszkańców z regionem i krajem. Są to istotne przesłanki do uwzględnienia w konstrukcji miejskiego programu opieki nad zabytkami w skali potrzeb i odniesieniu do specyfiki kulturowej regionu.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim

W województwie śląskim konsekwentnie sporządza się i aktualizuje wojewódzkie programy opieki nad zabytkami. Kolejne edycje przejmują główne cele i założenia modyfikując kierunki działań w zakresie postępujących zmian w stanie i sposobach ochrony zasobu zabytków. Aktualnie obowiązuje Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2022 – 2025. Dla potrzeb miejskiego programu ochrony zabytków można przytoczyć cel zasadniczy, który towarzyszy kolejnym programom wojewódzkim. Celem głównym programu jest poprawa stanu zachowania zabytków oraz włączenie ich w procesy rozwoju gospodarczego i społecznego województwa z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju. Misję wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie śląskim na lata 2022 – 2025 sformułowano następująco: „Harmonijne zarządzanie krajobrazem kulturowym oraz optymalne zachowanie autentycznego materialnego i niematerialnego dziedzictwa, wspomagającego budowę kapitału społecznego oraz rozwoju gospodarczego województwa i promocji regionu w kraju i na świecie”. Misji tej podporządkowano dwa cele strategiczne i przyporządkowane im cele operacyjne:

- Cel strategiczny I – Zrównoważone zachowanie dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) i włączenie go w zarządzanie procesami gospodarczymi:
- Cel operacyjny I.1 – Weryfikacja zasobów zabytkowych województwa,
- Cel operacyjny I.2 – Budowa kompleksowej strategii i wywiedzionego z niej systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym województwa,
- Cel operacyjny I.3 – Zarządzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem jako element strategii gospodarczej województwa śląskiego.

- Cel strategiczny II – Kształtowanie pozytywnego klimatu dla instytucji i włączenia społecznego w opiekę nad dziedzictwem kulturowym regionu:
- Cel operacyjny II.1 – Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami na wszystkich poziomach edukacji,
- Cel operacyjny II.2 – Włączenie społeczności lokalnych w procesy opieki nad dziedzictwem kulturowym od poziomu strategii do wspólnych, systemowych działań.

Jednocześnie należy odnotować, iż w diagnozie zasobu wojewódzkiego odnotowano obiekty z terenu Miasta Jaworzna. Są wymieniane jako cenne zespoły historycznego przemysłu: „Do cennych obiektów przemysłu i techniki należy [...] m.in.: cementownia w Jaworznie Szczakowej oraz elektrownia »Jaworzno III« w Jaworznie”. Wśród zabytków sakralnych odnotowano Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Jaworznie. Natomiast wśród ważnych działań w zakresie rewitalizacji odnotowano Ośrodek edukacji ekologiczno-geologicznej „GEOsfera” położony w niecce dawnego kamieniołomu wapieni triasowych Sadowa Góra (2015), Park Gródek – miejsce rekreacji mieszkańców na terenie dawnych kamieniołomów dolomitu (2016), Park Chrzastówka – miejsca spacerów mieszkańców miasta (2017). Można stwierdzić, że Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim jest dokumentem kluczowym w sferze ideowej dla kształtowania samorządowych programów opieki nad zabytkami w skali województwa.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+ przyjął Sejmik Województwa Śląskiego uchwałą nr V/26/2/2016 z dnia 29 sierpnia 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Śl. z dnia 13.09.2016r., poz. 4619). Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+ poprzez jego ściśle powiązanie ze Strategią Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” stanowi kluczowy element zintegrowanego planowania strategicznego Plan 2020+ określa podstawowe elementy układu przestrzennego, ich zróżnicowanie i wzajemne relacje. Cele polityki przestrzennej województwa określone w Planie 2020+ dotyczą gospodarczego wzrostu i innowacyjności, metropolizacji, zapewnienia spójności społecznej i ekonomicznej oraz ochrony naturalnych zasobów środowiska i kształtowania krajobrazów kulturowych. Jako dokument regionalny Plan 2020+ określa ramy i warunki merytoryczne dla podejmowania decyzji przestrzennych o charakterze strategicznym i koncentruje się na celach ważnych dla rozwoju województwa. Nie narusza przy tym uprawnień gmin w zakresie planowania miejscowego oraz nie stanowi podstawy wydawania decyzji administracyjnych ustalających lokalizację inwestycji. Plan 2020+ uwzględnia zapisy dokumentów i programów rządowych oraz

wojewódzkich, a także pozostaje w zgodności z dokumentami programowymi Unii Europejskiej. W części opisowej dokumentu skonstatowano: „W bogatych i różnorodnych zasobach środowiska kulturowego regionu wyróżniają się zabytkowe obiekty i układy przestrzenne od prehistorycznych, poprzez średniowieczne, po te najbardziej charakterystyczne dla województwa – związane z jego industrialną historią. Razem stanowią mocny i unikatowy element tożsamości regionu, który stać się może komponentem wysokiej klasy produktu turystycznego”. Odnotowano też rolę Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego oraz organizowaną cyklicznie „Industriadę”. W planie określono „Obszar ochrony krajobrazów kulturowych”, z objaśnieniem:

„Województwo śląskie jest obszarem o wyjątkowym, zróżnicowanym i bogatym dziedzictwie kulturowym. Zasoby dziedzictwa kulturowego, zarówno materialne, jak i niematerialne, mają szczególne znaczenie w zachowaniu tożsamości regionu, kształtowaniu atrakcyjności gospodarczej i turystycznej województwa. W obszarze ochrony znalazły się najcenniejsze elementy dziedzictwa regionu takie jak: otulina parku narodowego, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obiekty proponowane do umieszczenia na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO, parki kulturowe, ponadto zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, pomniki historii i obiekty figurujące w rejestrze zabytków województwa śląskiego oraz dobra kultury współczesnej”.

Rozwój takich obszarów powinien być ukierunkowany na ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnych, jak i niematerialnych, mających szczególne znaczenie dla zachowania tożsamości regionu, kształtowania turystycznej i gospodarczej atrakcyjności województwa oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Wśród obszarów ochrony krajobrazów kulturowych wymieniono gminy, na terenie których zlokalizowane są poszczególne elementy dziedzictwa, a wśród innych odnotowano w tej grupie również Jaworzno. Zwrócono też uwagę na obszary wymagające rewitalizacji, odniesieniu do których również podkreślono rolę dziedzictwa kulturowego. W kierunkach działań odnotowano: rozwijanie przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury w Metropolii Górnośląskiej i Aglomeracjach Bielskiej, Częstochowskiej i Rybnickiej. Wśród celów znalazł się: cel 3: Przestrzeń – zrównoważone wykorzystywanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego. Oczekiwane rezultaty to: zrównoważona przestrzeń województwa godząca interesy użytkowania terenu z wymogami jego ochrony, z prawidłowo funkcjonującym systemem ekologicznym, uwzględniającym zachowanie różnorodności biologicznej i georóżnorodności, harmonijnie ukształtowanym krajobrazem kulturowym, zapewniająca obecnemu i przyszłym pokoleniom wysoką jakość życia. Z perspektywy Jaworzna istotne są zasady zagospodarowania dla miejskich obszarów funkcjonalnych:

- ochrona historycznych układów urbanistycznych oraz obiektów dziedzictwa kulturowego podkreślających tożsamość miast;
- zapewnienie wielofunkcyjności osiedli i dostępności do usług podstawowych;

- koncentracja struktur przestrzennych w oparciu o istniejące układy osadnicze (idea zwartych miast);
- ochrona krajobrazów otwartych (ograniczanie suburbanizacji);
- ograniczanie zawłaszczania terenów typu greenfield i wykorzystanie terenów typu brownfield przy lokalizacji inwestycji;
- ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym ich adaptacja i wykorzystanie dla nowych funkcji.

Dla obszaru ochrony krajobrazów kulturowych przyjmuje się następujące zasady zagospodarowania:

- ochrona i zachowanie historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych;
- ochrona krajobrazów historycznych i różnorodności kulturowej dla zachowania tożsamości regionalnej; zachowanie i eksponowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, w szczególności najbardziej wartościowych zespołów i obiektów służących identyfikacji i promocji przestrzeni kulturowej;
- ochrona dóbr kultury współczesnej przed degradacją poprzez zapisy w gminnych dokumentach planistycznych;
- rekultywacja wyrobisk i niecek osiadania w kierunku wodnym, rekreacyjnym bądź przyrodniczym;
- wdrażanie zapisów określonych w dokumentach wynikających z przepisów szczególnych, w tym z planów ochrony;
- wykluczenie możliwości lokalizacji elektrowni wiatrowych oraz elektrowni fotowoltaicznych w strefach ekspozycji zabytków kultury i obiektów archeologicznych i strefach ich ekspozycji, na obszarach parków krajobrazowych.

Audyt krajobrazowy

Szczególnym wyrazem dbałości o wartości krajobrazowe jest wynikający z ustawy z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, audyt krajobrazowy. Audyt realizowany w skali województwa ma za zadanie wskazać krajobrazy priorytetowe, które mają stać się przedmiotem szczególnej troski i polityki ochronnej. W kwalifikacji krajobrazów priorytetowych uwzględnia się również wartości zabytkowe, a zwłaszcza wpisy na Listę Światowego dziedzictwa UNESCO oraz uznania za pomnik historii. W skali kraju zakładano, iż audyty krajobrazowe zostaną zakończone i formalnie przyjęte przez sejmiki wojewódzkie do 15 marca 2022 r. Jednak czasochłonność i odpowiedzialność tej procedury sprawiły, że termin ów stał się nie do utrzymania

(w skali samorządów wojewódzkich w Polsce)¹⁶. W Województwie Śląskim Zespół Badań Krajobrazu Instytutu Nauk o Ziemi przystąpił do wykonania badań zleconych, polegających na sporządzeniu audytu krajobrazowego województwa. Projekt Uniwersytet Śląski realizuje w konsorcjum z Narodową Fundacją Ochrony Środowiska, Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie i Wyższą Szkołą Techniczną w Katowicach. Kolejne etapy prac obejmują: identyfikację i klasyfikację krajobrazów, ich charakterystykę i ocenę, wyznaczenie tzw. krajobrazów priorytetowych oraz ocenę zagrożeń i opracowanie rekomendacji do zarządzania obszarami o szczególnie cennych krajobrazach. Kierownikiem naukowym projektu jest dr hab. Urszula Myga-Piątek, prof. UŚ. Zadanie będzie realizowane do połowy 2023 r.¹⁷. Wyniki audytu będą miały przełożenie również na ochronę zabytków, a zwłaszcza ochronę krajobrazów kulturowych, jednak z perspektywy programu ochrony zabytków będą mogły być uwzględniane w następnych edycjach dokumentu.

16 <https://serwisy.gazetaprawna.pl/samorzad/artykuly/8303070,audyty-krajobrazowe-jeszcze-nie-powstaly-a-juz-sa-z-nimi-klopoty.html>, dostęp: 4.04.2022.

17 <https://us.edu.pl/instytut/inoz/2021/06/08/zespol-badan-krajobrazu-przygotuje-audyt-krajobrazowy/>, dostęp :4.04.2022.

I – 4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami programowymi miasta Jaworzna

Strategia Rozwoju Jaworzna

Dotychczas obowiązywała Strategia Zintegrowanego i Zrównoważonego Rozwoju Jaworzna na lata 2001 – 2020 przyjęta Uchwałą Nr IX/85/2007 Rady Miejskiej w Jaworznie z dnia 31 maja 2007 r.

Strategia Rozwoju Miasta Jaworzna 2030+

Projekt Strategii Rozwoju Jaworzna 2030+ wprowadza elementy adaptacyjnego planowania rozwoju opartego o plany wdrożeniowe grupujące przedsięwzięcia oraz umożliwiające aktualizację i wprowadzanie nowych projektów zgodnych z celami strategicznymi. Wizja rozwoju Jaworzna 2030+ nie zawiera bezpośrednich odniesień do dziedzictwa kulturowego. Skupia się na warunkach ekonomicznych i komforcie mieszkańców. Jako nadrzędny cel można wskazać podejmowanie działań zachęcających inwestorów do lokalizowania swych przedsięwzięć w Jaworznie i tworzenia atrakcyjnych miejsc pracy dla mieszkańców miasta, sieciowanie kontaktów. W ramach takich działań, jak „tworzenie partnerskich powiązań funkcjonalnych pomiędzy Jaworzniem i sąsiednimi gminami na rzecz poszerzenia pasma rozwoju pomiędzy kluczowymi obszarami aglomeracyjnymi obu województw” można przewidywać miejsce dla inicjatyw z zakresu rozwoju kultury i promocji dziedzictwa kulturowego. Natomiast wśród celów dedykowanych społeczeństwu miasta wątek kulturowy się pojawia. Jest, co ważne, łączony z pojęciem innowacyjności i jakości życia. W celu określonym jako wzrost jakości życia mieszkańców poprzez innowacyjne działania

Wśród innych uwarunkowań odnotowano: Wysoką wartość kultury, relacji społecznych i oferty spędzania czasu wolnego w dobie cyfryzacji. Jest to obszar, w którym znajduje się miejsce również dla zabytków i dziedzictwa kulturowego jako elementów przemysłów czasu wolnego, a przede wszystkim osnowy relacji społecznych. Należy spożytkować tu doświadczenia z doby pandemii, która ujawniła znaczenie i atrakcyjność „bliskiego sąsiedztwa” dla organizacji czasu wolnego i kształtowania relacji społecznych. Ów kierunek szczególnie sprzyja rozwojowi koncepcji ochrony zintegrowanej, gdzie dbałość o środowisko naturalne łączy się z eksponowaniem wartości krajobrazu kulturowego i zabytków, w celu stworzenia harmonijnej propozycji gospodarowania czasem wolnym przez lokalne społeczności i ewentualnych odwiedzających z regionów sąsiednich. Generalnie projekt Strategii Rozwoju Miasta Jaworzna 2030+ jest zorientowany na wzrost gospodarczy i jakość życia. Zabytki mogą

być tu pożytecznymi składowymi projektów co, pod warunkiem uszanowania specyfiki ochrony wartości, może przynieść ożywienie w sferze dbałości o lokalne dziedzictwo kulturowe.

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Jaworzna do 2023 r.

„Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Jaworzna do 2023 r.”¹⁸ został uchwalony na podstawie ustawy o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.). W Jaworznie nie wyznaczono obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na podstawie art. 8. ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. z 2021 r. poz. 485 z późn. zm.), jak również nie utworzono Specjalnej Strefy Rewitalizacji na podstawie art. 25 ww. ustawy. Działania w zakresie rewitalizacji nie mają z założenia związku z wartościami zabytkowymi. Ich celem jest poprawa warunków społeczno-ekonomicznych w obszarach zdegradowanych. Odwołanie się do ochrony wartości zabytkowych może być jednym ze sposobów działań w ramach rewitalizacji, nie jest jednak warunkiem koniecznym, czy wystarczającym celem działania.

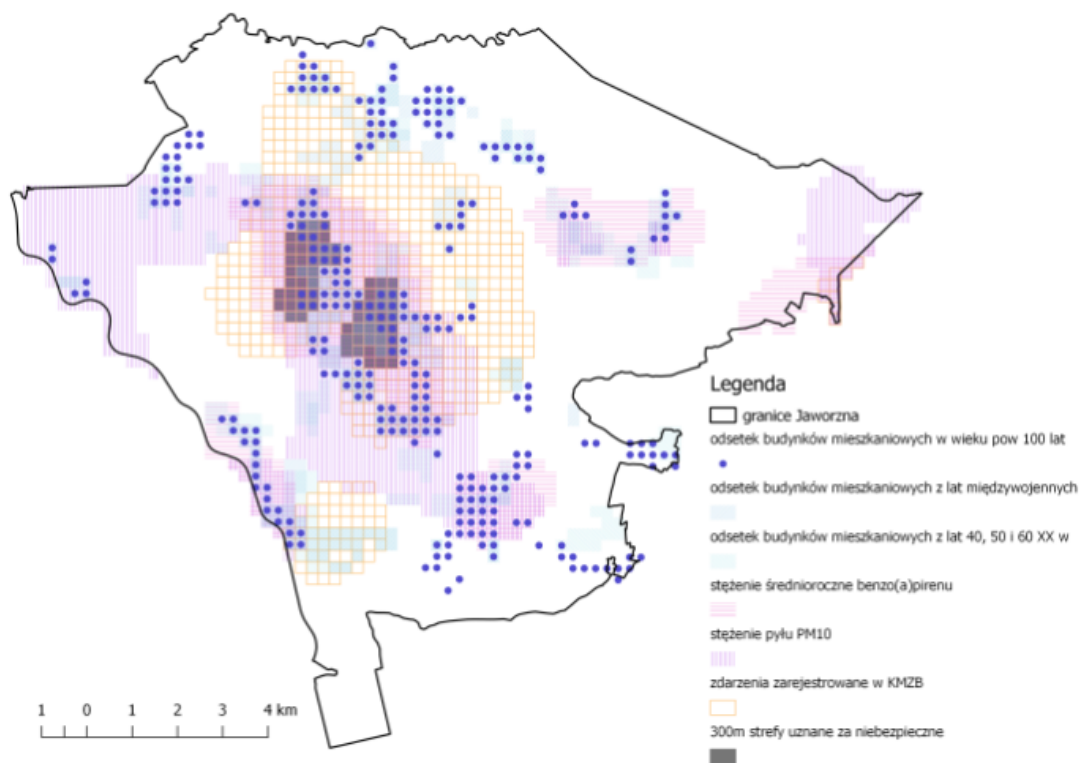
W dokumencie dokonano między innymi diagnozy czynników i zjawisk kryzysowych w sferze infrastrukturalno-środowiskowej. W tym obszarze dostrzeżono problem zabudowy historycznej. Analiza rozkładu przestrzennego zgromadzonego materiału ilościowego pozwoliła na wybór siedmiu wskaźników, które prezentują obraz miasta w jego wymiarze infrastrukturalno-technicznym oraz środowiskowym. Do opisu sytuacji w tym względzie wybrano:

- 1) odsetek budynków mieszkaniowych w wieku powyżej 100 lat – stara tkanka mieszkaniowa, szczególnie ta uznana za zabytkową stanowi niepodważalny atut rozwojowy umożliwiający rozwój funkcji turystycznej oraz element wizerunkowy i integrujący ludność danego miasta, wokół jednych z najbardziej rozpoznawalnych i symbolicznych przestrzeni danego miasta, zabudowa ta jednak wymaga stałej troski oraz znacznego zainwestowania przywracającego dawny (często chroniony) wygląd zewnętrzny, poprawy wymaga również zainwestowanie wokół budynków, m.in. kształtujące dostępność komunikacyjną (głównie publiczną) ich mieszkańców do usług publicznych i prywatnych oferowanych w mieście;
- 2) odsetek budynków mieszkaniowych z lat międzywojennych – są to budynki które zostały wybudowane w latach 1918 – 1939, stosunkowo trudnym dla nowopowstałego państwa okresie, przynajmniej niektóre z tych budynków mają predyspozycje do tego, by stać się materialnymi pamiątkami swojej epoki, nie jest to jednak możliwe bez odpowiednich nakładów odtworzeniowych, przywracających nie tylko techniczny i socjalno-bytowy standard tego zasobu ale również ekonomiczną racjonalność dalszego inwestowania w ten zasób, poprawy wymaga również

¹⁸ <https://www.bip.jaworzno.pl/a,32351,lokalny-program-rewitalizacji-miasta-jaworzna-do-2023-r.html>.

zainwestowanie wokół budynków, m.in. kształtujące dostępność komunikacyjną (tak publiczną jak i indywidualną) ich mieszkańców do usług publicznych i prywatnych oferowanych w mieście;

- 3) odsetek budynków mieszkaniowych z lat 40. 50. i 60. XX w (powyżej III kwartyła wartości zmiennej w mieście), są to budynki które w większości wymagają znacznych nakładów finansowych na polepszenie efektywności energetycznej oraz nakładów odtworzeniowych związanych z wymianą instalacji oraz stolarki budowlanej, odmienną sprawą (i przewagą tego budownictwa nad np. budownictwem z lat 70, 80 i początku 90 XX w.) jest ich znaczna i warunkowana obowiązującymi wówczas przepisami wewnętrzna funkcjonalność komunikacyjna oraz poprawny standard socjalno-bytowy, wymagane jest jednak zainwestowanie wokół tych budynków, głównie kształtujące dostępność komunikacyjną (indywidualną) ich mieszkańców do usług publicznych i prywatnych oferowanych w mieście;

Nasycenie obszaru miasta zabudową z XIX i XX w., w kategoriach problematyki rewitalizacji¹⁹.

Finalnie, w ramach działań rewitalizacyjnych podjęto realizację projektów infrastrukturalnych i adaptacyjnych, których celem była poprawa jakości życia mieszkańców. Cele poprawy stanu obiektu zabytkowego zadeklarowano jedynie w projekcie „Tradycja i Duma – Zabytkowy Kościół pw. św. Elżbiety Węgierskiej w Jaworznie Szczakowej”, który obejmował zarówno poprawę stanu

¹⁹ Lokalny program rewitalizacji, s. 25. <https://www.bip.jaworzno.pl/a,32351,lokalny-program-rewitalizacji-miasta-jaworzna-do-2023-r.html>, dostęp: 5.04.2022.

obiektu, jak i jego otoczenia, w tym drzewostanu. Rewitalizacja nie wpłynęła zasadniczo na zmianę stanu ogółu zasobu zabytkowego miasta.

Raport o stanie Powiatu (Gminy)

Dokumentami istotnymi dla diagnozy stanu środowiska kulturowego i zabytków w granicach miasta oraz dla oceny dotychczasowych polityk ochronnych są sporządzane corocznie raporty o stanie miasta na prawach powiatu. Są to dokumenty wymagane prawem, gdyż zgodnie z art. 30a ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 1526), zarząd powiatu, co roku, do dnia 31 maja przedstawia radzie powiatu raport o stanie powiatu. Analogiczne zapisy znajdują się w art. 28aa. ustawy o samorządzie gminnym z 8 marca 1990 (Dz.U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.). Raport obejmuje podsumowanie działalności zarządu powiatu lub gminy w roku poprzednim, w szczególności realizację polityk, programów i strategii i uchwał rady powiatu. Rada powiatu lub gminy rozpatruje raport podczas sesji, na której podejmowana jest uchwała rady w sprawie udzielenia lub nieudzielenia zarządowi absolutorium. Nad przedstawionym raportem o stanie powiatu lub gminy przeprowadza się debatę. Jest to zatem dokument zarządczy i kontrolny umożliwiający modyfikowanie polityk i strategii w obszarach istotnych dla powiatu lub gminy. Dotychczas upubliczniono raporty, dotycząc lat 2018 - 2021²⁰. Raporty odpowiednio przyjęto Uchwałami Rady Miasta. Jest to materiał źródłowy umożliwiający charakterystykę bieżących działań Zarządu Miasta oraz wnioskowanie, co do optymalizacji kierunków działań. Tematyka dziedzictwa kulturowego i zabytków jest na łamach raportu reprezentowana w niewielkim zakresie, jednak zawarte tam dane rzeczowe dokumentują zaangażowanie w działania z zakresu ochrony zabytków, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego. W rozdziale „Kultura” odnotowane są przede wszystkim działania miejskich instytucji kultury oraz ich udział w propagowaniu i prezentowaniu tradycji lokalnego dziedzictwa kulturowego. Zacytujmy kluczowy fragment „raportu” z 2021 r.:

„Na lokalny potencjał w tym obszarze oraz tworzenie warunków do rozwoju i upowszechnia kultury w mieście miały wpływ 4 samorządowe instytucje kultury, które stworzyły szereg możliwości uczestnictwa w życiu kulturalnym (Miejskie Centrum Kultury i Sportu, ATElier Kultury w Jaworznie, Muzeum Miasta Jaworzna, Miejska Biblioteka Publiczna) i jedna placówka oświatowo-wychowawcza (Młodzieżowy Dom Kultury im. Jaworzniaków). Miasto aktywnie wspierało prowadzenie działalności kulturalnej w zakresie promocji i organizacji poprzez współfinansowanie projektów realizowanych przez instytucje kultury, organizacje pozarządowe oraz podmioty prywatne. Łączna kwota dotacji przeznaczonych przez gminę na działalność samorządowych instytucji kultury w 2021 r. wyniosła 22 127 744 zł²¹.

20 <https://www.bip.jaworzno.pl/m,19672,raport-o-stanie-gminy.html>, dostęp: 5.04.2022.

21 <https://bip.jaworzno.pl/a,41526,raport-o-stanie-gminy-miasta-jaworzna-za-rok-2021.html>, dostęp: 5.04.2022.

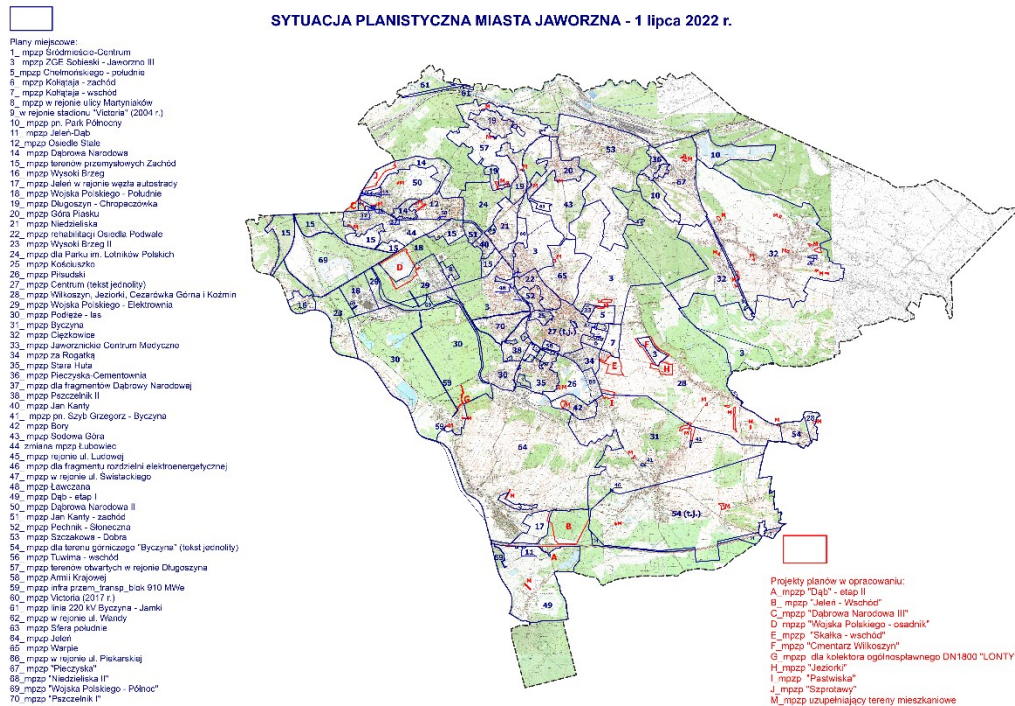
Miasto współpracuje z organizacjami społecznymi, które można identyfikować jako reprezentację interesariuszy dziedzictwa kulturowego. Na podstawie zapisów ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz Programu współpracy Gminy Miasta Jaworzna z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego, ogłaszane są konkursy na realizację zadań publicznych przez organizacje pozarządowe jednym z nich jest konkurs z zakresu: program kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. Raporty wskazują też, że problematyka dziedzictwa kulturowego i zabytków nie jest traktowana priorytetowo w polityce informacyjnej i promocyjnej miasta. Część działań ma charakter lokalny, skierowany do wąskiego kręgu odbiorców.

Planowanie przestrzenne

Planowanie przestrzenne najmocniej łączy się z problematyką ochrony zabytków. Współzależność gminnej ewidencji zabytków i zapisów planistycznych tworzy w skali prawa miejscowego najtrwalsze ramy prawne dla ochrony obiektów o charakterze zabytkowym. Zapisy ogólne i szczegółowe zawarte w opisie do Planu wyznaczają dopuszczalne granice ingerencji w przypadku obiektów architektonicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy te de facto stanowią prawną formę ochrony zabytków. W serwisie informacyjnym miasta Jaworzna, zarówno sytuacja planistyczna miasta, jak i dostęp do poszczególnych dokumentów, są rozwiązane bardzo funkcjonalnie²². Sytuacja planistyczna przedstawiona jest w formie mapowej o aktualizowanej treści (ostatnio aktualizowane na 1 lipca 2022 r.). Z mapy wynika, że kluczowe obszary zabudowy, w tym np. historyczne centrum miasta, są pokryte odpowiednio miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Zarówno Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Jaworzna przyjęte uchwałą nr IV/17/2015 RM w Jaworznie z dnia 29 stycznia 2015 r. zmienione Uchwałą Nr XXVI/349/2020 Rady Miejskiej w Jaworznie z dnia 26 listopada 2020 r.²³, jak i poszczególne plany miejscowe uwzględniają wymogi ochronne, w odniesieniu do zabytków rejestrowych i ewidencyjnych. Przy korzystaniu z planów należy pamiętać, iż są aktualizowane, lub zmieniane punktowo, należy sięgać do aktualnej wersji. Od 28 października 2022 r. działa ogólnie dostępny serwis internetowy – Portal Planistyczny Miasta Jaworzna, na którym publikowane są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

22 <https://www.bip.jaworzno.pl/m,18078,sytuacja-planistyczna.html>, dostęp: 5.04.2022.

23 <http://bip.jaworzno.pl/a,38349,uchwala-nr-xxvi3492020-rady-miejskiej-w-jaworznie-z-dnia-26-listopada-2020-r-w-sprawie-uchwalenia-zm.html>, dostęp: 5.04.2022.

Sytuacja planistyczna. Dane Urzędu Miasta Jaworzna.

Przykładowy zapis ochronny sformułowano następująco:

„Art. 4 Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) występują niżej wymienione i oznaczone na rysunku planu budynki wraz z przypisanymi do nich działkami, objęte ochroną na mocy ustaleń planu: ul. Krakowska 4, Narutowicza 5, 8, 10, 13, Obrońców Poczty Gdańskiej 61, Zagłoby 1;
- 2) ochrona obiektów wymienionych w pkt 1 obejmuje:
 - a) nakaz zachowania budynków, których stan techniczny i walory użytkowe odpowiadają współczesnym standardom lub też taki stan może być w racjonalny sposób osiągnięty;
 - b) zakazuje się docieplania zachowanych elewacji ceglanych o walorach zabytkowych, w tym posiadających oryginalny i wartościowy detal architektoniczny;
 - c) bez ograniczeń dopuszcza się przebudowy, modernizacje i zmiany sposobu użytkowania, które zachowują pierwotne gabaryty bryły i formę architektoniczną obiektów - w tym rozmieszczenie i proporcje otworów okiennych i drzwiowych oraz nie naruszają podstawowych elementów konstrukcyjnych;
 - d) należy dążyć do zachowania lub odtworzenia oryginalnego detalu architektonicznego i podziałów fasad - w szczególności dotyczy to: cokołu, opasek okiennych i drzwiowych, gzymsów i innego detalu architektonicznego oraz słusarki i stolarki budowlanej, zakazuje się stosowania blachodachówki na eksponowanych połaciach dachowych;
 - e) przebudowy obiektów wyraźnie zmieniające pierwotną formę architektoniczną bądź naruszające podstawowy układ konstrukcyjny wymagają uzgodnienia właściwych służb konserwatorskich²⁴.

24 Wg.: Uchwały Nr XLIV/588/2022 Rady Miejskiej w Jaworznie z dnia 28 czerwca 2022 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały Nr XXXII/437/2009 Rady Miejskiej w Jaworznie z dnia 28 kwietnia 2009 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Centrum” w Jaworznie.

W zapisach szczegółowych odniesionych do poszczególnych obiektów, te wskazania są doprecyzowane, w zależności od lokalizacji i wartości zabytkowej obiektu. Ochronne zapisy planistyczne, z mocy prawa, są formułowane dla wszystkich obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Waloryzacja przyrodnicza²⁵

Problematyka ochrony przyrody i środowiska naturalnego, to odrębne zagadnienie merytoryczne i prawno-organizacyjne. Jednak z perspektywy ochrony krajobrazu i świadectw przeszłości czytelnych w krajobrazie oraz w duchu koncepcji ochrony zintegrowanej (środowiskowej i kulturowej łącznie) wartość odnotowania. Jaworzno dysponuje kompleksową waloryzacją przyrodniczą opracowaną przez zespół ekspercki w 2011 r., zaktualizowaną w 2018 r. Celem opracowania była:

- a) inwentaryzacja i waloryzacja zasobów środowiska przyrodniczego, w tym wytypowanie w terenie obiektów i tworów przyrody do ochrony prawnej;
- b) charakterystyka źródeł zagrożeń i procesów degradacji środowiska przyrodniczego;
- c) koncepcja założeń do dalszego przestrzennego zagospodarowania miasta, zgodna z ideą zrównoważonego rozwoju.

W opracowaniu zinventaryzowano istniejące i zaproponowano perspektywiczne formy ochrony. Odnotowano, iż: powierzchnia obszarów chronionych wynosi w mieście 610,09 ha. Docelowo wskazywany jest wzrost tej powierzchni do 1559,71 ha, czyli do 10,25% ogólnej powierzchni miasta. Rozważane jest również utworzenie kolejnej wielkopowierzchniowej formy ochrony, jaką jest proponowany Obszar Chronionego Krajobrazu „Niecka Wilkoszyńska”, co może spowodować wzrost powierzchni obszarów chronionych do 2434,6 ha, czyli blisko 16% powierzchni miasta. Są to dane o tyle istotne, że część obszarów cennych przyrodniczo ma jednocześnie charakter kulturowy, wiąże się ze specyfiką historyczną regionu: np.: Góra Grodzisko, doliny rzek i kanałów, kompleksy stawów, zalewiska pogórnice w kompleksie leśnym „Podłęże”, hałdy pogórnice w Dąbrowie Narodowej „Szczotkach”. Zatem wykaz obszarów chronionych i postulowanych do ochrony ze względów przyrodniczych, jest jednocześnie wskazaniem cennych obszarów krajobrazu kulturowego i terenów, gdzie priorytetem powinna być ochrona zintegrowana wartości przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego. Aktualizacja waloryzacji z 2018 r. została przeprowadzona z uwzględnieniem walorów

²⁵ *Waloryzacja przyrodnicza miasta Jaworzna*, oprac. dr hab. Barbara Tokarska-Guzik, prof. UŚ dr hab. Adam Rostański, prof. dr hab. Jacek Górczyca, prof. dr hab. Aleksander Herczek, dr Renata Dulias, Jaworzno 2011; https://www.um.jaworzno.pl/pl/natura/przyroda_i_ekologia/39/waloryzacja_przyrodnicza_miasta.html, dostęp: 5.04.2022. W 2018 r. na zlecenie Urzędu Miasta sporządzono suplement – aktualizację waloryzacji przyrodniczej miasta Jaworzna odnoszącą się do zagospodarowania przestrzennego obszarów cennych pod względem środowiska przyrodniczego i krajobrazu.

estetyczno-widokowych, co dopowiada wymogom wprowadzonym do polskiego prawodawstwa poprzez audyty krajobrazowe i jest podstawą spójności z oczekiwanymi wynikami audytu.

Wykaz obszarów chronionych i proponowanych do ochrony przyrodniczej :

- I. Obszary wielkopowierzchniowe o nagromadzonych wartościach przyrodniczych, najwyższej rangi (regionalnej i ponadregionalnej):
 - 1) Niecka Wilkoszyńska – proponowany Obszar Chronionego Krajobrazu,
 - 2) Młaki i łąki w Wilkoszynie i Ciężkowicach – proponowany użytek ekologiczny (połączony z proponowanym aktualnie obszarem Natura 2000) w obrębie Obszaru Chronionego Krajobrazu Niecki Wilkoszyńskiej,
 - 3) Biała Przemsza powyżej ujścia Koziego Brodu – proponowany Obszar Chronionego Krajobrazu,
 - 4) Kompleks leśny Kolawica w Ciężkowicach – proponowany Obszar Chronionego Krajobrazu,
 - 5) Dolina Żabnika – istniejący rezerwat przyrody.
- II. Obszary o znacznej powierzchni i nagromadzonych wartościach przyrodniczych wysokiej rangi (ponadlokalnej i regionalnej):
 - 1) Dobra-Wilkoszyn – istniejący obszar chronionego krajobrazu,
 - 2) Uroczysko Sadowa Góra i GEOsfera – proponowany zespół przyrodniczo- krajobrazowy,
 - 3) Zakola Białej Przemszy (obszary nr 12, 13, 14 – zróżnicowane siedliskowo) – proponowany użytek ekologiczny,
 - 4) Remiza leśna Bucze – istniejący użytek ekologiczny,
 - 5) Uroczysko Sadowa Góra (Sasanka) – istniejący powierzchniowy pomnik przyrody.
- III. Obszary o podwyższonych walorach przyrodniczych:
 - 1) Remizy leśne i łąki „Pola-Mostki” w Ciężkowicach – proponowany użytek ekologiczny lub zespół przyrodniczo-krajobrazowy,
 - 2) Torfowiska i młaki w rejonie stawu „Podkowa” – proponowany użytek ekologiczny,
 - 3) Murawy na Glinnej Górze i Górze Bielany – proponowany użytek ekologiczny,
 - 4) Stawy Belnik – obszar przyrodniczo cenny,
 - 5) Zalew Sosina – obszar przyrodniczo cenny.
- IV. Obszary cenne pod względem przyrodniczym¹⁶. Łąki w Jaworznie-Ciężkowicach – proponowany obszar Natura 2000:

- 1) Murawy na Górze Wielkanoc w Ciężkowicach – proponowany użytek ekologiczny,
- 2) Zwał „Wapniówka” w Szczakowej – proponowany użytek ekologiczny,
- 3) Rudna Góra – obszar przyrodniczo cenny.

V. Obszary o przeciętnych walorach przyrodniczych – znaczenie lokalne:

- 1) Góra Przygoń i Pod Leszczyną – obszar przyrodniczo cenny lub użytek ekologiczny,
- 2) Góra Grodzisko – obszar przyrodniczo cenny,
- 3) Góra Korzeniec – obszar przyrodniczo cenny,
- 4) Zalewiska pogórnice w kompleksie leśnym „Podłęże” – obszar przyrodniczo cenny,
- 5) Zalew Łęg – obszar przyrodniczo cenny,
- 6) Hałdy pogórnice w Dąbrowie Narodowej „Szczotkach” – obszar przyrodniczo cenny.

II. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA ORAZ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA JAWORZNA

II - 1 Historia regionu²⁶

W historii Jaworzna widać jak warunki naturalne, a zwłaszcza naturalne bogactwa tej ziemi wpływały na losy osady, a później miasta. Właśnie uwarunkowania naturalne i dziejowe kształtowały aktywność wielu pokoleń mieszkańców terenów dzisiejszego Jaworzna. Dla potrzeb programu ochrony zabytków należy dostrzec zależności historii i zachowanych zasobów zabytków, które są jej świadectwami. Postrzeganie zabytków wraz z ich kontekstem historycznym, kulturowym i krajobrazowym odpowiada współczesnemu rozumieniu dziedzictwa, co wyrażają międzynarodowe dokumenty doktrynalne konserwatorstwa²⁷.

Jaworzno leży we wschodniej części województwa śląskiego i graniczy województwem małopolskim. Granice miasta obejmują kilka historycznych jednostek osadniczych scalonych w jedno miasto na prawach powiatu. Tereny Jaworzna graniczą z 9 miastami – od zachodu z Mysłowicami, dalej z Imielinem i Chelmkiem, od północnego-zachodu z Sosnowcem, od północnego-wschodu z Bukownem i Sławkowem, a od południowego-wschodu z Trzebiną, Chrzanowem i Libiążem. Przebieg naturalnych granic miasta od północy i zachodu określają dwie duże rzeki: Biała Przemsza i Przemsza, które również w perspektywie historycznej pełniły rolę linii granicznych. Wzdłuż rzeki Czarnej Przemszy, na wysokości Jelenia, przebiegała granica Rzeczypospolitej i Śląska, która w różnych konfiguracjach formalnych przetrwała do roku 1918.

Pod względem fizjogeograficznym obszar Jaworzna wchodzi w obręb dwóch regionów Wyżyny Śląskiej: Wyżyny Katowickiej na północnym-zachodzie i północnym-wschodzie oraz Pagórów Jaworznickich na pozostałym obszarze. Wyżynny, pagórkowaty charakter obszaru sprzyjał historycznemu osadnictwu i rozwojowi kultury rolnej, jednak to eksploatacja bogactw naturalnych ukształtowała specyfikę kulturową obszaru²⁸. Na podstawie badań archeologicznych można dowieść, że ślady obecności człowieka na obszarze dzisiejszego Jaworzna sięgają młodszej epoki kamiennej. Najbardziej okazałym zabytkiem archeologicznym są wały na wzgórzu Grodzisko, które wiążą się najpewniej z istnieniem tutaj pradziejowej osady obronnej. Archeolodzy wiążą to grodzisko

26 Literatura przedmiotu oraz ustalenia regionalistów podsumowane są w skrócie na stronie Muzeum Miasta Jaworzna: <http://www.muzeum.jaw.pl/mmj/historia-miasta/>, dostęp: 5.04.2022.

27 Deklaracja z Quebec o ochronie ducha miejsca (Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place – deklaracja przyjęta w Québec, Kanada przyjęta przez 16 Zgromadzenie Generalne ICOMOS 4 października 2008); Karta z Quebec o interpretacji i prezentacji miejsc dziedzictwa kulturowego (The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites przyjęta przez 16. Zgromadzenie Generalne ICOMOS 4 października 2008 r.).

28 *Waloryzacja przyrodnicza miasta Jaworzna*, oprac. dr hab. Barbara Tokarska-Guzik, prof. UŚ dr hab. Adam Rostański, prof. dr hab. Jacek Gorczyca, prof. dr hab. Aleksander Herczek, dr Renata Dulias, Jaworzno 2011; https://www.um.jaworzno.pl/pl/natura/przyroda_i_ekologia/39/waloryzacja_przyrodnicza_miasta.html, dostęp: 5.04.2022.

z kręgiem kultury łużyckiej, formacji kulturowej środkowej i młodszej epoki brązu oraz wczesnej epoki żelaza (około 1700 r. p.n.e – 400 r. p.n.e), która obejmowała swym zasięgiem znaczny obszar dzisiejszych ziem polskich i poprzedzała osadnictwo słowiańskie na tych terenach.

Nie ma podstaw do wykazywania ciągłości osadniczej pomiędzy zasiedleniem prahistorycznym a historycznym. Zapewne po regresie osadniczym Słowianie napłynęli na te tereny w około V w. n. e. Dywagacje, czy byli to protoplaści Państwa Wiślan, czy Ślężanie, pozostają w sferze domysłów wobec skromnej bazy źródeł archeologicznych z tego okresu. Potwierdzona w źródłach kolonizacja i regulacja sieci osad na terenie dzisiejszego miasta sięga początków XIII w. Najstarsze zapiski o osadach: Jaworzno, Ciężkowice, Byczyna i Długoszyn – będących dziś dzielnicami miasta – pochodzą z lat 1229 – 1243. Kolejne wzmianki dotyczą Jelenia (1303), Szczakowej (1400), Dąbrowy (XVI w.). Rozwój osadnictwa wiąże się z patronatem królewskim i biskupów krakowskich, do których należały wspomniane wsie, w przypadku wsi biskupich wchodzące w skład klucza sławkowskiego i lipowieckiego. Od 1335 r. potwierdzone jest istnienie jaworznickiej parafii. Nazwa Jaworzno jest nazwą topograficzną, jej główny rdzeń pochodzi od słowa jawor, gatunku drzewa występującego na obszarze naszego miasta. Legenda znana mieszkańcom głosi, że w 1330 r. przyszły król Kazimierz Wielki wracał z Wielkopolski do Krakowa na wezwanie swojego ojca Władysława Łokietka. W rejonie zwanym dziś Pańską Górą napotkał drwali ścinających jawor. Zapytał ich, co robią? Wówczas jeden z nich odpowiedział: „Jawor se zno lo tyk, co srybra sukają”. Na podstawie tej ludowej opowieści powstał herb miasta – rozłożysty jawor i ścinający go drwale²⁹. U zarania rozwój regionu był związany z rolnictwem i eksploatacją górnictwem. Wydobywano tu: rudy ołowiu, rudy cynku a nawet w nieznacznych ilościach rudy żelaza, eksploatowano złoża węgla, piasku, wapieni i dolomitów.

Jednak dopiero rewolucja przemysłowa przełomu XVIII i XIX w., a zwłaszcza podjęcie na szerszą skalę eksploatacji węgla kamiennego nadały nowy impuls rozwojowy tym terenom. Górnictwo węglowe zapoczątkowano w roku 1767 na terenie Szczakowej. Były to działania prekursorskie w skali ówczesnego państwa polskiego. W dobie zaborów tereny obecnego Jaworzna znalazły się w zaborze austriackim i graniczyły od zachodu z Prusami, zaś od północy z Rosją. Styk sąsiadujących z sobą ówczesnych miast: austriackiego Jaworzna, rosyjskiego Sosnowca i pruskich Mysłowic znany był w świecie jako Trójkąt Trzech Cesarzy. W latach 1809 – 1815 Jaworzno wchodziło w skład Księstwa Warszawskiego, w latach 1815 – 1846 było graniczną miejscowością Rzeczypospolitej Krakowskiej – Wolnego Miasta Krakowa. Od 1846 r. do 1918 r. należało do Wielkiego Księstwa Krakowskiego, w ramach zaboru austriackiego. Rozwój ekonomiczny wiązał się ze wzbogacaniem mozaiki kulturowej. W XIX w. sprowadzano osiedleńców z Czech, Moraw, Austrii, Węgier oraz pobliskich Prus. W granicach dzisiejszego miasta funkcjonowała też liczna społeczność żydowska. Źródła z 1748 r. wspominają o piętnastu Żydach z rodzinami, którzy osiedli w Szczakowej i Ciężkowicach. Pod koniec XVIII w.

²⁹ Cytat wg.: <http://www.muzeum.jaw.pl/mmj/etnografia/>, dostęp: 5.04.2022.

na terenie Jaworzna zamieszkiwało już 55 starozakonnych. U schyłku XIX i w początkach XX w. Żydzi stanowili nieco ponad 10% lokalnej społeczności. Początkowo społeczność żydowską stanowili dzierżawcy miejscowych karczem i browarów oraz rzemieślnicy – krawcy, szmuklerze i pasamonicy, w późniejszym czasie skupiali się na handlu, wolnych zawodach i produkcji przemysłowej.

Pod względem kulturowym, etnograficznym w XIX i początkach XX w. obszar dzisiejszego Jaworzna przynależał do grupy etnograficznej Krakowiaków Zachodnich. Jeszcze na przełomie XIX i XX w. noszono strój krakowski, jednak w odmianie najbardziej od podkrakowskiego wzorca oddalonej. Kobięcy strój ludowy rozwijał się aż do II wojny światowej. We wsiach: Ciężkowice, Byczyna, Długoszyn, Jeleń, Szczakowa oraz Dąbrowa Narodowa obowiązywały tradycyjne, roślinne motywy hafciarskie. Zdobiono nimi gorsety szyte z różnobarwnych aksamitów oraz płóciennę zapaski. Jak w każdym regionie pogranicza wzorce kulturowe przenikały się tworząc odrębną wartościową mozaikę tradycji i form artystycznych. Wraz z rozwojem przemysłu i rzemiosła rosła liczba mieszkańców.

Szczególnie istotnym impulsem rozwoju gospodarczego było przeprowadzenie linii kolejowej Kraków – Mysłowice, która od roku 1850 stała się własnością austriackiego skarbu i otrzymała nazwę Cesarsko – Królewskiej Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda. W drugiej połowie XIX w. powstały dwie duże fabryki: cementownia i wytwórnia sody amoniakalnej. Przełom wieków XIX i XX to czas rozwoju energetyki trwający nieprzerwanie do dziś (pierwsza elektrownia powstała w Jaworznie w 1898 r.). W pierwszej połowie XX w. zbudowano fabrykę wyrobów chemicznych. Prawa miejskie Jaworzno otrzymało w 1901 r. Wydobycie węgla tutejszych kopalni stanowiło 84% wydobycia w całej Galicji. W okresie międzywojennym kontynuowano rozwój gospodarczy Jaworzna.

W czasie II wojny światowej Jaworzno włączono w granice III Rzeszy. Uległa zagładzie społeczność żydowska. Przejawy polskości były zwalczane. Mimo to działał tu aktywny ruch oporu. Na terenach, które należały przed II wojną światową do Jaworznickich Kopalń S.A. w Jaworznie hitlerowcy uruchomili 15 czerwca 1943 r. obóz pracy – podobóz KL Auschwitz-Birkenau – Arbeitslager „NeuDachs” nr 147 oraz podległy mu podobóz w Chrustach. Na krótko przed nadejściem Armii Czerwonej, 17 stycznia 1945 r., Niemcy wyprowadzili z podobozu w Jaworznie kolumnę więźniów – był to jeden z marszy śmierci więźniów obozu i podobozów Auschwitz – Birkenau. Więźniowie w ekstremalnych zimowych warunkach mieli przebyć liczącą ok. 250 km trasę do KL Gross-Rosen na Dolnym Śląsku. Po Niemcach pozostał niezniszczony obóz składający się z 15 drewnianych baraków, murowanych obiektów łaźni, kuchni, szpitala, odwszalni, warsztatów i magazynów. Obóz ogrodzony był podwójnym pasem drutów kolczastych podłączonych do wysokiego napięcia, oprócz tego w ogrodzeniu znajdowało się 12 murowanych wież strażniczych z karabinami maszynowymi

i reflektorami³⁰. Infrastrukturę obozu wykorzystały władze komunistyczne, tworząc w lutym obóz pracy, a 6 kwietnia 1945 r. podnosząc go do rangi Centralnego Obozu Pracy. W pierwszym okresie funkcjonowania obozu w Jaworznie trafiali tam wrogowie władzy ludowej – volksdeutsche z Górnego Śląska, Reichsdeutsche, jeńcy niemieccy, polscy działacze niepodległościowi, żołnierze AK, Niemcy, Ukraińcy i Łemkowie (w specjalnym podobozie). W latach 1951 - 1955 działało w nim Centralne Więzienie dla Młodocianych Więźniów Politycznych, przekształcone w 1956 r. na Centralne Więzienie Jaworzno i zlikwidowane w tym samym roku. Trafiali do niego więźniowie, których wiek nie przekraczał 21 roku życia. Historycy szacują, że przez więzienie przeszło ich około 10 tys.

Współczesne miasto Jaworzno powstało w wyniku kolejnych reform administracyjnych kraju po 1945 r., w czasie których do pierwotnego organizmu włączano systematycznie sąsiednie miejscowości, miasto kreowano na socjalistyczny, wielkoprzemysłowy ośrodek wydobywczo-produkcyjny. Ważnym etapem rozwoju, powiązanim z wydobywczym charakterem obszaru, było powstanie w XX w., trzech elektrowni: „Jaworzno I, II, III”, a także Zakładów Chemicznych „Azot”, Huty Szkła Okiennego w Szczakowej oraz wielu innych. Zmiany ekonomiczne i społeczne schyłku XX w. sprawiły, że w miejsce wielkiego przemysłu znaczenia nabrała indywidualna przedsiębiorczość i handel, które dziś w znacznym stopniu decydują o profilu ekonomicznym miasta. Obecne Jaworzno należy pod względem obszaru do największych miast w Polsce, a zamieszkuje je blisko stutysięczna społeczność.

Współczesny układ urbanistyczny Jaworzna odpowiada etapom historycznego rozwoju. Centralne Śródmieście oraz zespół osiedli wywodzących się z historycznych wsi i osad przemysłowych tworzą układ promienisty, poprzeplatany pasami zieleni i upraw rolnych. Ów charakter sprawia, że układ urbanistyczny Jaworzna nie należy do typowych, jest synkretyczny, z mozaiką trenów wielkomiejsko-przemysłowych, peryferyjnych osad fabrycznych i terenów o charakterze wiejskim. Ta różnorodność, to cecha charakterystyczna, wynik uwarunkowań historycznych rozwoju miasta. Użytki rolne stanowią 35% powierzchni miasta, a tereny leśne, zadrzewione i zakrzewione niemal 40%. W dobie zmian klimatycznych i dążenia do ich łagodzenia w miastach za pomocą zieleni, to korzystny bilans.

II- 2 Charakterystyka dziedzictwa niematerialnego

Charakterystyka urbanistyczna znajduje potwierdzenie w charakterystyce dziedzictwa niematerialnego. Pod tym względem Jaworzno należy do obszarów o dużym zróżnicowaniu i bogactwie wątków. Łączą się tu tradycje miejskie, wiejskie i charakterystyczne dla społeczności robotniczych, zwłaszcza górniczych. Związki z kulturą Krakowiaków Zachodnich przeplatają się z wpływami tradycji śląskich, tworząc oryginalny konglomerat pamięci. Na struktury tradycyjne nakłada się ponadto współczesna sieć

30 Krzysztof Szymański, Polskie obozy NKWD w latach 1944–49 (56) <https://arch.kuriergalicyjski.com/historia/5150-polskie-obozy-nkwd-w-latach-1944-49-56>.

osadnicza związana z powojenną polityką rozwoju ośrodków przemysłowych i nieodłącznym dla tej epoki przepływem ludności poszukującej zatrudnienia i odpowiednich warunków życia.

W lokalnej mozaice kultur, już tylko w perspektywie historycznej i pamięci można wymienić również tradycje mniejszości – osadników niemieckich, czeskich, czy społeczności żydowskiej. Aspekty materialne kultur ludowych regionu są bogato udokumentowane i reprezentowane w zbiorach Muzeum Miasta Jaworzna oraz trwają w postaci reliktyw drewnianego i murowanego budownictwa tradycyjnego, kapliczek, czy kamiennej rzeźby nagrobnej. Dziedzictwo niematerialne jest pielęgnowane przez lokalnych regionalistów, artystów amatorów, zespoły regionalne, ale też trwa spontanicznie wśród mieszkańców, w postaci obyczajów świątecznych splecionych z cyklem świąt kościelnych roku liturgicznego, a także towarzyszących uroczystościom zawodowym, rodzinnym i prywatnym, gwary, czy pamięci historycznej zarówno w wymiarze osobistym, jak i społecznym. Istotną rolę wyróżnik kulturowego odgrywa szacunek dla tradycji i obyczaju górniczego.

Zgodnie z współczesnym rozumieniem dziedzictwa niematerialnego, w duchu konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Paryż, 2003)³¹ dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Od czasu ratyfikacji przez Polskę Konwencji w 2011 r. (Dz.U. z 2011 r. nr 172 poz. 1018)³² stała się ona źródłem prawa i zobowiązaniem do intensyfikacji działań w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego w skali kraju. Zobowiązanie to przechodzi również na jednostki samorządu terytorialnego, które winny stwarzać warunki poszanowania i kultywowania lokalnych przejawów dziedzictwa niematerialnego w swych regionach. Dla zachowania dziedzictwa niematerialnego konieczne jest rozumienie jego wartości, poszanowanie i docenienie oraz chęć depozytariuszy danego przejawu dziedzictwa do uczestniczenia w międzypokoleniowym transferze elementów dziedzictwa.

II-3 Zabytki – charakterystyka zasobu

Zabytki nieruchome

Zabytki nieruchome, to przede wszystkim zabytki budownictwa i architektury, ale w ich rzędzie liczą się też zabytki przemysłu i techniki, zabytkowe parki i ogrody, cmentarze, historyczne układy ruralistyczne i urbanistyczne oraz krajobrazy zabytkowe. Jak wynika z *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Województwie Śląskim zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*,

31 <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/3>, dostęp: 5.04.2022.

32 <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20111721018>, dostęp: 5.04.2022.

z 2017 r.³³ miasto Jaworzno nie należy do zasobnych w zabytki rejestrowe w skali województwa. Z liczbą 3 zabytków wpisanych do rejestru zabytków plasuje się w dolnej strefie powiatów w skali województwa. W rejestrze zabytków znajdują się:

1. Jaworzno, Góra Grodzisko (rejon ul. Chrzanowskiej), grodzisko kultury łużyckiej, leżące na południowy wschód od miasta na górze zwanej Grodzisko rejestr zabytków archeologicznych nr C/840/68 decyzja z dnia 17.10.1968 r. Obiekt charakteryzują własne formy terenowe – czytelne wały ziemne, stąd łączy cechy zabytku archeologicznego i zabytku nieruchomego.
2. Jaworzno Ciężkowice, budynek dawnej rzeźni z końca XVIII w., ul. Ks. Mrocza 143. Granice ochrony obejmują budynek wraz z otoczeniem. Rejestr zabytków nr A/1415/90 decyzja z dnia 29.10.1990 r. W wyniku przekształceń i modernizacji budynek w znacznym stopniu ma zatarte cechy stylowe i przekształcone wnętrze, jednak wartość łączy się z historią, metryką powstania i substancją konstrukcyjno-budowlaną obiektu.
3. Jaworzno Szczakowa, kościół parafialny pw. św. Elżbiety Węgierskiej, ul. Sobieskiego 1, wzniesiony w latach 1898-1903, neogotycki, wpisany do rejestru wraz z najbliższym otoczeniem (w ramach murowanego ogrodzenia), decyzja obejmuje również drzewostan i murowane ogrodzenie. Nr rejestru A/218/07, decyzja z dnia 30.11.2007 r.

Bardziej reprezentatywny obraz zasobu zabytków nieruchomych przedstawia gminna ewidencja zabytków licząca: 14 obszarów i zespołów zabytkowych oraz 243 obiekty architektoniczne. Obiekty obszarowe mogą obejmować i mieścić w swych granicach również indywidualnie chronione obiekty budowlane. Są wyróżnione, ze względu na znaczenie kompozycji urbanistycznej, wartości krajobrazowe lub rozległość założenia (np. cmentarze). Wśród obszarów chronionych przez wpis do gminnej ewidencji zabytków dostrzegamy:

- 1) Założenie parkowo-willowe przy ul. Grunwaldzkiej 37 i 37a obejmujące zabudowę willową z początku XX w.
- 2) Cmentarze – pechnicki (1 ćw. XIX w.), ciężkowicki (1 poł. XIX w.) i szczakowski (1913 r.), w granicach których znajdziemy nagrobki o interesujących formach historycznych i artystycznych z XIX i XX w. oraz groby i formy upamiętnienia osób i wydarzeń istotnych dla regionu, w tym groby wojenne z II wojny światowej.
- 3) Kirkut – cmentarz żydowski, założony w drugiej połowie XIX w., zamknięty w 1942 r., zniszczony w latach późniejszych. Odnowiony w latach 90. XX w. Przetrwało około 300 macew, najstarszy znany nagrobek pochodzi z 1884 r.

33 <https://docplayer.pl/108148856-Raport-o-stanie-zachowania-zabytkow-nieruchomych-w-wojewodztwie-slaskim-zabytki-wpisane-do-rejestru-zabytkow-ksiegi-rejestru-a-i-c.html>, dostęp: 5.04.2022.

- 4) Socrealistyczne osiedla pracownicze – Osiedle Tadeusza Kościuszki, Osiedle Górnicze i Osiedle Stałe z lat 50. i 60. XX w. (łącznie 9 obszarów zabudowy o czytelnym formach stylowych i komponowanym układzie urbanistycznym).

Wśród indywidualnych obiektów architektonicznych dominuje zabudowa mieszkaniowa i gospodarcza, choć pod względem okazałości architektonicznej wyróżniają się obiekty sakralne oraz użyteczności publicznej i przemysłowe lub z przemysłem związane, w tym np. wille dyrekcji i zarządu kopalni. Rysem charakterystycznym są osiedla i kolonie robotnicze, związane z konkretnymi zakładami pracy. Wśród nich warte wyróżnienia³⁴ są pozostałości po kolonii robotniczej Jaworznickiego Gwarectwa Węglowego przy ulicy Olszewskiego, kolonia robotnicza Nowy Pechnik. Obiekty przy ulicy Lipowej i Cyprysowej powstałe w latach 1911 - 1916 wraz z budynkiem szkoły podstawowej i willą kierownika kopalni Leopold (z 1924 r., u zbiegu ulic Piekarskiej i Działkowej), pozostałości po kolonii robotniczej i urzędniczej przy ulicy Różanej i Sportowej, zespół kolonii robotniczych i kolonia urzędnicza przy dawnej cementowni „Szczakowa” w Pieczyskach (ul. Sobieskiego, Pniaka, Przemysłowa, Poniatowskiego, Warneńczyka) oraz pozostałości po zespole obiektów administracyjno-mieszkaniowych Zakładów Chemicznych „Azot” (ul. Chopina 94).

Przeważająca większość obiektów to budowle z XIX i XX w. Wśród starszych są później przekształcone, jak wspomniana już rzeźnia z XVIII w., czy w wypadku kaplicy Podwyższenia Krzyża Świętego w Jeleniu. Kaplica powstała przed 1691 r., ale w 1934 r., w latach 70. XX w. i w 1995 r. była rozbudowywana do postaci dzisiejszego kościoła parafialnego. Wśród zabytkowych świątyń stosunkowo świeżą datę powstania ma kościół pw. Najświętszej Marii Panny Nieustającej Pomocy w Ciężkowicach. Powstał w latach 30. XX w. według projektu Ludwika Wojtyczki. Świątynia stanowi wartościowy artystycznie i interesujący ze względów historycznych przykład modernistycznych poszukiwań stylu narodowego w architekturze sakralnej. Uproszczone, modernistyczne formy nawiązują jednocześnie do tradycji polskiego baroku, co łącznie miało nadać pożądany narodowy charakter budowli. Interesująca jest również mała architektura sakralna, jak na przykład kaplice grobowe na cmentarzu w Szczakowej. Pochodzą z 2 ćw. XX w., należały do rodzin: Zdzisława Krudzielskiego – dyrektora cementowni w Pieczyskach oraz Kamila Wachlowskiego – dyrektora Jaworznickich Komunalnych Kopalń Węgla. Wśród zabudowy użyteczności publicznej wyróżniają się: dawna siedziba Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” powstała w 1906 r. (ul. Mickiewicza 2), budynek kasyna dla urzędników Jaworznickiego Gwarectwa Węgla Kamiennego z II połowy XIX w. (ul. Grunwaldzka 52), czy gmach Stowarzyszenia Przyjaźń Jaworznicka z przełomu XIX i XX w. (ul. św. Wojciecha 2). Wśród zabudowy przemysłowej jako najcenniejsze wymieniane są: Huta Szkła

34 Obiekty wyróżnione są prezentowane w serwisie internetowym Urzędu Miasta, https://www.um.jaworzno.pl/pl/natura/obiekty_historyczne, dostęp: 5.04.2022.

Okiennego w Szczakowej (ul. Kolejarzy), młyn w Długoszynie (ul. Mokra) z urządzeniami z XVIII/XIX w., ruiny Fabryki Portland Cementu „Szczakowa” w Pieczyskach, powstałej w ostatnim ćwierćwieczu XIX w., budynek transformatorowni kopalni „Leopold” z 1917 r., stacja pomp wody pitnej w Dobrej z lat 20. XX w., funkcjonująca do dnia dzisiejszego.

Szczególne miejsce w gronie zabytków inżynierii i przemysłu zajmują obiekty kolejowe, wśród nich dworzec kolejowy w Szczakowej, który był budowany w latach 1845 - 1848. Jest świadectwem początków kolejnictwa na ziemiach polskich i pamiątką linii kolejowej krakowsko-górnośląskiej. Początków historii górnictwa w rejonie Jaworzna sięga zabytek, który daje się postrzegać, jako krajobraz historyczny – sekwencja form terenowych – koryto wyschniętego cieku wodnego skierowanego do Białej Przemszy i pagór hałdy wydobywczej. Jest to roznos, czyli nadziemny kanał odprowadzający wodę z wnętrza górotworu do najbliższego cieku powierzchniowego – odwodnienie kopalni rud cynkowo-ołowiowych w Długoszynie. Odwodnienie to związane jest z funkcjonowaniem kopalni w XVI w. Lejkowate zagłębienia w okolicznym lesie są pozostałościami po szybach górniczych z tamtych czasów. Można spotkać też usypiska skał płonnych zwane warpiami. Zabytkiem szczególnym, bliższym w wymowie miejsca pamięci są pozostałości po Centralnym Więzieniu dla Młodocianych Więźniów Politycznych (m.in.: bloki mieszkalne, dom kultury, magazyn mundurowy) z lat 50. XX w.

Pod względem stylistycznym zabudowa z XIX i początków XX w. przynależy do epoki historyzmu, co wyraża się kostiumami historycznymi budowli. W początkach XX w. pojawiły się motywy secesyjne, a później modernistyczne. Reprezentowany jest międzywojenny modernizm i architektura funkcjonalizmu. Znaczącą grupę obiektów ujętych w ewidencji stanowią budynki z lat 50 i 60 XX w. reprezentujące formy stylowe socrealizmu i socmodernizmu. To znamię współczesności, w której pojęcie zabytku bywa poszerzane w sensie chronologicznym i tematycznym. Wśród zabudowy mieszkalnej i gospodarczej budynki z końca XIX i z XX w. prezentują zazwyczaj bezstylowe formy budownictwa tradycyjnego.

Zachowane reliktoowo budynki drewniane należą do typu budownictwa krakowiaków zachodnich. Były to budynki konstrukcji zrębowej (wieńcowej). Węgły zazwyczaj łączono ciesielko na tzw. „jaskółczy ogon”. Dachy przeważnie są dwuspadowe, choć jeszcze przed kilkudziesięciu laty można było zobaczyć wśród wolno stojących zabudowań gospodarczych dachy czterospadowe. Pokrycie bardzo długo stanowiły gonty bądź słomiane strzechy. Z biegiem lat zastąpiono je papą lub dachówką. Najstarsze chałupy jaworznickie (w rozumieniu dzisiejszych granic miasta) miały drzwi wmontowane w ozdobiennie mieczowane odrzwia, uformowane w łuk. Od przełomu wieków XIX i XX, drewno systematycznie było wypierane przez kamień i cegłę. Wapienne, białe mury zdobione zielenią różnych

odmian paproci i rozchodników, wrastających w szczeliny, stały się charakterystycznymi elementami architektury starej części Jaworzna: Ciężkowic, Byczyny i Jelenia³⁵.

Istotnym składnikiem dziedzictwa kulturowego są obiekty przemysłowe: kopalniane, elektrowniane, fabryczne i kolejowe. W ewidencji nie ujęto form ziemnych, czy terenowych związanych z eksploatacją przemysłową, a są one również świadectwem minionej epoki o wartości historycznej, co plasuje je w kręgu zainteresowania systemu ochrony zabytków. W tej kategorii mogą się mieścić wyrobiska i sztolnie kopalniane, zalewiska powydobywcze, kamieniołomy, haldy, czy kanały i nasypy komunikacyjne. Ochrona i eksponowanie w krajobrazie kulturowym tego typu zabytków, to zadania na przyszłość. Pełen wykaz obiektów ewidencyjnych wraz z danymi chronologicznymi zamieszczono w aneksie nr 1 niniejszego opracowania.

Zabytki ruchome

Zgodnie z zapisem ustawowym chronionymi zabytkami ruchomymi mogą być przedmioty będące, w szczególności dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, (o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach), instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. W praktyce są to przede wszystkim zespoły wyposażenia wnętrz sakralnych i zbiory parafialne lub klasztorne oraz kapliczki przydrożne, mała architektura lub sztuka sepulkralna (nagrobna). Burze dziejowe sprawiły, że nielicznie zachowane jest wyposażenie rezydencji, czy nawet historyczny inwentarz domów mieszczańskich lub wiejskich.

W tym zakresie nowoczesność wyparła dawniejsze formy i przedmioty. Brak jest w Jaworznie zarejestrowanych kolekcji chronionych z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Publiczne i kościelne zbiory muzealne podlegają innym regulacjom. W skali miasta najcenniejszy zespół zabytków ruchomych pozostaje w zbiorach i inwentarzu Muzeum Miasta Jaworzna. Na zbiory muzeum składają się obecnie następujące kolekcje tematyczne:

- 1) historyczna, obejmująca dzieje miasta i jego mieszkańców,

35 <http://www.muzeum.jaw.pl/mmj/etnografia/>, dostęp: 5.04.2022.

- 2) etnograficzna, ukazująca kulturę ludową okolic Jaworzna w tym przedmioty codziennego użytku oraz sztukę sakralną,
- 3) górnicza, na którą składają się eksponaty związane z jaworznickimi kopalniami („Piłsudski”, „Kościuszko”, „Jan Kanty”, „Sobieski” i „Jaworzno”), w tym m.in. dawne narzędzia pracy, instrumenty miernicze, mundury, lampki, dokumenty i fotografie.

Wartość artystyczna i historyczna towarzyszy wyposażeniu lokalnych świątyń. Najstarsze z dzieł sztuki znajduje się w wyposażeniu kolegiaty pw. św. Wojciecha i św. Katarzyny w Jaworznie (Pl. św. Jana 17). Jet to obraz Matki Boskiej Wspomożycielki Chrześcijan, który pozostał z wyposażenia, wcześniejszej świątyni, z XVII w. Jest to późna kopia obrazu *Maria Hilfe* malowanego przez Łukasza Cranacha Starszego. Autor obrazu z Jaworzna nie jest znany. W tejże świątyni znajduje się też barokowy, siedemnastowieczny ołtarz św. Józefa, wykonany z czarnego marmuru dębnickiego. Jako ciekawostkę można dodać, że ołtarz ów pochodzi z Krakowa, z kościoła św. Michała w Krakowie, który w ramach kasat józeffińskich, w czasie zaborów, został zamknięty, a później odkupiony przez gminę ewangelicko-augsburską, której służy do dziś. W kolegiacie na frontowej ścianie znajduje się trójkątny witraż o 177 m² powierzchni, liczący 18,5 m wysokości, którego centralną postacią jest św. Wojciech. Witraż uchodzi za największy w Europie. Jest zaprojektowany przez Jerzego Skąpskiego i wykonany w pracowni Anny i Ireneusza Zarzyckich w Krakowie w 1997 r. z okazji tysiąclecia śmierci św. Wojciecha. Bogaty zespół jednorodnego wyposażenia wnętrz z XIX w., w stylu historyzmu, o formach neogotyckich znajduje się w kościele pw. św. Elżbiety Węgierskiej w Szczakowej. Istotne jest, że wyposażenie to pochodzi z fundacji pracowników fabryk i kopalni ze Szczakowej i Jaworzna.

Do kategorii zabytków ruchomych zaliczamy też kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki z cmentarzy wyznaniowych (w tym macewy z cmentarza żydowskiego). Mimo monumentalnej formy i funkcji w przestrzeni publicznej w kategorii zabytków ruchomych mieszczą się również pomniki, a wśród nich te najstarsze: Pomnik Grunwaldzki wzniesiony w 1910 r., przy ul. Jagiellońskiej i pomnik ks. Stanisława Stojałowskiego, wzniesiony w 1919 r. (róg ulicy św. Barbary i św. Wojciecha). Do tej kategorii zaliczymy też obiekty i miejsca pamięci poświęcone ofiarom II wojny światowej, działaczom ruchu oporu oraz ofiarom komunizmu, których w granicach miasta jest około pięćdziesięciu³⁶. Do kategorii zabytków ruchomych można zaliczyć również maszyny, urządzenia i inne elementy infrastruktury przemysłowej. Choćby takie, jak zatopione w dawnej kopalni dolomitu – dziś baza nurkowa „Koparki”. Jednak, jak dotąd zasób w tym względzie, w skali miasta jest rozpoznany w minimalnym stopniu.

36 Informacje Urzędu Miasta, https://www.um.jaworzno.pl/pl/natura/obiekty_historyczne, dostęp: 5.04.2022.

Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne stanowią szczególny zbiór obiektów. Jeśli nie posiadają własnej formy terenowej, nie są dostępne szerszej publiczności. Mogą być badane metodami archeologicznymi, bądź mogą dawać znać o sobie w formie znalezisk luźnych, przedmiotów, a raczej ułamków przedmiotów z dawnych epok (np. pradziejowe opracowane narzędzia kamienne, fragmenty ceramiki pradziejowej, średniowiecznej lub nowożytnej). Ten nieoczywisty dla wielu charakter zabytków archeologicznych czyni ich ochronę tym ważniejszą. Szczególnie, że ich wartość naukowa bywa niezwykle doniosła. W granicach powiatu w rejestrze zabytków archeologicznych (rejestr C), odnotowano wspomniane już grodzisko. W ewidencji archeologicznej wykonanej w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski znajdują się następujące stanowiska:

Nr	lokalizacja	nr stanowiska WKZ	obszar AZP i nr mapy	rodzaj	chronologia	Nr działki AZP
01a	Jaworzno - Jelenie	st. arch. 1a	AZP 100-49 nr 6a	ślad osadnictwa	okres rzymski	brak
02a	Jaworzno - Dąbrowka	st. arch. 3a	AZP 100-50 nr 4a	ślad osadnictwa	epoka kamienia	brak
03a	Jaworzno - Byczyna	st. arch. 4a	AZP 100-50 nr 5a	ślad osadnictwa	epoka kamienia	brak
04a	Jaworzno - Jelenie	st. arch. 5a	AZP 100-50 nr 7a	ślad osadn. i punkt osadn.	poźne-średniowiecze i okres nowożytny	brak
05a	Jaworzno - Szczotki	st. arch. 16a	AZP 99-49 nr 2a	6 fragm. ceramiki, 1 fragm. kafel	XVII-XVIII w.s	0115_25,4a
06a	Jaworzno - Szczotki	st. arch. 17a	AZP 99-49 nr 3a	3 fragmenty ceramiki	XIV w. i XVII-XVIII w.s	0114_37,38a
07a	Jaworzno - Dobras	st. arch. 19a	AZP 99-50 nr 2a	8 fragment. ceramiki i kości	XIV-XV i XVII-XVIII w.s	1023_141,2a
08a	Jaworzno - Dobras	st. arch. 20a	AZP 99-50 nr 3a	3 fragmenty ceramiki	XIV-XV i XVII-XVIII w.s	1023_36,37,5a
09a	Jaworzno - Niedzieliska	st. arch. 21a	AZP 99-50 nr 4a	1 wiór krzem., 1 fragm. ceramiki	epoka kamienia?, XVII-XVIII w.s	1024_27a
10a	Jaworzno - Niedzieliska	st. arch. 23a	AZP 99-50 nr 5a	3 fragmenty ceramiki	XIV-XV i XVII-XVIII w.s	1024_140,1a
11a	Jaworzno - Niedzieliska	st. arch. 20a	AZP 99-50 nr 6a	3 fragmenty ceramiki	XVII-XVIII w.s	1024_141,1a
12a	Ciepkowice	st. arch. 2a	AZP 99-51 nr 1a	osadac	poźne-średniowiecze i czasy nowożytne	brak
13a	Ciepkowice	st. arch. 3a	AZP 99-51 nr 2a	osadac	poźne-średniowiecze i czasy nowożytne	brak
14a	Ciepkowice	st. arch. 4a	AZP 99-51 nr 3a	ślad osadnictwa	kultura łuczycka i poźne-średniowiecze	brak
15a	Ciepkowice	st. arch. 5a	AZP 99-51 nr 4a	ślad osadnictwa	poźne-średniowiecze	brak
16a	Ciepkowice	st. arch. 6a	AZP 99-51 nr 5a	ślad osadnictwa	epoka kamienia i poźne-średniowiecze	brak
17a	Ciepkowice	st. arch. 7a	AZP 99-51 nr 6a	osadac	poźne-średniowiecze	brak
18a	Ciepkowice	st. arch. 8a	AZP 99-51 nr 7a	osadac	okres późnorzymski i poźne-średniowiecze	brak
19a	Ciepkowice	st. arch. 9a	AZP 99-51 nr 8a	ślad osadnictwa	poźne-średniowiecze	brak
20a	Ciepkowice	st. arch. 10a	AZP 99-51 nr 9a	osadac	poźne-średniowiecze	brak
21a	Ciepkowice	st. arch. 11a	AZP 99-51 nr 10a	osadac	poźne-średniowiecze	brak
22a	Ciepkowice	st. arch. 12a	AZP 99-51 nr 11a	osadac	poźne-średniowiecze	brak
23a	Ciepkowice	st. arch. 13a	AZP 99-51 nr 12a	osadac	poźne-średniowiecze	brak
24a	Ciepkowice	st. arch. 14a	AZP 99-51 nr 13a	ślad osadnictwa	poźne-średniowiecze	brak
25a	Ciepkowice	st. arch. 15a	AZP 99-51 nr 14a	ślad osadnictwa	epoka kamienia	brak
26a	Ciepkowice	st. arch. 16a	AZP 99-51 nr 15a	osadac	okres późnorzymski	brak
27a	Długoszyce	st. arch. 7a	AZP 98-50 nr 5a	ślad osadnictwa	XVI-XVII w.s	0068_320a
28a	Długoszyce	st. arch. 8a	AZP 98-50 nr 6a	ślad osadnictwa	epoka kamienia, XVI-XVII w.s	0068_284,2a
29a	Długoszyce	st. arch. 9a	AZP 98-50 nr 7a	ślad osadnictwa	mesolito	0068_212,213a
30a	Długoszyce	st. arch. 10a	AZP 98-50 nr 8a	ślad osadnictwa, osadac	pradzieje, epoka kamienia, XVI-XVIII w.s	0054_259,257a
31a	Długoszyce	st. arch. 11a	AZP 98-50 nr 9a	ślad osadnictwa	mesolit ?	0018_18a
32a	Długoszyce	st. arch. 12a	AZP 98-50 nr 10a	ślad osadnictwa	epoka kamienia	0052_a

Wskazane obszary z mocy prawa wymagają odnotowania w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego jako strefy ochrony zabytków archeologicznych. Ewentualne prace ziemne, w razie ich dopuszczalności wymagają uzyskania pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków i muszą być poprzedzone badaniami archeologicznymi. Są to tereny wykluczone z amatorskich poszukiwań obiektów przy pomocy wykrywaczy metali.

Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to wszystko co nas otacza, to obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich³⁷. W szczególnych przypadkach możemy mówić o zabytkowym krajobrazie kulturowym. Ma to miejsce wówczas, gdy na zwartym obszarze przetrwała jedna z historycznych postaci środowiska naturalnego, dopełniona zabudową, dziełami inżynierskimi lub innymi elementami właściwymi dla danego typu gospodarki i dla epoki. Taki charakter mają na przykład zwarte kompleksy staromiejskiej zabudowy lub zespoły pofabryczne z elementami infrastruktury przemysłowej, zabudowy i np. historycznym układem komunikacyjnym. Taki krajobraz konstytuują kolonie robotnicze, czy terenowe formy poprzemysłowe, jak np. roznos sztolni w Długoszynie. Również kulturowy charakter, ściśle spleciony z wartościami przyrodniczymi prezentuje Arboretum Park Gródek w Jaworznie, które obejmuje wyrobiska po eksploatacji dolomitu byłej Cementowni „Szczakowa” (eksploatowane od około 1880 r. do 1990 r.) o powierzchni 58,54 ha. Występuje tu mozaika siedlisk przyrodniczych: ciepłolubnych muraw, łąk, siedlisk naskalnych, terenów podmokłych, zbiorników wodnych, borów, lasów grądowych. Ukształtowanie terenu, wynikające z wydobywczej przeszłości, z licznymi punktami widokowymi sprawia, że obszar ten jest niezwykle atrakcyjny pod względem krajobrazowym. Atrakcyjności dodają wyrobiskowe zbiorniki wodne – Wydra i Orka o charakterystycznej turkusowej barwie. Atrakcyjny teren rekreacyjny ma w swej genezie element dziedzictwa tradycji przemysłowych regionu. Podobnie dominująca w lokalnym krajobrazie góra Grodzisko łączy wartości naturalne i historyczne w jednym obszarze krajobrazowym. Wartości historyczne wyróżniają obszar trójstyku granic, czyli Trójkąt Trzech Cesarzy, choć pod względem substancji trudniej o historyczne „punkty zaczepienia”. Dominuje wartość pamięci, wartość niematerialna tych terenów.

II - 4. Ocena stanu zachowania zasobu

Stan zasobu zabytków

Jako że dominuje przekonanie, że to nie zabytki są największym bogactwem regionu, ich stan jest wypadkową zaangażowania właścicieli, koncepcji adaptacji i doraźnych działań remontowych. Konsekwentna polityka ochronna dotyczy wybranych obiektów, a przeważająca ilość, w tym obiekty ewidencyjne zdane są na rozmaite zagrożenia współczesności. Oczywiście większość właścicieli nie unika koniecznej dbałości o obiekty zabytkowe, gdyż tylko codzienna pielęgnacja i konserwacja

³⁷https://ochronaprzyrody.gdos.gov.pl/files/artykuly/5460/DO_POBRANIA_europejska_konwencja_krajobrazowa_73889.pdf, dostęp: 5.04.2022.

zachowawcza mogą spowalniać procesy destrukcji i służyć zachowaniu zabytku jako obiektu użytecznego. Niestety remonty i adaptacje często nie respektują potrzeby ochrony autentyzmu i substancji obiektu. Nierzadko modernizacje prowadzą do utraty wartości zabytkowych.

Można wskazać pojawiające się czynniki ryzyka, które wcześniej nie występowały w takim natężeniu. Zmiany klimatyczne i dyrektywy zielonego ładu³⁸ sprzyjają poszukiwaniu odnawialnych, alternatywnych źródeł energii. Farmy i jednostkowe instalacje fotowoltaiczne na budynkach lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie oddziałują destrukcyjnie na odbiór i wizualną stronę obiektów zabytkowych. Mogą być też przyczyną zagrożeń konstrukcyjnych i wzrostu niebezpieczeństwa pożaru (instalacje). Wynikająca z mocy prawa³⁹ konieczność dostosowania dostępności obiektów użyteczności publicznej dla potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, nie czyniąca wyjątków dla obiektów zabytkowych, również staje się czynnikiem zagrożenia. Potrzeba montażu wind, podjazdów, pochylni, czy innych urządzeń komunikacji pionowej, lub ułatwień w komunikacji poziomej, przy zaniedbaniu troski o wartość zabytkową, może stać się czynnikiem znacząco ingerującym w historyczną substancję i wygląd obiektu. Wreszcie zmiany środowiskowe i klimatyczne, począwszy od nawałnic i burz o ponadprzeciętnej intensywności, przez suszę i zagrożenia pożarowe, po zmiany poziomu wód gruntowych i problemy hydrogeologiczne, mogą finalnie pogarszać kondycję zabudowy tradycyjnej konstruowanej w innych realiach pogodowo-klimatycznych. To blok zagrożeń jeszcze nie w pełni rozpoznany, ale już zaliczany do nowych wyzwań, którym musi stawić czoła system ochrony zabytków.

Można odnotować szeroką grupę obiektów, które mimo ujęcia w gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków ulegają stopniowej destrukcji, tracą wartość użytkową i są zagrożone rozbiórką lub katastrofą budowlaną. To w dużej mierze tradycyjne domy mieszkalne i budynki gospodarcze, które stały się zapóźnione cywilizacyjnie i nie spełniają norm współczesnego komfortu użytkowania. W związku z powyższym ich właściciele nie mają potrzeb lub umiejętności użytkowania zdekapitalizowanych obiektów. Tradycyjne, wiejskie budownictwo drewniane należy do zachowanego wyłącznie relikto. Negatywne zmiany zachodzą również w zasobie tradycyjnego budownictwa murowanego. Ocieplenia, wymiana stolarki, współczesne materiały pokryć dachowych, czy wykończenia elewacji zacierają historyczny charakter tych skromnych obiektów. Niepokojący jest fakt, iż współczesne budownictwo w żaden sposób nie nawiązuje do tradycji, a nawet radykalnie się od niej odcina. Innymi zagrożeniami są niefachowe ingerencje, które w intencji miały obiekt ratować, a w praktyce prowadzą do gruntownego przekształcenia, wymiany substancji i utraty wartości zabytkowych. Ofiarami tak destrukcyjnych działań padają nierzadko kapliczki i figury przydrożne. Podobnym zagrożeniem są termomodernizacje elewacji połączone z wymianą stolarki i przesłonięciem lub zniszczeniem detalu elewacyjnego. Tego typu działania w obiektach zabytkowych wpisanych

38 https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl, dostęp: 5.04.2022.

39 Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2020 r. poz. 1062, z 2022 r. poz. 975, 1079).

do rejestru zabytków wymagają uzyskania pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, co jest możliwe tylko po spełnieniu warunku nieobniżania wartości zabytkowej danego obiektu. W obiektach ewidencyjnych te mechanizmy nie działają z taką sprawnością i skalą przekształceń rośnie. Kolejnym czynnikiem ryzyka, który finalnie destrukuje wartości zabytkowe, jest kwestia gruntownych adaptacji (połączona z wymianą substancji), które niweczą wartość zabytkową przez zniszczenie autentyczności wartości historycznych. Tego typu działania dotyczą np. obiektów przemysłowych, w których zaciera się ich dawny charakter. Często przyczyną niekorzystnych zmian jest nierozpoznanie i nieświadomość faktycznych wartości zabytkowych danego obiektu. Te same efekty użytkowe można osiągnąć różnymi środkami, z których jedne mogą być dla zabytku niszczące, a inne obojętne, lub wręcz wspomagające. Sama świadomość potrzeby dokonywania takich wyborów, przy określonym budżecie i sprecyzowanych potrzebach byłaby czynnikiem zwiększającym szanse ochrony.

Stan zachowania zasobu zabytków w granicach administracyjnych miasta można podsumować następująco: zachowana jest liczna reprezentacja obiektów zabytkowych z XIX i XX w. o istotnych wartościach kulturowych, historycznych i w części przypadków artystycznych. Daje się dostrzec marginalizacja znaczenia zabudowy historycznej we współczesnych procesach modernizacji, rewitalizacji, czy adaptacji dla współczesnych potrzeb użytkowych. Jednak najbardziej zagrożone są obiekty, które utraciły funkcjonalność i nie są użytkowane. W tej grupie plasuje się przeważająca liczba zabytków inżynierii, techniki i historycznych przemysłów. Paradoksalnie najtrwalsze są formy terenowe i historyczne krajobrazy, w których elementy historyczne są zintegrowane ze środowiskiem naturalnym. To wielka szansa dla kształtowania systemu krajobrazów historycznych, jako obszarów rekreacyjnych i atrakcji na szlakach turystyki kulturowej. Finalnie można stwierdzić, że zasoby dziedzictwa architektonicznego w granicach miasta wymagają większego docenienia i mocniejszych zachęt dla właściwego utrzymywania i użytkowania obiektów tej kategorii.

II- 5. Dziedzictwo kulturowe jako element przemysłu kultury

Zasoby zabytków na terenie miasta nie są tak obfite, by mogły samodzielnie (lub w parze z wartościami przyrodniczymi) stać się siłą napędową przemysłów czasu wolnego o zasięgu ponadlokalnym. Są jednak cennym i efektownym komponentem lokalnego krajobrazu kulturowego i odgrywają rolę w kształtowaniu tutejszej, własnej tożsamości kulturowej. Są przede wszystkim istotne z perspektywy lokalnego dziedzictwa kulturowego, a po części również przedsiębiorczości. Są związane z potencjałem turystycznym, jako obiekty, które można „sieciować” i łączyć z prezentacją innych walorów kulturowych lub przyrodniczych województwa i miasta. Synergia działań w sferze kultury, zabytków i ochrony przyrody powinna przynosić najlepsze rezultaty, przy zbieżności celów i metod działania.

Ponadto zapomniane dziedzictwo krakowskiego okręgu przemysłowego jest wartością historyczną, którą można przekuć na współczesne produkty turystyczne. Można wykorzystać przy współpracy międzywojewódzkiej. Szczególna rola w promocji dziedzictwa, a zarazem tworzeniu zachęt dla odwiedzających, przypada szlakom kulturowym. W województwie śląskim, takim sztandarowym produktem kulturowo – turystycznym jest Szlak Zabytków Techniki łączący się z Europejskim Szlakiem Dziedzictwa Przemysłowego (ERIH). Nieobecny w granicach Jaworzna. Szlak jest opisywany następująco:

„Szlak Zabytków Techniki jest tematycznym, samochodowym szlakiem turystyczno-kulturowym, łączącym obiekty związane z kulturą dziedzictwa przemysłowego województwa śląskiego. Obecnie w jego skład wchodzi 40 obiektów. Szlak ten jest markowym produktem turystycznym (sieciowy produkt obszaru) prezentującym najważniejsze i najciekawsze pod względem walorów turystycznych, historycznych i architektonicznych obiekty przemysłowe w regionie śląskim. Obiekty znajdujące się na Szlaku związane są z tradycją górniczą, hutniczą, energetyką, kolejnictwem, łącznością, włókiennictwem, produkcją wody oraz przemysłem spożywczym. W skład Szlaku Zabytków Techniki wchodzi istniejące muzea, zamieszkałe kolonie robotnicze, działające zakłady pracy. Właścicielami poszczególnych obiektów są samorządy lokalne, osoby prywatne, przedsiębiorstwa prywatne i państwowe. [...] Od 2010 r. w wyznaczoną sobotę czerwca organizowane jest Święto Szlaku Zabytków Techniki – INDUSTRIADA. To jedyny tego typu festiwal w Europie Środkowo-Wschodniej. Drugi pod względem wielkości w Europie w ogóle, prezentujący dziedzictwo przemysłowe. INDUSTRIADA rokrocznie odbywa się w ponad 40 zabytkach techniki, w blisko 30 miejscowościach województwa śląskiego. W jej przygotowanie i organizację zaangażowanych jest łącznie kilka tysięcy osób reprezentujących kilkaset różnych podmiotów”⁴⁰.

Najbliższym dla Jaworzna punktem szlaku jest Centralne Muzeum Pożarnictwa w Mysłowicach. Daje to dobre perspektywy rozwoju – sieciowania szlaku na teren miasta Jaworzna. Poza szlakiem Zabytków Techniki w województwie śląskim dobrze prosperują inne szlaki kulturowe, takie jak:

- Szlak Kulinarny „Śląskie Smaki”
- Szlak Orlich Gniazd
- Szlak Architektury Drewnianej Województwa Śląskiego
- Szlak Przyrody
- Śląskie z dzieckiem
- Śląskie po zdrowie
- Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia

Szlaki kulturowe, szlaki turystyczne, ścieżki edukacyjne i przyrodniczo – krajobrazowe, to odpowiednie medium łączące koncepcję ochrony z czynnym propagowaniem wartości dziedzictwa kulturowego regionu. Sposób na uprzystępnianie i aktualizowanie pamięci historycznej. Zainteresowanie tego typu

40 <https://zabytkitechniki.pl/staticcontent/27320>, dostęp: 5.04.2022.

propozycjami dało znać o sobie szczególnie intensywnie w dobie pandemii. W konwencji turystyki jednodniowej, bliskiej miejscom zamieszkania. Jest to tendencja, którą należy podtrzymywać i rozwijać, co w sytuacji przemijającej pandemii powinno być tym łatwiejsze.

W przemysłach czasu wolnego zabytki stają się atrakcjami przyciągającymi, lub zatrzymującymi na dłużej turystów. Bywają celem podejmowania podróży, bądź są odkrywane przez lokalne społeczności. Identyfikują region i wzbogacają jego atrakcyjność. Jednocześnie nadmierna „turystyfikacja” bywa dla zabytków zagrożeniem i skala eksploatacji wymaga monitorowania. Jednak w przypadku Jaworzna tego zagrożenia dotąd nie dostrzegamy. Dobrym rozwiązaniem dla ożywiania ruchu turystycznego jest sieciowanie atrakcji i tworzenie tras komplementarnych z innymi atrakcjami. Stąd znaczenie organizacji ruchu turystycznego w skali ponad regionalnej, co jest wyzwaniem dla współpracy miast, powiatów i województw.

Diagnoza atrakcyjności zasobu zabytków w granicach Jaworzna wskazuje, że szczególnym potencjałem dla budowania produktów turystycznych wykazują się zespoły i obiekty niedoceniane w kategoriach „zabytki”. Są to przede wszystkim:

- 1) obszary historycznych krajobrazów kulturowych, w których wartości kulturowe i przyrodnicze współtworzą i wzbogacają atrakcyjność miejsca;
- 2) dziedzictwo archeologiczne o czytelnej postaci krajobrazowej – Góra Grodzisko, jako przepustka w najgłębsze czeluści przeszłości regionu;
- 3) dziedzictwo przemysłu, inżynierii i techniki, jako charakterystyczny element lokalnej historii i dziedzictwa kulturowego.
- 4) uwarunkowania historyczno-geograficzne, czyniące dane miejsca wyjątkowymi w skali ponadregionalnej, pozwalające na eksponowanie oryginalności i bogactwa dziedzictw pogranicza – Trójkąt Trzech Cesarzy, dziedzictwo przemysłowe Zagłębia Krakowskiego.

Analizując potencjał Jaworzna w zakresie przemysłów kultury i czasu wolnego należy też odpowiedzieć na pytanie: Dla kogo to dziedzictwo? Jacy są główni interesariusze procesów ochrony i udostępniania? Specyfika dziedzictwa miasta wskazuje, że głównymi adresatami projektów i programów z zakresu promocji i udostępniania dziedzictwa powinna być miejscowa społeczność – mieszkańcy miasta. To wystarczająco liczna grupa, która zapewni „konsumpcję” produktów. To także faktyczni depozytariusze owego dziedzictwa, które w lokalnej perspektywie najpełniej powinno budować świadomość historyczną i patriotyzm „małych ojczyzn”. W dalszym planie odbiorcami mogą być przybysze z sąsiedztwa – mieszkańcy województwa śląskiego i małopolskiego, którzy najpełniej powinni odczytać specyfikę i wartość „kultury pogranicza”. Dobrze rozpropagowane i przeprowadzone projekty w tych środowiskach będą budować renomę ponadlokalną i docelowo mogą stać się mechanizmem promocyjnym istotnym w skali krajowej lub międzynarodowej. Jednak jako cel

nadrzędny trzeba stawiać sobie aktualność i użyteczność zabytków wraz z zasobami dziedzictwa kulturowego w skali społeczności lokalnej, bo tylko wtedy będzie to dziedzictwo żywe, a zatem i atrakcyjne dla innych.

III - CZĘŚĆ OPERACYJNA

III-1 Założenia programowe – cele i priorytety

1. CEL STRATEGICZNY i kierunki działań

Uwzględniając cel określony w *Krajowym programie ochrony zabytków na lata 2019 – 2022*, który sformułowano jako: „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami” przy udziale Celów Szczegółowych:

1) Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego;

2) Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;

3) Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego,

uwzględniono jedno z działań dla celu: Promowanie, upowszechnianie i ochrona dziedzictwa kulturowego, zawartego w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”, które zdefiniowano, jako „Wsparcie edukacji regionalnej, z uwzględnieniem różnorodności kulturowej województwa”, a także, uwzględniając wskazania zawarte w *Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim*, takie jak „poprawa stanu zachowania zabytków oraz włączenie ich w procesy rozwoju gospodarczego i społecznego województwa z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju”. Misję wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie śląskim, która zakłada, że: „Harmonijny krajobraz kulturowy oraz autentyzm materialnego i niematerialnego dziedzictwa jest czynnikiem budowy kapitału społecznego i rozwoju gospodarczego województwa oraz promocji regionu w kraju i na świecie”. Deklarując zgodność strategii i celów programu z dokumentami prawa miejscowego i strategii przyjmowanych przez Radę Miasta Jaworzna, przy uwzględnieniu specyfiki zasobu dziedzictwa kulturowego miasta Jaworzna oraz regulacji ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, co do zawartości gminnych, powiatowych i wojewódzkich programów opieki nad zabytkami wskazuje się jako główny cel strategiczny programu opieki nad zabytkami Miasta Jaworzna na lata 2023 – 2026 wzmocnienie zaangażowania samorządu i mieszkańców Jaworzna w ochronę zabytków i dziedzictwa historycznego regionu jako działanie kształtujące lokalną tożsamość kulturową oraz podnoszące jakość życia w mieście. Jako priorytety służące realizacji celu wskazuje się:

1) „Bogactwo dziedzictwa pogranicza” – Działania na rzecz upowszechniania wiedzy o wartości zabytków jako elementów dziedzictwa kulturowego oraz roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju (działania badawcze, edukacyjne, promocyjne).

- 2) „Gospodarna troska” – Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie komunalne i publiczne oraz wspieranie działań na rzecz ochrony i zachowania zabytków o innych formach własności (działania w sferze materialnej ochrony oraz użytkowania zasobu zabytkowego).
- 3) „Siła współpracy” – Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, inwestorami, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym Jaworzna (działania organizacyjne i zarządcze, koordynacja i współpraca, dążenie do efektu synergii działań).

Celowi programu oraz priorytetom podporządkowane są kierunki działań oraz zadania. Dobór zadań wynika z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie merytorycznej zawartości programów opieki nad zabytkami, którą ustawa określa, co do szczególności, nie zamykając katalogu możliwych rozwiązań i treści. Uwzględniając możliwości i ograniczenia formalne samorządu i administracji samorządowej Miasta Jaworzna wskazuje się na kluczowe znaczenie działań w sferze społecznej i na rolę samorządu w kształtowaniu pozytywnych opinii mieszkańców na rzecz działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego.

Dla poszczególnych PRIORYTETÓW wskazuje się kierunki działania i zadania kluczowe:

PRIORYTET 1 - „Bogactwo dziedzictwa pogranicza”

KIERUNEK DZIAŁANIA 1

Działania edukacyjne za pośrednictwem instytucji kultury.

ZADANIE KLUCZOWE 1-1

Inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w powiecie, na temat specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego.

ZADANIE KLUCZOWE 1-2

Włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych), szczególnie zbadanie możliwości przyłączenia się do działań Śląskiego Szlaku Zabytków Techniki i w dalszej perspektywie do Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (ERIH).

KIERUNEK DZIAŁANIA 2

Działania dokumentacyjne – aktualizacja i pogłębienie rozpoznania zasobu oraz rozwijanie charakterystyk i zasobu.

ZADANIE KLUCZOWE 2-1

Pogłębianie charakterystyki zasobu zabytkowego w granicach miasta, w drodze badań, publikacji i konferencji naukowych.

ZADANIE KLUCZOWE 2-2

Publikacja, promocja i upowszechnianie wyników badań nad zasobami dziedzictwa kulturowego Jaworzna w mediach elektronicznych, na stronach internetowych miasta i miejskich instytucji kultury.

PRIORYTET 2 - „Gospodarna troska”**KIERUNEK DZIAŁANIA 1**

Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu, z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej.

ZADANIE KLUCZOWE 1-1

Zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów i obszarów zabytkowych pozostających we władaniu i zarządzie miasta.

ZADANIE KLUCZOWE 1-2

Wspieranie miejskich instytucji realizujących zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.

KIERUNEK DZIAŁANIA 2

Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych.

ZADANIE KLUCZOWE 2-1

Prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i użytkowaniu mienia komunalnego i publicznego. Dialog z innymi właścicielami zabytków.

ZADANIE KLUCZOWE 2-2

Podjęmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku powzięcia informacji i udokumentowania zagrożenia, lub niszczenia obiektu zabytkowego (nieruchomego, ruchomego lub archeologicznego).

PRIORYTET 3 - „Siła współpracy”**KIERUNEK DZIAŁANIA 1**

Kształtowanie polityki miasta przez uwzględnianie w dokumentach zarządczych i planistycznych uwarunkowań i zadań w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego.

ZADANIE KLUCZOWE 1-1

Konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz wdrażanie wniosków audytu krajobrazowego, w przypadku przyjęcia dokumentu przez sejmik województwa śląskiego.

ZADANIE KLUCZOWE 1-2

Inicjowanie, opracowywanie i aktualizacja w skali miasta dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku szczególnych zagrożeń.

ZADANIE KLUCZOWE 1-3

Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, w miarę pozyskiwania bieżących informacji o zmianach w zasobie. Zgodne z regulacjami ustawowymi uwzględnianie obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków przy sporządzaniu planów miejscowych i Studium, w zakresie zapisów ochronnych dotyczących zachowania bryły, formy i detalu architektonicznego obiektów objętych wpisem do Gminnej Ewidencji Zabytków, przy dopuszczeniu możliwości modernizacji technicznej zapewniającej ciągłość użytkowania.

KIERUNEK DZIAŁANIA 2

Tworzenie efektu synergii - inicjowanie koalicji w pozyskiwaniu środków, finansowaniu i realizowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.

ZADANIE KLUCZOWE 2-1

Udział w finansowaniu, wytyczaniu i utrzymywaniu szlaków kulturowych i ścieżek edukacyjnych w granicach miasta.

ZADANIE KLUCZOWE 2-2

Działanie na rzecz ochrony zintegrowanej – współpracy z instytucjami i organami ochrony przyrody w celu wzmocnienia ochrony krajobrazu kulturowego, w tym zabytków, w obszarach cennych przyrodniczo. Realizacja koncepcji zagospodarowania Góry Grodzisko.

ZADANIE KLUCZOWE 2-3

Prowadzenie akcji informacyjnych dla właścicieli obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków w zakresie ich obowiązków i możliwości działania. Promowanie dobrych praktyk ochrony zabytków.

ZADANIE KLUCZOWE 2-4

Pozyskiwanie zewnętrznych środków na ochronę, promocję i zagospodarowanie obiektów zabytkowych.

2. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI zestawienie działań kluczowych w odniesieniu do obszarów tematycznych wskazanych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Założenie wstępne

Realizacja ustaleń i celów dotyczących ochrony zabytków z terenu Jaworzna, zawartych w niniejszym programie, uzależniona jest od włączenia problematyki ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych miasta. W celu wypełnienia zadań w tym zakresie należy:

- 1) uznawać i eksponować wartość i znaczenie dziedzictwa kulturowego dla miasta (zarówno w sferze tożsamości kulturowej, jak i zasobów prorozwojowych);
- 2) konsekwentnie planować i realizować działania samorządowe w zakresie ochrony zabytków, uwzględniać tę problematykę we wszelkich dokumentach strategicznych i planach rozwojowych
- 3) rozumieć znaczenie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, zabytków archeologicznych oraz łączność tematyki z uwarunkowaniami ochrony przyrody;
- 4) wspierać projekty i inicjatywy społeczne związane z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych;
- 5) generować i racjonalnie wykorzystywać fundusze na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne oraz działania związane z opieką nad zabytkami;
- 6) wspierać i inicjować działania związane z utrzymaniem dziedzictwa niematerialnego regionu.

Jednocześnie, w zakresie obowiązków ustawowych wskazuje się zadania:

- 1) Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej, w zakresie kształtowania i inicjowania działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami oraz w zakresie organizacyjno-prawnym:
 - a) konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz wdrażanie wniosków audytu krajobrazowego, w przypadku przyjęcia dokumentu przez sejmik województwa śląskiego;
 - b) inicjowanie, opracowywanie i aktualizacja w skali miasta dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku szczególnych zagrożeń.
- 2) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego w zakresie dokumentacji i badań oraz działań promocyjnych:
 - a) inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w województwie, na temat specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz

- niematerialnego, za pośrednictwem szkół, instytucji kultury, stowarzyszeń oraz przy współpracy z placówkami badawczymi regionu;
- b) inicjowanie i prowadzenie współpracy ze środowiskiem naukowym w celu pogłębiania charakterystyki zasobu zabytkowego w granicach miasta, w drodze badań, publikacji i konferencji naukowych.
- 3) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami przez działania w zakresie finansowym i organizacyjnym:
- a) włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych), szczególnie zbadanie możliwości przyłączenia się do działań Śląskiego Szlaku Zabytków Techniki i w dalszej perspektywie do Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (ERIH).
- b) publikacja, promocja i upowszechnianie wyników badań nad zasobami dziedzictwa kulturowego Jaworzna w mediach elektronicznych, na stronach internetowych miasta i miejskich instytucji kultury.
- c) Działanie na rzecz ochrony zintegrowanej – współpracy z instytucjami i organami ochrony przyrody w celu wzmocnienia ochrony krajobrazu kulturowego, w tym zabytków, w obszarach cennych przyrodniczo. Realizacja koncepcji zagospodarowania Góry Grodzisko⁴¹.
- d) Pozyskiwanie zewnętrznych środków na ochronę, promocję i zagospodarowanie obiektów zabytkowych.
- 4) Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania przez działania w zakresie interwencyjnym:
- a) zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów i obszarów zabytkowych pozostających we władaniu i zarządzie miasta,
- b) podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku powzięcia informacji i udokumentowania zagrożenia, lub niszczenia obiektu zabytkowego (nieruchomego, ruchomego lub archeologicznego).
- 5) Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków w zakresie koniecznych prac remontowo-konserwatorskich i utrzymania obiektów:

41 Jako wyjściową, do dalszych działań i projektów można potraktować koncepcję Marka Brody i Grzegorza Augustyna, która zakłada stworzenie parku edukacyjno-rekreacyjnego z częściami - kulturowo-historyczną oraz szeroko rozumianą przyrodniczą. Proponowane rozwiązanie w założeniu ma umożliwić ciekawe i aktywne zagospodarowanie czasu wolnego oraz udostępnienie terenu szerokim grupom społecznym: seniorom, osobom niepełnosprawnym, lokalnej społeczności, turystom przyjeźdnym, młodzieży oraz dzieciom, rodzinom. Pozwoli też na organizację wydarzeń i happeningów związanych z aktywnością lokalnej społeczności. Oczywiście priorytetem działań musi być poszanowanie i ochrona wartości przyrodniczych i kulturowych obszaru.

-
- a) prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i użytkowaniu mienia komunalnego i publicznego. Dialog z innymi właścicielami zabytków.
 - b) prowadzenie akcji informacyjnych dla właścicieli obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków w zakresie ich obowiązków i możliwości działania. Promowanie dobrych praktyk ochrony zabytków.
- 6) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
 - 7) Wspieranie miejskich i społecznych instytucji kultury realizujących zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.
 - 8) Udział w finansowaniu, wytyczaniu i utrzymywaniu szlaków kulturowych i ścieżek edukacyjnych w granicach miasta.

III - 2. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

III-2 - 1. Rozwiązania organizacyjne i instytucjonalne

Wdrożenie programu opieki nad zabytkami jest obowiązkiem administracji samorządowej. Wykonawcami mogą być jednostki organizacyjne działające w sferze kultury oraz agendy administracji samorządowej. Partnerami w realizacji programu mogą być organizacje i stowarzyszenia społeczne aktywne w dziedzinie kultury. W zakresie edukacji i promocji istotną rolę do spełnienia mają placówki oświatowe oraz inne instytucje kultury działające w granicach miasta. Celowe jest nawiązywanie kontaktów z instytucjami państwowymi (Muzea, Wojewódzki Konserwator Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa) oraz samorządowymi na szczeblu województwa (muzea, instytucje kultury, instytucje badawcze i dokumentacyjne). Kompetencje i zadania administracji gminy i powiatu określają możliwości działania. Stąd wyróżnienie dwóch kierunków:

- sprawowanie opieki w zakresie obiektów zabytkowych, w stosunku do których dysponuje się prawem własności;
- tworzenie warunków ochrony dla całego zasobu zabytkowego w granicach administracyjnych miasta

Istotnym elementem realizacji programu jest wydzielanie środków budżetowych na działania w sferze kultury i ochrony nad zabytkami. Optymalne jest tworzenie programów celowych w ramach zadań własnych (np. ochrona pomników i kapliczek przydrożnych, lub konserwacja zabytkowych nagrobków na historycznych cmentarzach, pielęgnacja zieleni zabytkowej, wspieranie ochrony dziedzictwa archeologicznego). System wdrażania Programu składa się z trzech cyklicznie powtarzających się procesów:

- proces zarządzania (w oparciu o strategię – program ochrony zabytków),
- system monitoringu i oceny działań,
- system aktualizacji strategii (w odniesieniu do doświadczeń z wdrażania programu).

Te trzy procesy muszą być ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co zapewnia możliwość kształtowania i realizacji strategii w perspektywie długofalowej. W procesie zarządzania Programem uczestniczą trzy grupy partycypacyjne. Są to:

- Rada Miasta – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania z jego realizacji w okresach dwuletnich,
- Prezydent Miasta – odpowiada za przygotowanie i realizację Programu,

- Urząd Miasta i jednostki organizacyjne miasta – odpowiadają za bieżącą realizację zadań Programu oraz monitorowanie wdrażania.

System cyklicznego monitoringu wdrażania, sprawozdawania efektów oraz aktualizacji założeń w kolejnej czteroletniej edycji programu gwarantuje aktualność i adekwatność do warunków otoczenia celów, priorytetów i kierunków działań programu.

III – 2-2. Monitoring - zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Monitoring w naukach o zarządzaniu jest zalecany do wdrażania, jako metoda weryfikowania skuteczności działań i trafności prognoz. W polskim systemie ochrony zabytków nie wypracowano dotąd skutecznych sposobów monitorowania stanu zabytków i procesów, które w związku z nimi zachodzą. Jednak dokument strategiczny, jakim jest powiatowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami z zasady powinien zawierać część dotyczącą monitoringu. Monitoring służy w szczególności następującym celom:

- dostarczaniu podmiotom biorącym udział w zarządzaniu miejscem czy obiektem informacji o skuteczności prowadzonych działań ochronnych,
- umożliwieniu stałej weryfikacji i ulepszania działań ochronnych,
- dostarczaniu organom sprawującym nadzór nad obszarem będącym przedmiotem ochrony danych o stanie przedmiotu ochrony,
- sporządzaniu okresowych raportów umożliwiających przegląd zadań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Szczególnie ważne jest przewidzenie i określenie, w jakich przypadkach wyniki monitoringu wpłyną na sposób sprawowania ochrony nad dobrami dziedzictwa kulturowego. Monitoring powinien być tak zaplanowany, aby umożliwiał ocenę przynajmniej takich parametrów:

- skuteczność ochrony (porównanie otrzymanych rezultatów z rezultatami oczekiwanymi, wyrażonymi poprzez stan ochrony),
- skuteczność zastosowanych środków,
- zmianę stanu obiektu,
- zagrożenia środowiskowe.

W przypadku Jaworzna celowym jest prowadzenie cyklicznej oceny stanu zasobów zabytków architektury i budownictwa, w korelacji z kolejnymi edycjami programu. Ocena powinna obejmować:

- 1) określenie zmian ilościowych chronionej substancji zabytkowej (wykreślenia oraz nowe wpisy do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków – obserwacja dynamiki zmian);
- 2) ilość prac remontowych i konserwatorskich finansowanych ze środków miasta – obserwacja trendów finansowania;
- 3) zestawienie roczne własnych środków finansowych wydatkowanych na cele ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego;
- 4) stan techniczny zabytkowych budynków stanowiących mienie komunalne;
- 5) ilość wydarzeń edukacyjnych i promocyjnych służących propagowaniu idei ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego;
- 6) ilość zrealizowanych projektów własnych w zakresie podnoszenia jakości ochrony krajobrazu i dziedzictwa kulturowego.

Uzyskane dane ilościowe będą jednoznacznym wskaźnikiem tendencji w zakresie zachowania zasobu zabytkowej zabudowy. Podsumowanie danych ilościowych i ich analiza jakościowa pozwolą na sformułowanie okresowej oceny realizacji programu i sformułowanie wytycznych dla kolejnej edycji dokumentu.

III – 2-3. Monitoring – wskaźniki

PRIORYTET	DZIAŁANIE	WSKAŹNIK
PRIORYTET 1 „Bogactwo dziedzictwa pogranicza”	KIERUNEK DZIAŁANIA Działania edukacyjne za pośrednictwem instytucji kultury	• Ilość wydarzeń, • Ilość zaangażowanych podmiotów, • Ilość funkcjonujących szlaków
	KIERUNEK DZIAŁANIA Działania dokumentacyjne – aktualizacja i pogłębienie rozpoznania zasobu oraz rozwijanie charakterystyki zasobu	• Ilość wydarzeń – projektów badawczych i konferencji, • Ilość publikacji internetowych, • Ilość zaangażowanych partnerów
PRIORYTET 2 „Gospodarna troska”	KIERUNEK DZIAŁANIA Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu, z poszanowaniem jego	• Ilość środków wydatkowanych na ochronę obiektów zabytkowych pozostających we władaniu

	specyfiki zabytkowej	mienia komunalnego, • ilość zrealizowanych prac w obiektach zabytkowych pozostających we władaniu mienia komunalnego
	KIERUNEK DZIAŁANIA Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych.	• ilość obiektów zabytkowych pozostających we władaniu mienia komunalnego; • ilość przeglądów technicznych i kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych pozostających we władaniu mienia komunalnego
PRIORYTET 3 „Siła współpracy”	KIERUNEK DZIAŁANIA Kształtowanie polityki miasta przez uwzględnianie w dokumentach zarządczych i planistycznych uwarunkowań i zadań w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego.	• ilość dokumentów strategicznych • ilość sporządzonych i zaktualizowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego
	KIERUNEK DZIAŁANIA Tworzenie efektu synergii - inicjowanie koalicji w pozyskiwaniu środków, finansowaniu i realizowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego	• ilość pozyskanych środków • ilość partnerstw i zaangażowanych instytucji • ilość podjętych zadań

Monitoring należy przeprowadzać w cyklu rocznym. Dane z monitoringu są wykorzystywane do sporządzania sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Ochrony Zabytków, w ustawowo wskazanym cyklu dwuletnim.

III-2 – 4. Realizacja i finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków

Dynamika zmian budżetowych oraz sytuacji gospodarczej w obliczu uwarunkowań zewnętrznych (inflacja, geopolityka, sytuacja gospodarcza georegionu) sprawiają, że można wskazać obszary i kierunki działań, kwestię wysokości środków pozostawiając do decyzji bieżących. Przedstawione poniżej informacje są wskazaniem możliwości finansowania w różnorodnych obszarach działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Nie stanowią bezpośredniego wskazania sposobów finansowania poszczególnych zadań. Opieka i ochrona zabytków realizowana jest poprzez różnorodne działania i zróżnicowaną grupę interesariuszy. Samorząd miasta może inicjować i kierunkować część z tych działań. Dotyczą one zarówno sfery materialnej (np. konserwacja i renowacja zabytków, zabezpieczenia) jak i niematerialnej (np. edukacja i popularyzacja wiedzy). System finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce złożony jest z wielu różnorodnych i niezależnych od siebie elementów. Zakłada się, że źródłem finansowania zadań wskazanych do realizacji w Programie, będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub w zasięgu władz samorządowych (budżet własny), jak również inne źródła – środki pozyskane (programy i projekty dotacyjne), a także uwzględnia się pożądany efekt synergii działań związany z wydatkowaniem środków przez innych udziałowców realizujących zadania ochrony w granicach jednostki administracyjnej (realizacje rządowe – środki wojewódzkiego konserwatora zabytków, środki prywatne właścicieli i użytkowników zabytków, itp.).

W zakresie celów i priorytetów programu schemat finansowania można założyć według dyspozycji środków własnych miasta, jak w poniższej tabeli:

Nr	Zadanie	Wykonawca	Realizacja
1.	W zakresie kształtowania i inicjowania działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami	Prezydent Miasta, Rada Miasta, komórka organizacyjna właściwa ds. promocji, kultury i sportu oraz gminne instytucje kultury	działanie systematyczne, zgodnie z założeniami programowymi
2.	W zakresie organizacyjno-prawnym	Urząd Miasta, odpowiednio: gminne jednostki organizacyjne za pośrednictwem komórki organizacyjnej właściwej ds. rozwoju i polityki planistycznej, gminne jednostki organizacyjne nadzorowane za pośrednictwem	działanie bieżące

		komórki organizacyjnej właściwej ds. oświaty oraz gospodarowania nieruchomościami, komórka organizacyjna właściwa ds. promocji, kultury i sportu.	
3.	W zakresie dokumentacji i badań	Prezydent Miasta, Rada Miasta, komórka organizacyjna właściwa ds. promocji, kultury i sportu oraz gminne instytucje kultury – rola inicjująca oraz finansowanie.	działanie w miarę ujawnianych potrzeb
4.	W zakresie finansowym	Rada Miasta, środki budżetowe samorządu.	działania cykliczne, zgodne z planem budżetowym
5.	W zakresie interwencyjnym	Zarząd Miasta w ramach określonych prawnie zadań i kompetencji, we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków	działania bieżące (w zależności od zaistniałych potrzeb i posiadanych środków finansowych)
6.	W zakresie prac remontowo-konserwatorskich i utrzymania obiektów własnych	Urząd Miasta, gminne jednostki organizacyjne nadzorowane za pośrednictwem komórki organizacyjnej ds. nadzoru właścicielskiego oraz gminne jednostki organizacyjne nadzorowane za pośrednictwem komórki właściwej ds. koordynacji inwestycji	działania bieżące (w zależności od potrzeb i posiadanych środków finansowych)
7.	W zakresie monitoringu zasobu i wdrażania programu	Komórka organizacyjna właściwa ds. urbanistyki i architektury, komórka organizacyjna właściwa ds. promocji, kultury i sportu oraz gminne instytucje kultury.	działanie cykliczne, zgodnie z założeniami programowymi

Finansowanie komplementarne – potencjalne źródła finansowania

Przedstawione poniżej informacje są wskazaniem możliwości finansowania w różnorodnych obszarach działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Nie stanowią bezpośredniego wskazania sposobów finansowania poszczególnych zadań. Ponieważ opieka i ochrona zabytków realizowana jest poprzez różnorodne działania – dotyczące zarówno sfery materialnej (np. konserwacja i renowacja zabytków, zabezpieczenia) jak i niematerialnej (np. edukacja i popularyzacja wiedzy) – system finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest złożony z wielu różnorodnych i niezależnych od siebie elementów. Zakłada się, że źródłem finansowania zadań wskazanych do realizacji w *Programie*, będą zarówno środki, które pozostają w statutowej dyspozycji władz samorządowych, jak również inne źródła dedykowane ochronie dziedzictwa kulturowego (rządowe, prywatne, itp.). Podstawowymi źródłami finansowania w skali kraju są:

- 1) finanse publiczne:
 - a) krajowe (budżet państwa, budżety samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, fundusze celowe),
 - b) zagraniczne (środki Unii Europejskiej i inne środki pomocowe),
- 2) finanse prywatne (osób fizycznych i prawnych, organizacji pozarządowych, stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.).

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega m.in. na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, a także na prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz jego zabezpieczeniu, dla utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem podmiotu posiadającego tytuł prawny do zabytku – osób fizycznych, jednostek organizacyjnych – a więc właścicieli, trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym. Wsparciem w realizacji tych zadań mogą być środki publiczne przekazywane w formie dotacji celowej, udzielanej na wniosek właściciela, użytkownika lub osób przez nie upoważnionych.

I. Finanse publiczne – budżet państwa i budżety samorządów terytorialnych

Dotacje na ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane, przeznaczane z budżetu państwa i budżetów samorządów lokalnych, mogą być udzielane przez:

- 1) Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego) oraz innych ministrów,
- 2) wojewódzkiego konserwatora zabytków (ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda),
- 3) sejmik województwa (budżety województw),
- 4) rady powiatów (budżety powiatów),
- 5) rady gmin (budżety gmin),
- 6) rady miast (budżety miast).

Budżet Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020. Programy Ministra z zakresu kultury mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Osoby fizyczne nie są uprawnione do składania wniosków poza jednym programem – Ochrona zabytków.

Programy są pogrupowane w obszarach:

- Programy artystyczne,
- Programy edukacyjne,
- Programy promujące czytelnictwo,
- Programy z zakresu dziedzictwa kulturowego i historycznego,
- Programy infrastrukturalne i inne.

W zakresie dziedzictwa kulturowego i historycznego programy tematyczne dotyczą:

- Wspierania działań muzealnych,
- Grobów i cmentarzy wojennych w kraju,
- Miejsc pamięci i trwałego upamiętnienia w kraju,
- Miejsca pamięci narodowej za granicą,
- Wspierania archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem,
- Ochrony dziedzictwa kulturowego za granicą,
- Kultury ludowej i tradycyjnej,
- Badań polskich strat wojennych,
- Ochrony zabytków archeologicznych,
- Ochrony zabytków.

Corocznie Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza nabór wniosków do prowadzonych przez siebie programów. Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy stanowią podstawę ubiegania się o środki ministra na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Dla realizacji zadań z zakresu ochrony zabytków najważniejszy jest program Ochrona zabytków. Programy określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców oraz wskaźniki monitoringu. Szczegółowy opis każdego programu i priorytetu zamieszczony jest na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Wśród programów corocznie ogłaszanych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego istotne znaczenie dla realizacji zadań niniejszego Programu mają:

- 1) Program Ochrona zabytków. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
- 2) Program Wspieranie działań muzealnych jest poświęcony wspieraniu działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych.

- 3) Program Kultura ludowa i tradycyjna jest dedykowany wspieraniu zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.
- 4) Program Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą może być platformą współpracy transgranicznej, ale jego celem jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat.
- 5) Program Ochrona zabytków archeologicznych jest poświęcony ochronie dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
- 6) Program Kultura cyfrowa wspiera udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniające opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Szczegółowe informacje o programach, daty naborów i formularze wnioskowe znajdują się na stronach MKiDN, pod adresem: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-z-zakresu-dziedzictwa-kulturowego-i-historycznego>.

Budżet wojewódzkiego konserwatora zabytków

Wojewódzki konserwator zabytków, oprócz działań administracyjnych, realizuje ustawowo określone zadania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego, przy pomocy środków z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Udzielane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków dotacje dotyczą ściśle określonych w ustawie o ochronie zabytków prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy zabytkach nieruchomych i ruchomych. Dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków udzielane są – podobnie jak dotacje ministra kultury – na podstawie ustaw (o ochronie zabytków, o finansach publicznych) i aktów wykonawczych do nich (rozporządzeń). Obecnie, od 22 kwietnia 2021 r. obowiązuje Rozporządzenia Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na listę skarbów dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U z 2021 r., poz.731). Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków corocznie ogłasza nabór wniosków

w sprawie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane. Dotacja może m.in. obejmować nakłady konieczne na: sporządzanie ekspertyz technicznych i konserwatorskich; badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych; opracowanie programu konserwatorskiego, projektów budowlanych; zabezpieczanie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku, odnowienie i odtworzenie okładzin architektonicznych, tynków, okien, drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego; modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych; wykonanie izolacji przeciwwilgociowej; uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach architektonicznych; zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, wyeksponowanie oryginalnych elementów parku, wykonanie instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

Katalog zadań uprawniający do ubiegania się o dotacje jest ten sam, co w przypadku dotacji ministra. W przypadku dotacji wojewódzkiego konserwatora zabytków także występuje zawężenie pomocy do obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Omawiane dotacje realizowane są w cyklu danego roku budżetowego, adekwatnie do wielkości przyznanych środków finansowych. Niezbędnym dokumentem na etapie składania wniosku jest ważne pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków na prace, których dofinansowanie się wnioskuje. Istnieje możliwość złożenia wniosku z pominięciem obowiązujących terminów, jeżeli prace przy zabytku wpisanym do rejestru są wymagane ze względu na uszkodzenie tego zabytku w następstwie: pożaru, wybuchu, wstrząsu sejsmicznego, silnego wiatru, intensywnych opadów atmosferycznych, osuwiska ziemi, powodzi, katastrofy budowlanej lub innego nagłego zdarzenia o podobnym przebiegu, które wystąpiło w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku. Regulamin przyznawania dotacji wraz z drukami wniosków, które stanowią załącznik do Zarządzenia wewnętrznego ŚWKZ nr 4/2021 z dnia 12 maja 2021 r. znajdują się na stronach WUOZ, pod adresem: <http://wkz.katowice.pl/uslugi/dotacje-i-refundacje/dotacje/ogloszenia>.

Fundusz Kościelny w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji

Dodatkową możliwość wsparcia prac przy zabytkach sakralnych daje Fundusz Kościelny (funkcjonujący w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji). Fundusz Kościelny jest ustawową formą rekompensaty za utracone przez kościoły dobra ziemskie. Jednym z celów funduszu jest dofinansowanie remontów i prac konserwatorskich zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolacja, remonty i wymiana zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takiego jak np.: instrumenty muzyczne,

dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki). Dofinansowanie nie zawiera ograniczenia związanego z wpisaniem obiektu do rejestru zabytków: dotyczy wszystkich obiektów sakralnych, także tych, znajdujących się w ewidencji konserwatorskiej. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2023 nie powinna przekraczać 200.000,00 zł. Regulamin przyznawania dotacji wraz z drukami wniosków znajdują się pod adresem: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

W szczególnych sytuacjach możliwe jest pozyskanie środków z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach. Fundusz dysponuje środkami przeznaczonymi na finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej w celu realizacji zasady zrównoważonego rozwoju i polityki ekologicznej państwa oraz na współfinansowanie projektów inwestycyjnych, kosztów operacyjnych i działań realizowanych z udziałem środków pochodzących z Unii Europejskiej. Regulamin przyznawania dotacji znajduje się pod adresem: <https://www.gov.pl/web/nfosigw/>

Budżet Województwa Śląskiego

Z budżetu Województwa Śląskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie województwa, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz znajdującym się w złym stanie technicznym. O dotację może ubiegać się każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku, jeżeli posiadanie to oparte jest o tytuł prawny do zabytku wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Szczegółowe kryteria oraz tryb weryfikacji i przyznawania pomocy finansowej, jak też jej realizacji określa stosowny regulamin przyjmowany w postaci uchwały Sejmiku Województwa Śląskiego. Obecnie dotacje przyznaje się na podstawie art. 41 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2022 r. poz. 547 z późn. zm.), uchwały Nr V/27/4/2016 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 19 września 2016 r. w sprawie przyjęcia Regulaminu określającego zasady udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa

śląskiego oraz art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.). Regulamin przyznawania dotacji znajduje się pod adresem: [https://bip.slaskie.pl/ogloszenia i aktualnosci/konkursy/konkursy 2/zarzad-wojewodztwa-slaskiego-oglasza-konkurs-ogloszenia-otwartego-konkursu-na-prace-konserwatorskie-restauratorskie-lub-roboty-budowlane-w-roku-2022-przy-zabytkach-wpisanych-do-rejestru-zabytkow-wojewodztwa-slaskiego.html](https://bip.slaskie.pl/ogloszenia-i-aktualnosci/konkursy/konkursy-2/zarzad-wojewodztwa-slaskiego-oglasza-konkurs-ogloszenia-otwartego-konkursu-na-prace-konserwatorskie-restauratorskie-lub-roboty-budowlane-w-roku-2022-przy-zabytkach-wpisanych-do-rejestru-zabytkow-wojewodztwa-slaskiego.html).

Budżety samorządów lokalnych

Środki europejskie

Znaczne środki finansowe na różnorodne działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, są możliwe do pozyskania z funduszy europejskich. O środki europejskie na realizację projektów z zakresu kultury można się starać składając wnioski do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwa Rozwoju. Wybrane przedsięwzięcia takich podmiotów jak domy kultury, teatry, muzea, itp. mogą być wspierane z Funduszy Europejskich. Środki unijne są kierowane także na renowację zabytków czy ochronę dziedzictwa. Bliższe informacje: http://www.Funduszeuropejskie.gov.pl/media/19721/ulotka_na_kulture.pdf.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko

Szczególnie istotnym źródłem środków jest Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021 - 2027 (FEnIKS), który stanowi kontynuację dwóch wcześniejszych programów Infrastruktura i Środowisko 2007 - 2013 oraz 2014 - 2020. Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez:

- obniżenie emisyjności gospodarki transformację w kierunku gospodarki przyjaznej środowisku i o obiegu zamkniętym,
- budowę efektywnego i odpornego systemu transportowego o jak najniższym negatywnym wpływie na środowisko naturalne,
- dokończenie realizacji odcinków sieci bazowej TEN-T do roku 2030,

- poprawę bezpieczeństwa transportu zapewnienie równego dostępu do opieki zdrowotnej oraz poprawę odporności systemu ochrony zdrowia,
- wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym.

W sektorze kultury planowane jest działanie mające na celu ochronę zabytków o światowym i krajowym znaczeniu zarówno ruchomych i nieruchomych. Jednocześnie planuje się rozwój instytucji kultury oraz wsparcie ich adaptacji do nowych funkcji kulturalnych i społecznych. Oferta Programu skierowana jest m.in. do: przedsiębiorstw, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów świadczących usługi publiczne w ramach realizacji obowiązków własnych jednostek samorządu terytorialnego, właścicieli budynków mieszkalnych, państwowych jednostek budżetowych i administracji publicznej, dostawców usług energetycznych, zarządców dróg krajowych i linii kolejowych, służb ratowniczych (ratownictwo techniczne) i odpowiedzialnych za bezpieczeństwo ruchu, Państwowej Straży Pożarnej, podmiotów zarządzających portami lotniczymi oraz portami morskimi, organizacji pozarządowych, instytucji ochrony zdrowia, instytucji kultury, kościołów i związków wyznaniowych. Przewidywane formy wsparcia to: dotacje, instrumenty finansowe, instrumenty łączące finansowanie zwrotne i dotacyjne. Planowany budżet ponad 25 mld euro. Szczegóły i regulaminy pod adresem: <https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastruktura-klimat-srodowisko/zalozenia-programu/>.

Mechanizm Finansowy EOG III edycja

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein aktywnie wspierają działania m.in. z zakresu kultury. Za koordynację wdrażania Funduszy norweskich i EOG w Polsce odpowiada Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFIPR), pełniące rolę tzw. Krajowego Punktu Kontaktowego (KPK) dla Funduszy norweskich i EOG. Jako KPK, MFIPR prowadzi stałą współpracę z Biurem Mechanizmów Finansowych w Brukseli. Poszczególne programy III edycji Funduszy są wdrażane przez polskie instytucje publiczne. Wyjątek stanowią, podobnie jak w poprzednich edycjach, obszary „Społeczeństwo obywatelskie” oraz „Dialog społeczny – godna praca”, które będą zarządzane przez darczyńców (odpowiednio przez Biuro Mechanizmów Finansowych w Brukseli oraz Innovation Norway). W zakresie kultury operatorem programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a partnerem Norweska Rada Sztuki oraz Norweski Dyrektoriat ds. Dziedzictwa Kulturowego. W III edycji budżet działu kultura wynosi 75 mln euro. Programy w ramach III edycji Funduszy norweskich i EOG będą wdrażane do 2024 r. Wyjątek

stanowi Fundusz Współpracy Dwustronnej, który będzie wdrażany do 30 kwietnia 2025 r. Szczegóły pod adresem: <https://eogkultura.mkidn.gov.pl/pages/pl/aktualnosci.php>.

II. Finanse niepubliczne – źródła prywatne

Finansowanie działalności naukowej, edukacyjnej i popularyzatorskiej

Realizacja i finansowanie działalności popularyzatorskiej, edukacyjnej i naukowej, jest działaniem wykonywanym przez wiele niezależnych podmiotów. Działalność ta jest jednym z celów statutowych zarówno instytucji finansowanych z budżetu państwa należących do sektora administracji zespolonej (Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków), jak i będących w gestii Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Oddział Terenowy Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Katowicach) oraz samorządowych instytucji kultury Województwa Śląskiego, stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, korzystających z dotacji państwowych, samorządowych i prywatnych. Jednostki te realizują działalność popularyzatorską poprzez organizowanie konferencji, wystaw, działalność publicystyczną, prowadzenie imprez promujących dziedzictwo kulturowe województwa i regionu.

Finansowanie działań naukowych, edukacyjnych i popularyzatorskich następuje w różnorodnej formule, co utrudnia zbilansowanie przeznaczanych na nie środków. Przekazywanie środków odbywa się poprzez: dotacje na działalność bieżącą (np. dla instytucji kultury), dotacje celowe przyznawane na zasadach konkursu ofert lub dotacje na realizację wskazanych zadań. W części jest to także działalność podejmowana społecznie przez członków organizacji i stowarzyszeń. Podmioty prowadzące taką działalność korzystają ponadto z prawa aplikowania o środki zewnętrzne np. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na zadania mieszczące się w priorytetach programów.

Aneks 1

Zasady konserwatorskie

W 2004 r. w zespół pod kierunkiem prof. Bogumiły Rouby, działający w ramach Rady Ochrony Zabytków przy MKiDN opracował oparte o teorię zawartą w Karcie Weneckiej, najważniejsze pod względem merytorycznym zasady postępowania konserwatorskiego, które winny być stosowane w praktyce konserwatorskiej oraz przez właścicieli i opiekunów obiektów zabytkowych. Zasady te posiadają walor uniwersalny, niezależnie od skali, złożoności, czy wieku obiektu zabytkowego. Zasady te zostały przekazane do stosowania w procedurach i praktyce konserwatorskiej za pismem Generalnego Konserwatora Zabytków do wszystkich Urzędów Konserwatorskich w Polsce.

1) Zasada primum non nocere (po pierwsze nie szkodzić)

Zasada ta mówi o wyborze takich rozwiązań, które nie będą szkodzić zabytkowi i nie wpłyną na obniżenie jego wartości. Wskazuje się jednocześnie, że rozwiązania te nie mogą ograniczać się jedynie do nienaruszalności zabytkowej substancji, muszą one uwzględnić również negatywne skutki w przypadku zaniechania jakichkolwiek działań. Pochopnie też nie mogą negować przekształceń, które mogą przyczynić się do utrwalenia lub eksponowania wartości zabytkowej, a także użyteczności zabytku i jego funkcjonowania.

2) Zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych)

Zgodnie z tą zasadą prowadząc prace konserwatorskie i remontowe przy zabytkach należy dążyć do maksymalnego zachowania substancji zabytkowej, jako zawierającej przekaz historyczny i źródłowy, szanując najdrobniejszy detal, bez zacierania jego śladów dawności. Pełnego poszanowania wymagają również wszelkie nawarstwienia, które również stanowią historyczny przekaz. Zachowanie przekazu historycznego ma stanowić bezwzględne pierwszeństwo nad współczesnymi potrzebami użytkowymi.

3) Zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymania się od działań niekoniecznych)

Zasada zakłada bezwzględne zachowanie zabytkowej formy i substancji. Minimalna ingerencja w substancję zabytkową ma zapewnić nienaruszalność przekazu historycznego i uniemożliwić jego zafałszowanie, także poprzez nieuzasadnioną i pozbawioną rzetelnych podstaw naukowych

rekonstrukcję. Zafałszowaniem przekazu historycznego mogą być również nadmiernie wprowadzone współczesne elementy, które mogą zniekształcić historyczną formę obiektu i uniemożliwić odczytanie zawartej w nim treści.

4) Zasada, zgodnie z którą usuwać należy to i tylko to, co na oryginał działa niszcząco

Zasada ta odnosi się przede wszystkim do prac restauratorskich. W działaniach restauratorskich należy usuwać tylko te elementy, które zacierają przekaz historyczny, zmniejszają wartość dowodową oraz obniżają wartości estetyczne. Usunięcie jakiegoś elementu może przynieść korzyści w postaci ujawnienia innych wartości obiektu takich jak jednorodność zabytku, czy odsłonięcie wcześniejszej bardziej wartościowej fazy powstania obiektu, co w szczególności przyczyni się do poznania obiektu bądź podniesienia jego wartości. Działania te muszą być jednak prowadzone w sposób bardzo przemyślany.

5) Zasada czytelności i odróżnialności ingerencji

Odtwarzane podczas prac konserwatorskich i robót budowlanych elementy muszą być odróżnialne, jednocześnie nie powinny stanowić dysonansu estetycznego. Odtwarzane elementy jak też współczesne uzupełnienia i inne ingerencje muszą być bezwzględnie podporządkowane zabytkowi i traktowane jedynie jako środek do jego zachowania. Nie mogą także dominować nad autentyczną materią zabytku. Niedopuszczalne jest traktowanie obiektu zabytkowego jako materiału do kreacji architektonicznej, bądź elementu scenografii do współczesnej architektury.

6) Zasada odwracalności metod i materiałów

Zasada ta mówi o odwracalności działań, czyli wprowadzania takich ulepszeń, które dadzą się w przyszłości usunąć i umożliwią powrót do formy historycznej. Bezinwazyjność prac ma zapewnić nienaruszalność i niepomniejszenie autentycznej substancji. Ta zasada ma zastosowanie przede wszystkim przy konserwacji dzieł sztuki.

7) Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie, wraz z pełną dokumentacją wyników badań oraz przebiegu kolejnych działań.

Aneks 2**Wykaz obiektów Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Jaworzna****Tabela 1A. Obiekty i tereny wpisane do rejestru zabytków (wg daty wpisu) – ujęte w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków**

Nr	Adres	Funkcja nazwa – zakres ochrony	Numer i data wpisu do rejestru	Data powstania	Wartość	Stan zachowania
01	Góra Grodzisko rejon ul. Chrzanowskiej	Grodzisko kultury łużyckiej, leżące na południowy wschód od miasta na górze zwanej Grodzisko.	nr C/840/68 z dnia 17.10.1968r.	Kultura łużycka	+++	+++
02	ul. Ks.Mrocza 143	Budynek dawnej Rzeźni wzniesiony w stylu neorenesansu o uproszczonych formach. Granice obejmują budynek wraz z otoczeniem.	nr A/1415/90 z dnia 29.10.1990r.	k. XVIII w	++	+
03	ul. Sobieskiego 1	Budynek kościoła parafialnego pw. Św.Elżbiety Węgierskiej, neogotycki, oraz jego najbliższe otoczenie (w ramach murowanego ogrodzenia) wraz z drzewostanem i murowane ogrodzenie.	Nr A/218/07 z dnia 30.11.2007 r.	1898/1903	+++	+++

Legenda do tabel i zbiorów

Wartość – wartość historyczna lub artystyczna

Stan zachowania – stan zachowania cech stylowych i artystycznych obiektu (nie stan techniczny!)

Podstawa – wskazanie obiektu do ochrony konserwatorskiej na podstawie

WKZ - wykaz zabytków nieruchomych z terenu gminy Jaworzno wyznaczonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków (2010)

GEZ - listy obiektów zabytkowych z terenu miasta Jaworzna włączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków (2006) i posiadających karty adresowe

S - Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Jaworzno

MJ - lista obiektów zabytkowych przekazana przez Muzeum Miasta Jaworzna (2008), MJ 2016 - w ramach aktualizacji

KO - „Katalog obiektów objętych ochroną konserwatorską w mieście Jaworznie” z 1992 r.

mpzp - chronione zapisami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

AR - opracowanie analityczne dla przebudowy Rynku i jego okolic z 2007 r.

A - wskazane przez autorów opracowania w terenie, A 2016 - w ramach aktualizacji

UM - obiekty zaakceptowane do uzupełnienia GEZ przez UM w Jaworznie 2016

Tabela 1B-W. Strefy – tereny ujęte w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi – formy ochrony	Data powstania	Wartość	Stan zachowania	Podstawa
01	Grunwaldzka 37 i 37a	założenie parkowo-willowe	zawiera 3 obiekty chronione indywidualnie plan „Centrum” Uchwała Nr XXXII/437/2009	Początek XX w.	+++	+++	WKZ, mpzp
02	Chełmońskiego	cmentarz ciężkowicki		1846	++	++	WKZ
03	Grunwaldzka	cmentarz pechnicki	Strefa ochrony konserwatorskiej plan „Podwale” Nr XII/136/2007	1820-1830	++	++	WKZ, mpzp
04	Jaworowa	cmentarz szczakowski		1913	++	++	WKZ, MJ
05	Piłsudskiego	cmentarz żydowski		1884-1942	++	++	WKZ

Tabela 1B-G. Strefy - tereny ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków***Dodana w ramach aktualizacji GEZ 2016***

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi – formy ochrony	Data powst	Wartość	Stan zach	Podsta wa
01	Ignacego Krasickiego	osiedle socrealistyczne T. Kościuszki – część 1	ochrona zespołu wraz z 5 budynkami: Krasickiego 2,4,6; Krasickiego 3; Krasickiego 5; Krasickiego 7,9,11; Krasickiego 13 i układem zieleni	lata 50.- 60. XX w.	+	+	UM
02	Gwarków, Okrężna	osiedle socrealistyczne T. Kościuszki – część 2	ochrona zespołu wraz z 9 budynkami: Gwarków 1,3; Gwarków 5,7,9; Gwarków 11,13; Gwarków 15; Okrężna 1; Okrężna 2,4; Okrężna 3,5,7; Okrężna 9; Okrężna 8,10 i układem zieleni	lata 50.- 60. XX w.	+	+	UM
03	Rzemieślnicza,	osiedle socrealistyczne	ochrona zespołu wraz z 6 budynkami: Szymanowskiego 4, 6;	lata 50-	+	+	UM

	Matejki, Szymanowskiego	T. Kościuszki – część 3	Szymanowskiego 1, Matejki 24A-H, 26; Szymanowskiego 7; Szymanowskiego 2, Chopina 9-17np; Szymanowskiego 3,5; Szymanowskiego 8 i układem zieleni	60te XX w.			
04	Matejki, Tuwima, Szymanowskiego	osiedle socrealistyczne T. Kościuszki – część 4	ochrona zespołu wraz z 13 budynkami : Chopina 21; Chopina 23; Matejki 21,23; Matejki 28,30; Matejki 32; Tuwima 1,3; Tuwima 5,7; Tuwima 9,11,13; Szymanowskiego 9; Szymanowskiego 11; Szymanowskiego 10; Szymanowskiego 12,14,16; Szymanowskiego 18, 20 i układem zieleni	lata 50- 60te XX w.	+	+	UM
05	Chopina, Tuwima, Nałkowskiej, Matejki	osiedle socrealistyczne T. Kościuszki – część 5	ochrona zespołu wraz z 14 budynkami: Chopina 25; Chopina 27,29; Chopina Bo. 2,4,6; Chopina Bo.8,10,12; Matejki 34,36; Matejki 38,40; Nałkowskiej 1; Nałkowskiej 2,4,6; Nałkowskiej 8; Nałkowskiej 10; Nałkowskiej 12-16p; Tuwima 2,4; Tuwima 6; Tuwima 8,10 i układem zieleni	lata 50- 60te XX w.	+	+	UM
06	Stefana Dwornickiego	osiedle socrealistyczne T. Kościuszki – część 6	ochrona zespołu wraz z 8 budynkami: Dwornickiego 2; Dwornickiego 4,6,8; Dwornickiego 5; Dwornickiego 7; Dwornickiego 9; Dwornickiego 10,12; Dwornickiego 14,16,18; Dwornickiego 20,22; Nowa 2 i układem zieleni	lata 50- 60te XX w.	+	+	UM
07	Edwarda Bulgi	osiedle socrealistyczne Górnice – część 7	ochrona zespołu wraz z 8 budynkami : Bulgi 1; Bulgi 2; Bulgi 3; Bulgi 4; Bulgi 5; Bulgi 6; Bulgi 7; Bulgi 8 i układem zieleni	lata 50- 60te XX w.	+	+	UM
08	Zacisze, Górnica	osiedle socrealistyczne Górnice – część 8	ochrona zespołu wraz z 12 budynkami : Gałczyńskiego 1,3; Gałczyńskiego 2; Gałczyńskiego 5; Gałczyńskiego 7; Gałczyńskiego 7A; Gałczyńskiego 9; Zacisze 1; Zacisze 3; Zacisze 5; Zacisze 7; Zacisze 9; Zacisze 11 i układem zieleni	lata 60te XX w.	+	+	UM

09	Aleja Tysiąclecia Św. Maks. Kolbego lg. Łukasiewicza	osiedle socrealistyczne Osiedle Stałe plan „Osiedle Stałe” Nr LV/740/2006	ochrona zespołu wraz z 28 budynkami : Curie-Skłodowskiej 1; Curie-Skłodowskiej 2, 4; Curie-Skłodowskiej 6; Kusocińskiego 1-7np, Al.Tysiąclecia 22-26 p; Kusocińskiego 2, 4; Łukasiewicza 8-12 p; Łukasiewicza 9; Morcinka 1,3,5,7; Morcinka 2-6 p; Morcinka 8; Morcinka 12; Powstańców Śl.1, Morcinka 10; Powstańców Śl. 2-6 p; Powstańców Śl. 3-7 np.; Sawickiej 1, 3; Sawickiej 2; Sawickiej 5; Sawickiej 6; Staffa 2-6 p; Staffa5; Staffa 7; Wyczółkowskiego 1,3p; Wyczółkowskiego 2, 4; Wyczółkowskiego 5,7; Wyczółkowskiego 6, 8; Wyczółkowskiego 9, 11; Partyzantów 32-36 p i układem zieleni	lata 50- 60te XX w.	+	+	UM, mpzp
----	--	--	---	------------------------	---	---	-------------

Tabela 1C. Zabytki archeologiczne ujęte w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków

Nr	lokalizacja	nr stanowiska WKZ	obszar AZP i nr na mapie	rodzaj	chronologia	Nr działki AZP
01	Jaworzno - Jeleń	st. arch. 1	AZP 100-49 nr 6	śląd osadnictwa	okres rzymski	brak
02	Jaworzno - Dąbrówka	st. arch. 3	AZP 100-50 nr 4	śląd osadnictwa	epoka kamienia	brak
03	Jaworzno - Byczyna	st. arch. 4	AZP 100-50 nr 5	śląd osadnictwa	epoka kamienia	brak
04	Jaworzno - Jeleń	st. arch. 5	AZP 100-50 nr 7	śląd osadn.i punkt osadn.	późne średniowiecze i okres nowożytny	brak
05	Jaworzno - Szczotki	st.arch.16	AZP 99-49 nr 2	6 fragm. ceramiki, 1 fragm. kafla	XVII-XVIII w.	0115_25,4
06	Jaworzno - Szczotki	st.arch.17	AZP 99-49 nr 3	3 fragmenty ceramiki	XIV w. i XVII-XVIII w.	0114_37,38
07	Jaworzno - Dobra	st.arch.19	AZP 99-50 nr 2	8 fragment. ceramiki i 1kości	XIV-XV i XVII-XVIII w.	1023_141/2
08	Jaworzno - Dobra	st.arch.20	AZP 99-50 nr 3	3 fragmenty ceramiki	XIV-XV i XVII-XVIII w.	1023_36,37/5
09	Jaworzno - Niedzieliska	st.arch.21	AZP 99-50 nr 4	1 wiór krzem., 1 fragm. ceramiki	epoka kamienia ?, XVII-XVIII w.	1024_27
10	Jaworzno - Niedzieliska	st.arch.23	AZP 99-50 nr 5	3 fragmenty ceramiki	XIV-XV i XVII-XVIII w.	1024_140/1
11	Jaworzno - Niedzieliska	st.arch.20	AZP 99-50 nr 6	3 fragmenty ceramiki	XVII-XVIII w.	1024_141/1
12	Ciężkowice	st. arch. 2	AZP 99-51 nr 1	osada	późne średniowiecze i czasy nowożytne	brak
13	Ciężkowice	st. arch. 3	AZP 99-51 nr 2	osada	późne średniowiecze i czasy nowożytne	brak
14	Ciężkowice	st. arch. 4	AZP 99-51 nr 3	śląd osadnictwa	kultura łużycka i późne	brak

Nr	lokalizacja	nr stanowiska WKZ	obszar AZP i nr na mapie	rodzaj	chronologia	Nr działki AZP
					średniowiecze	
15	Ciężkowice	st. arch. 5	AZP 99-51 nr 4	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	brak
16	Ciężkowice	st. arch. 6	AZP 99-51 nr 5	śląd osadnictwa	epoka kamienia i późne średniowiecze	brak
17	Ciężkowice	st. arch. 7	AZP 99-51 nr 6	osada	późne średniowiecze	brak
18	Ciężkowice	st. arch. 8	AZP 99-51 nr 7	osada	okres późnorzymski i późne średniowiecze	brak
19	Ciężkowice	st. arch. 9	AZP 99-51 nr 8	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	brak
20	Ciężkowice	st.arch.10	AZP 99-51 nr 9	osada	późne średniowiecze	brak
21	Ciężkowice	st.arch.11	AZP 99-51 nr10	osada	późne średniowiecze	brak
22	Ciężkowice	st.arch.12	AZP 99-51 nr11	osada	późne średniowiecze	brak
23	Ciężkowice	st.arch.13	AZP 99-51 nr12	osada	późne średniowiecze	brak
24	Ciężkowice	st.arch.14	AZP 99-51 nr13	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	brak
25	Ciężkowice	st.arch.15	AZP 99-51 nr14	śląd osadnictwa	epoka kamienia	brak
26	Ciężkowice	st.arch.16	AZP 99-51 nr15	osada	okres późnorzymski	brak
27	Długoszyn	st.arch.7	AZP 98-50 nr 5	śląd osadnictwa	XVI-XVII w.	0068_320
28	Długoszyn	st.arch.8	AZP 98-50 nr 6	śląd osadnictwa	epoka kamienia, XVI-XVII w.	0068_284/2
29	Długoszyn	st.arch.9	AZP 98-50 nr 7	śląd osadnictwa	mezolit	0068_212,213
30	Długoszyn	st.arch.10	AZP 98-50 nr 8	śląd osadnictwa , osada	pradzieje, epoka kamienia, XV I- XVIII w.	0054_259,257

Nr	lokalizacja	nr stanowiska WKZ	obszar AZP i nr na mapie	rodzaj	chronologia	Nr działki AZP
31	Długoszyn	st.arch.11	AZP 98-50 nr 9	śląd osadnictwa	mezolit ?	0018_18
32	Długoszyn	st.arch.12	AZP 98-50 nr 10	śląd osadnictwa	epoka kamienia	0052_

Tabela 2. Zabytki ujęte w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
1.	Batorego 43	budynek mieszkalny	stan techn zły, zach oryginalna stolarka	1910-20	+	+	WKZ, S, KO, mpzp
2.	Batorego 48	szkoła		1905-1922	++	++	WKZ, S, KO
3.	Celników 1 (d.5)	OSP, biblioteka	d. komora celna (wg KO za Przemszą), przekształcone okna		++	+	WKZ, S, KO
4.	Celników -park- zegar	zegar słoneczny	w parku	przed 1939	+	+	WKZ, S, KO
5.	Dąbrowska 57 - rejon	kościółek		pocz XIX w.	+	+	WKZ, KO, mpzp
6.	Dąbrowska 61	budynek mieszkalny nieużytkowany	zachowany detal, cz oryginalna stolarka, stan techn zły	XIX / XX w.	+	+	WKZ, mpzp
7.	Długa 16	ośrodek pomocy społecznej Betlejem	budynek dawnej szkoły	XIX w.	++	++	WKZ, MJ, mpzp
8.	Dworcowa	dworzec PKP nieużytkowany	Jaworzno-Ciężkowice, stan techn zły	1845-60	+++	++	WKZ, S, KO
9.	Działkowa 2	budynek mieszkalny	cz przekształcone okna	I.20te XX w.	++	+	WKZ, S, KO

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
10.	Fabryczna 37	budynek mieszkalny	drewniany	4ćw XIX w.	+	+	WKZ, S, KO
11.	Grunwaldzka 35	budynek biurowy - geodezja	murowany	1 ćw. XX w.	+	+	WKZ, S, MMJ, mpzp
12.	Grunwaldzka 37_1	była dyrekcja kopalni Piłsudski	zachowane proporcje otworów oraz bogaty detal, PSOZ/T/785/96	1923	+++	+++	GEZ, WKZ, S, MJ, mpzp
13.	Grunwaldzka 37_2 , d. Zacisze 2	d. dom dyrekcja kopalni Piłsudski	zachowane proporcje otworów oraz bogaty detal, PSOZ/T/786/96	1923	+++	+++	GEZ, WKZ, S, MJ, mpzp
14.	Grunwaldzka 37a	d. dom dyrekcja kopalni Piłsudski	zachowane proporcje brył, otworów oraz bogaty detal, PSOZ/T/787/96	ok 1923	+++	+++	GEZ, WKZ, S, MJ, mpzp
15.	Grunwaldzka 51	budynek mieszkalno- usługowy	Murowany, 2,5 kond, kamienica, elewacja tynk	1900	+	+	WKZ, S, KO, mpzp
16.	Grunwaldzka 52	Urząd Miejski	d. Kasyno Górnicze	1890-1905	+++	+++	WKZ, S, MJ, KO, mpzp
17.	Grunwaldzka 54	Bank Spółdzielczy	d. dom dozorczy górniczego, parterowy, elewacja tynk	1880	++	++	WKZ, S, MJ, mpzp
18.	Grunwaldzka 55	Bank PKO SA	dawny gmach Konsumu, elewacja tynkowana, detal , po adaptacji	4ćw XIX w.	++	++	WKZ, S, mpzp
19.	Grunwaldzka 56	budynek mieszkalno- usługowy	kamienica 2kondygn., elewacja tynk		+	+	WKZ,mpzp
20.	Grunwaldzka 58	budynek mieszkalno- usługowy	kamienica elewacja tynk - cegła , zach. proporcje otworów , detal	1898	++	++	WKZ, S, MJ, KO, mpzp
21.	Grunwaldzka 72	budynek mieszkalno-	zachowane proporcje otworów oraz detal	XIX/XX w.	++	+	WKZ, S, MJ, KO,

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
		usługowy	okien i gzymsów piętra				mpzp
22.	Grunwaldzka 182	szkoła		1912	+++	+++	WKZ, S, MJ
23.	Gwardzistów 3	mieszkalno- zagrodowy		1ćw XX w.	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
24.	Gwardzistów 3g	stodoła		1ćw XX w.	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
25.	Gwardzistów 31	mieszkalno- zagrodowy		1ćw XX w.	+	+	WKZ, S, KO, mpzp
26.	Gwardzistów 72	budynek mieszkalny		1902/1913	+	+	WKZ, S, KO, mpzp
27.	Jagiellońska 3	dom kultury			++	++	WKZ, S, mpzp
28.	Jagiellońska 3 - altana	przy Domu Kultury		1924	++	++	A
29.	Jagiellońska 52	budynek mieszkalno - usługowy	dawniej nr 48 i 52 (lepszy) 2016 – karta zmodyfikowana (zmiana nr budynku)	XIX/XX w.	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
30.	Kilińskiego 5	budynek mieszkalny		4ćwXIXw/19	++	+	WKZ, S, KO
31.	Kolejarzy	dworzec PKP		XIX/XX	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
32.	Kolejarzy 2	budynek mieszkalny		1900	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
33.	Kolejarzy 3	budynek mieszkalny		4ćw. XIX w.	++	+	WKZ, S, KO
34.	Kolejarzy 4	budynek mieszkalny		4ćw. XIX w.	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
35.	Kolejarzy 5	budynek mieszkalny		3ćw. XIX w.	++	+	WKZ, S, KO
36.	Kolejarzy 6	magazyn	WKZ, S adres Kolejowa 6 - błąd inna dzielnica	1876	++	+	WKZ, KO
37.	Kolejarzy 8	budynek mieszkalny	element zespołu pominięty w spisie WKZ	4ćw. XIX w.	++	+	KO, mpzp
38.	Kolejarzy 10	budynek mieszkalny	brak kart KO	4ćw. XIX w.	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
39.	Kolejarzy 12	budynek mieszkalny	brak kart KO	4ćw. XIX w.	++	+	WKZ, S, KO, mpzp

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
40.	Kolejarzy 14	budynek mieszkalny	brak kart KO	1ćw. XX w.	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
41.	Kolejarzy 77	budynek mieszkalny		1900	+	+	WKZ, S, KO, mpzp
42.	Koszarowa 8	budynek mieszkalny	zabudowa d. koszar -zachowany detal i okna 2016 – karta zmodyfikowana (remont budynku)	1914-1917	++	+	WKZ, S, MMJ, mpzp
43.	Koszarowa 9	budynek mieszkalny	zabudowa d. koszar , nieużytkowany ; 2016 - karta zmodyfikowana (przebudowa TBS)	1914-1917	++	+0	WKZ, S, MMJ, mpzp
44.	Koszarowa 10	budynek mieszkalny	zabudowa dawnych koszar, przekształcone okna	1914-1917	++	+0	WKZ, S, MMJ, mpzp
45.	Koszarowa 11	budynek mieszkalny	zabudowa dawnych koszar, przekształcone okna	1914-1917	++	+0	WKZ, S, MMJ, mpzp
46.	Koszarowa 15	budynek mieszkalny	zabudowa d. koszar (pominięty w spisie WKZ), przekształcone okna	1914-1917	++	+0	mpzp
47.	Koszarowa 16	budynek mieszkalny	zabudowa dawnych koszar -zachowany detal i okna	1914-1917	++	+	WKZ, S, MMJ, mpzp
48.	Kościelna 25	kościół	kościół p.w. NSPJ - murowany	1ćw. XX.w.	+++	++	WKZ, S, mpzp
49.	Kościuszki 5	budynek mieszkalny	2016 – karta zmodyfikowana (remont piętra)	1915	++	+	WKZ, S, MMJ
50.	Krakowska 4	budynek mieszkalny	Murowany , el tynk, detal	1ćw. XX.w.	++	+	WKZ, S, mpzp
51.	Krakowska 126	budynek mieszkalny		1ćw. XX.w.	++	+	WKZ, S, KO
52.	Lipowa 2	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	po 1915	++	+ +	WKZ, S, KO
53.	Lipowa 7	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	I.20te XX w.	+ +	+ +	WKZ, S, KO
54.	Mickiewicza 1	budynek mieszkalno- usługowy	d. dom Słomów, przekształcony, nadbudowa		+	+0	WKZ, mpzp

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
55.	Mickiewicza 2	Miejskie Centrum Kultury i Sportu	d. budynek Sokoła, elewacja cegła, zachowany bogaty detal; 2016 – karta zmodyfikowana	1906	+++	+++	WKZ, S, MJ, KO, mpzp
56.	Mickiewicza 4	Okręgowa Komisja Egzaminacyjna	d. szkoła podstawowa, elewacja cegła, zachowana skromny detal	1896	++	++	WKZ, S, MJ, KO, mpzp
57.	Mickiewicza 13	budynek mieszkalny	el. tynk, skromny detal	1930	+	+	WKZ, S, KO, mpzp
58.	Mickiewicza 17 (część historyczna)	Bank PKO SA	d. dom A. Aschnowitza, elewacja cegła-tynk , zachowany bogaty detal		+++	+++	WKZ, S, MJ, KO, mpzp
59.	Mickiewicza 19	budynek mieszkalny, apteka	d. dom M Timberga, parter przekształcony, zachowana elewacja piętra tynk		++	+	WKZ, S, MJ, KO, mpzp
60.	Mickiewicza 21	budynek mieszkalno-usługowy	d. dom S. Reicha, parter przekształcony, zachowana elewacja piętra		++	+	WKZ, S, MJ, KO, mpzp
61.	Młyńska 2	budynek mieszkalny		1918	++	+	WKZ, S, KO
62.	Ks. Mrocza - Wyzwolenia	kościół Matki Bożej Nieustającej Pomocy		XIX/XX w.	+++	++	WKZ, S, MJ, mpzp
63.	Ks. Mrocza 48	plebania		1921	+	+	WKZ, S, MJ, KO
64.	Narutowicza 6	przychodnia zdrowia	murowany tynk, zachowane proporcje brył, otworów oraz detal okien i gzymsów; 2016 – karta zmodyfikowana (remont budynku)	1ćw. XX w.	+++	++	WKZ, S, MJ, KO, mpzp
65.	Narutowicza 8	przedszkole	tynk, zachowana org. stolarka 2016 – karta zmodyfikowana (remont budynku)	1ćw. XX w.	++	++	WKZ, S, MJ, KO, mpzp
66.	Narutowicza 10	budynek mieszkalny		1923	++	++	WKZ, S, MJ, KO, mpzp

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
67.	Narutowicza 13	budynek mieszkalny		1ćw. XX w.	++	++	MJ, mpzp
68.	Parkowa 11	budynek mieszkalny	el. tynk, bogaty detal, zachowane okna, brak karty KO	1ćw. XX w.	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
69.	Piekarska rejon Grunwaldzka 200	d. transformatownia szybu Leopold			+++	++	WKZ, S, MJ
70.	Pocztowa 4	budynek mieszkalno- usługowy	zachowane proporcje oraz detal okien i gzymsów piętra	XIX/XX w.	++	++	mpzp
71.	Pocztowa 5	Muzeum d. mieszkania dozoru górniczego	elewacja tynk, zachowane proporcje otworów oraz bogaty detal okien; 2016 – karta zmodyfikowana (rozbudowa budynku)	1923	++	++	WKZ, S, MJ, mpzp
72.	Pocztowa 7	obecnie P S San- Epid	d. mieszkania dozoru górniczego	XIX/XX w.	++	++	WKZ, S, MJ, mpzp
73.	Pocztowa 8	budynek mieszkalno- usługowy	d.dom Józka Brożka	1930	++	+0	WKZ, S, mpzp
74.	Pocztowa 11	budynek mieszkalny		1ćw. XX w.	+	+	WKZ, S
75.	Poległych 2	dom sióstr zakonnych		1934	++	+	WKZ, S, MJ, mpzp
76.	Przemysłowa 1- teren cementowni	silosy-magazyn cementu	cztery walcowe silosy, różne technologie realizacji - unikalna forma	1926-28	++	+	MJ, mpzp
77.	Przemysłowa 3a	d.dom urzędniczy- mieszkalny	elewacja z zach detalem, tynk	1922	++	+	WKZ, MJ, mpzp
78.	Przemysłowa 3b	d.dom urzędniczy- mieszkalny	willa, elewacja z zach detalem, tynk	pocz. XX w.	++	+	WKZ, MJ, mpzp

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
79.	Przemysłowa 3c	d.dom urzędniczy- mieszkalny	elewacja z zach detalem	lata 20te	++	+	WKZ, MJ, mpzp
80.	Przemysłowa 3d	d.dom dyrektora -ob.kościół	willa mur, detale zach. drewno i kamień, styl szwajcarski	1909	++	+	WKZ, S, MJ, mpzp
81.	Przemysłowa 7	willa Rady Nadzorczej	przekształcone otwory	1924	+	+0	WKZ, MJ, mpzp
82.	Sienkiewicza 4	budynek mieszkalny	1,5 kond, elewacja tynk, część okien przekształcona	1910	++	+	mpzp
83.	Sławkowska 2	budynek mieszkalno- usługowy	elewacja cegła- tynk, zachowany bogaty detal		++	++	WKZ, mpzp
84.	Słowackiego 1	Jaworznianka	d. dom A. Aschnowitza, elewacja tynk- cegła, detal, parter przekształcony	1913	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
85.	Sobieskiego 12	budynek mieszkalny	brak karty KO	ok. 1925	++	+	WKZ, S, KO
86.	Sobieskiego 53	d.willa kierownika ruchu	willa, murowany, dach wielospadowy ok.60st- blacha trapez.,styl szwajcarski	1928	++	+	WKZ, S, MJ, mpzp
87.	Stojałowskiego 2	pub Retro	d. Synagoga typu bejt ha-midrasz, zwana Chrzanower Szul	1910	+	+0	WKZ, mpzp
88.	Szklarska 8	budynek mieszkalny	zespół willowy, wybitny	1906	+++	+	WKZ, S, MJ, mpzp
89.	Szklarska 10	budynek mieszkalny	zespół willowy	1906	++	+	WKZ, S, mpzp
90.	Św. Jana 17	Probostwo, Kancelaria Parafialna	budynek nowej plebani / wartościowy detal fasady frontowej	1911	++	++	WKZ, S, KO, mpzp
91.	Św. Jana 18	Probostwo	wikarówka z zab. gospodarczymi / dobre	ok. 1911	+	+	WKZ, S, AR

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
			proporcje bryły, brak detalu				
92.	Św. Jana	Kolegiata Św. Wojciecha	część historyczna - transept i prezbiterium wg proj. S. Gergovicha	1936-39	+	+	WKZ, S, MJ, mpzp
93.	Św. Wojciecha 2	budynek biurowo-usługowy	elewacja tynk, zachowane okna i detal	1900	++	++	WKZ, S, KO, mpzp
94.	Św. Wojciecha 4	budynek biurowo-usługowy	elewacja tynk, zachowane okna i detal	1900	++	+	WKZ, KO, mpzp
95.	Towarowa	dworzec PKP, nieużytkowany	elewacja tynk - detal, stan zły	1900	++	+0	WKZ, S, MMJ
96.	Wyzwolenia 4 (d. 3)	przedszkole nr4	ceglane, detal kamienny	1906	++	++	WKZ, S, MJ, mpzp
97.	Zakole 2	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza	1925	+	+	WKZ, MJ
98.	Zakole 4	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza	1925	+	+	WKZ, MJ
99.	Zakole 5	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza	1925	+	+	WKZ, MJ
100.	Zakole 6	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza	1925	+	+	WKZ, MJ
101.	Zakole 7	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza	1925	++	+	WKZ, MJ
102.	Zakole 8	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza	1925	+	+	WKZ, MJ
103.	Zakole 9	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza	1925	++	+	WKZ, MJ
104.	Zakole 15	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza	1925	+	+	WKZ, MJ
105.	Zakole 17	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza	1925	+	+	WKZ, MJ
106.	Zwycięstwa	kościół	Podwyższenia Krzyża Świętego	XVII/XX w.	++	++	WKZ, S, MJ
107.	Zwycięstwa 30	szkoła	brak karty KO, elewacja cegła-tynk, zachowany detal	1ćw XX w.	++	++	WKZ, S, MJ, KO
108.	Zwycięstwa 32	plebania		1ćw XX w	++	+	WKZ, S, MJ, KO

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
109.	Żwirki i Wigury 1	budynek mieszkalny	brak karty KO	1921-23	++	++	WKZ, S, KO, MJ, mpzp
110.	Żwirki i Wigury 3	budynek mieszkalny	brak karty KO 2016 – karta zmodyfikowana (remont elewacji)	1921-23	++	++	WKZ, S, KO, MJ, mpzp
111.	Żwirki i Wigury 4	budynek mieszkalny	brak karty KO	1921-23	++	++	WKZ, KO, MJ, mpzp

Tabela 3. Zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków, wskazane do ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
1.	29 Listopada 5a	budynek mieszkalny			+	+	mpzp
2.	29 Listopada 9A	budynek mieszkalny			+	+	mpzp
3.	Azot 5	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza/ / stan techn. zły		++	++	MJ
4.	Azot 7	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza/ / stan techn. zły 2016 – karta zmodyfikowana (remont budynku)		++	++	MJ
5.	Azot 9	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza/ / stan techn. zły 2016 – karta zmodyfikowana (remont budynku)		++	+	MJ
6.	Azot 12	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza		++	++	MJ
7.	Azot 14	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza/ po remoncie – przekształcenie okna		++	+	MJ
8.	Batorego 34 - rejon	kaplica			+	+	WKZ, S, KO , mpzp
9.	Batorego 52	budynek mieszkalny	stan techn. zły, zach. detal i oryginalna stolarka	1926	+	+	WKZ, S, KO

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
10.	Chopina 94a	biura, zarząd AZOTKI	wybitny		+++	+++	MJ, mpzp
11.	Chopina 94b	biura			++	++	MJ, mpzp
12.	Chopina 95	budynek mieszkalny	po remoncie - cz przekształcone okna		++	+	MJ, mpzp
13.	Chopina 97	budynek mieszkalny	po remoncie - cz przekształcone okna		++	+	MJ, mpzp
14.	Cicha 5	budynek mieszkalny		1924-26	+	+	WKZ, MMJ, KO
15.	Ciężkowicka- Wilkoszyn	lokomotywnia		1948	+	+	A
16.	Cyprysowa 4	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	I.20te XX w.	+	+0	WKZ, S, KO
17.	Cyprysowa 6	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	1913	+	+	WKZ, S, KO
18.	Cyprysowa 8	budynek mieszkalny	zespół zabudowy - pominięte w spisie WKZ	I.20te XX w.	+	+	A
19.	Cyprysowa 10	budynek mieszkalny	zespół zabudowy (jeśli robić karty to dla wszystkich)	I.20te XX w.	+	+	WKZ, S, KO
20.	Cyprysowa 12	budynek mieszkalny	zespół zabudowy - pominięte w spisie WKZ	I.20te XX w.	+	+0	A
21.	Cyprysowa 14	budynek mieszkalny	zespół zabudowy - pominięte w spisie WKZ	I.20te XX w.	+	+	A
22.	Cyprysowa 16	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	I.20te XX w.	+	+0	WKZ, S, KO
23.	Daszyńskiego 10	budynek mieszkalny		1ćw. XX w .	+	+	WKZ, S, KO
24.	Energetyków 1	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza - soc	1955	+	+	WKZ
25.	Energetyków 2	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza - soc	1955	+	+	WKZ
26.	Energetyków 3	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza - soc	1955	+	+	WKZ
27.	Energetyków 4	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza - soc	1955	+	+	WKZ
28.	Energetyków 5	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza - soc	1955	+	+	WKZ
29.	Energetyków 6	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza - soc	1955	+	+	WKZ
30.	Energetyków 7	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza - soc	1955	+	+	WKZ

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
31.	Energetyków 8	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza - soc	1955	+	+	WKZ
32.	Grabańka 48	budynek mieszkalny zagrodowy	drewniany		+	+0	mpzp
33.	Grunwaldzka 53	budynek mieszkalno- usługowy	Murowany, 2 kond, kamienica, elewacja tynk	1900	+	+	WKZ, S, KO, AR
34.	Grunwaldzka 178	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	po 1915	+	+	A
35.	Grunwaldzka 180	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	po 1915	+	+	A
36.	Grunwaldzka 182a	szkoła - pomocniczy		1912	+	+	A
37.	Grunwaldzka 188	budynek mieszkalny		I.20te XX w.	+0	+0	WKZ
38.	Gwardzistów 107	budynek mieszkalny		1893	++	+	mpzp
39.	Gwardzistów 126	mieszkalno-zagrodowy	w trakcie remontu		+	+	mpzp
40.	Jagiellońska 19	budynek mieszkalny		I. 20te XX w.	+	+	WKZ, S, KO
41.	Jagiellońska 21	budynek mieszkalno - usługowy		1904-09	+	+	WKZ, S, KO
42.	Jagiellońska 22	budynek mieszkalny		I. 20te XX w.	+	+	WKZ, S, KO
43.	Jagiellońska 64	budynek mieszkalno - usługowy		1910-12	+	+	WKZ, S, KO, mpzp
44.	Jaworowa	ujęcie wody Dobra trafo		1920	+	+	MJ
45.	Jaworowa	ujęcie wody Dobra		1920	+	+	MJ

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
46.	Jesienna 48 rejon	kapliczka			+	+	mpzp
47.	Kablowa 5 (d.3)	budynek mieszkalny	nieużytkowany, cegła, zachowany detal, stolarka	1910/1925	++	+	WKZ, S, KO
48.	Katowicka/ Plater 5a	kościół Matki Bożej Anielskiej	zrealizowany częściowo (bez wieży)	1932 r.	++	+	mpzp
49.	Kolejarzy 13	budynek mieszkalno - usługowy	brak kart KO	1920	+	+	WKZ, S, KO, mpzp
50.	Kolejarzy 17-sąsiedni	przemysł	teren Huty Szkła Szczakowa	1900	+	+	A, mpzp
51.	Kopalniana 1	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza Olszewskiego, cegła, zachowany detal	1911	++	+	WKZ, MMJ
52.	Korczyńskiego 13	mieszkalno-zagrodowy	ceglany, zachowany detal		+	+	mpzp
53.	Korczyńskiego 55	mieszkalno-zagrodowy			+	+	S, KO, mpzp
54.	Korczyńskiego 115	mieszkalno-zagrodowy			+	+	mpzp
55.	Korczyńskiego 121	mieszkalno-zagrodowy		1924	+	+	mpzp
56.	Korczyńskiego 133	mieszkalno-zagrodowy	drewniany - mur		+	+	A
57.	Krakowska	maszyna wyciągowa szyb Helena	d. kop Sobieski nast. Jaworzno , PSOZ/T/790/96	1903	++	+0	WKZ, GEZ
58.	Krakowska	maszyna wyciągowa szyb Paulina	d. kop Sobieski nast. Jaworzno, PSOZ/T/789/96	1942	++	+	WKZ, GEZ
59.	Krakowska	warsztaty mechaniczne	d. kop Sobieski nast. Jaworzno, PSOZ/T/788/96	1903	++	+	WKZ, GEZ

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
60.	Krótką 1	budynek mieszkalny	parter, oryginalna forma, materiał i detal, mur wapienny, elewacja tynk bonie		++	+	mpzp
61.	Krótką 4	budynek mieszkalno-usługowy	Murowany	1905	+	+	AR
62.	Krótką 5	budynek mieszkalny	parter, zachowane proporcje oraz detal okien i gzymsów, elewacja tynk	1900-1910	++	+	WKZ, S, AR
63.	Leśną 4	budynek mieszkalny	drewniany	1925	+	+	A
64.	Lipowa 4	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	po 1915	+	+	A
65.	Lipowa 6	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	I.20te XX w.	+	+0	WKZ, S, KO
66.	Lipowa 9	budynek mieszkalny	zespół zabudowy - po remoncie, przekształcone okna	I.20te XX w.	+	+0	WKZ, S, KO
67.	Lipowa 11	budynek mieszkalny	zespół zabudowy (jeśli robić karty to dla wszystkich)	I.20te XX w.	+	+	WKZ, S, KO
68.	Lipowa 12	budynek mieszkalny	zespół zabudowy - pominięty w spisie WKZ	I.20te XX w.	+	+	A
69.	Lipowa 13	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	I.20te XX w.	+	+	WKZ, S, KO
70.	Lipowa 15	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	I.20te XX w.	+	+0	WKZ, S, KO
71.	Lipowa 16	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	I.20te XX w.	+	+0	WKZ, S, KO
72.	Lipowa 20	budynek mieszkalny	zespół zabudowy	I.20te XX w.	+	+0	WKZ, S, KO
73.	Ludowa 6	budynek mieszkalny	drewniany		+	+	mpzp
74.	Matejki 3	szkoła im. T. Kościuszki	socrealizam - monumentalna bryła, niezły detal architektoniczny i stan zachowania	I 50 te XX w.	+	+	mpzp
75.	Mickiewicza 11	budynek mieszkalno -	elewacja cegła, parter przekształcony,	XIX/XX w.	+	+	WKZ, mpzp

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
		usługowy	zachowana piętra				
76.	Młyńska 4	budynek mieszkalny	cz. przekształcone okna	1919	++	+	WKZ, S, KO
77.	Moździerzowców 6	mieszkalno-zagrodowy	kamień , zachowana org. stolarka		+	+	A
78.	Ks. Mrocza 75	budynek mieszkalny	drewniana		+	+0	mpzp
79.	Nadbrzeżna rejon 1	kaplica - kościółek			+	+	A
80.	Obr. Poczty Gdańskiej 61	budynek mieszkalny	Murowany, ceglany detal elewacji	pocz. XX w.	++	++	WKZ, mpzp
81.	Olszewskiego 10	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza Olszewskiego, el. cegła, detal, przekształcone okna	1911	++	+	WKZ, MJ
82.	Olszewskiego 11	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza Olszewskiego, el. tynk, detal, zachowane otw. okna	1911	+	+	WKZ, MJ
83.	Olszewskiego 12	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza, elewacja cegła detal, zachowane otwory okien i drzwi	1911	++	++	WKZ, MJ
84.	Olszewskiego 13	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza, el. tynk, detal, front zach. otwory okien, przebudowany dach 2016 – karta zmodyfikowana (remont budynku)	1911	+	+0	WKZ, MJ
85.	Olszewskiego 14	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza, elewacja cegła detal, zachowane otwory i cz. okna	1911	++	++	WKZ, MJ
86.	Olszewskiego 16	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza, elewacja cegła detal, zachowane cz. otwory okien	1911	++	+	WKZ, MJ
87.	Olszewskiego 17	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza, elewacja cegła detal,	1911	++	+	WKZ, MJ

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
			zachowane cz. otwory okien				
88.	Olszewskiego 18	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza, elew. cegła detal, zach otwory i cz. okna, przebud.dach	1911	++	+	WKZ, MJ
89.	Olszewskiego 19	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza, elewacja cegła detal, zachowane otwory i cz. okna	1911	++	++	WKZ, MJ
90.	Olszewskiego 21	budynek mieszkalny	kolonia robotnicza, elewacja cegła detal, zachowane otwory i cz. okna	1911	++	++	WKZ, MJ
91.	Piekarska	maszyna wyciągowa szyb Leopold	kop Jan Kanty		+	+	MJ
92.	Pniaka 2	dawna szkoła - usługi	murowany, neoklasyczny 2016 – karta zmodyfikowana (remont i przebudowa budynku)	1905	++	+0	WKZ, S, MJ, mpzp
93.	Różana 6	element zespołu 3 bud. mieszkalnych	1,5kond, elewacje tynk-cegła, detal	1900	++	+	AR
94.	Różana 8	element zespołu 3 bud. mieszkalnych	1,5kond, elewacje tynk-cegła, detal, cz. przekształcona	1900	+	+	AR
95.	Rynek Główny 2	budynek mieszkalno- usługowy	parter przekształcony, zachowana elewacja piętra, skromny detal 2016 – karta zmodyfikowana (remont elewacji)	XIX/XX w.	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
96.	Rynek Główny 3	budynek mieszkalno- usługowy	parter przekształcony, zachowana elewacja piętra tynk bez detalu 2016 – karta zmodyfikowana (remont	XIX/XX w.	+	+0	mpzp

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
			elewacji)				
97.	Rynek Główny 4	budynek mieszkalno-usługowy	parter przekształcony, zachowana elewacja piętra bez detalu	XIX/XX w.	+	+0	mpzp
98.	Rynek Główny 6	budynek mieszkalno-usługowy	d. dom Patuchów, parter przekształcony	k XIX w.	+0	+0	mpzp
99.	Rynek Główny 9	budynek mieszkalno-usługowy	d. dom Sarnów, przekształcony	1888	+	+0	WKZ, S, mpzp
100.	Rynek Główny 12	budynek mieszkalno-usługowy	parter przekształcony, zachowana elewacja piętra detal	XIX/XX w.	+	+0	WKZ, S, AR
101.	Rynek Główny 14	budynek mieszkalno-usługowy	d.dom Eliasza Mandelbauma, parter przekształcony 2016 – karta zmodyfikowana (remont elewacji)	XIX/XX w.	+	+0	WKZ, S, AR
102.	Rynek Główny 15	budynek mieszkalno-usługowy	d. dom Eliasza Mandelbauma, (Szatener Sztibel - pokój modlitw) 2016 – karta zmodyfikowana (remont elewacji)	XIX/XX w.	+	+0	AR
103.	Rynek Jeleń - studnia	studnia	wg KO XIII w 2016 – karta zmodyfikowana (nr działki, lokalizacja)	XVII w?	++	+	WKZ, KO
104.	Sienkiewicza 3	budynek mieszkalno-usługowy	3 kondygn, elewacja tynk, po remoncie		+	+0	AR
105.	Sławkowska 15	budynek mieszkalno - usługowy	elewacja tynk	1882	+	+	AR
106.	Sławkowska 17	budynek mieszkalny	elewacja cegła, zachowany detal		++	+	A

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
107.	Słowackiego 2	budynek mieszkalno-usługowy	d.dom Jakuba Biegelejsen, zachowane okna piętra 2016 – karta zmodyfikowana (remont elewacji)	1875	+	+	AR
108.	Sobieskiego 1	budynek mieszkalny	plebania	1911-1914	++	+	WKZ, S, MJ, mpzp
109.	Sobieskiego 6	budynek mieszkalny	brak karty KO	ok. 1925	+	+	WKZ, S, KO
110.	Sobieskiego 10	budynek mieszkalny		ok. 1925	+	+	WKZ, S, KO
111.	Sportowa 2	budynek mieszkalno-usługowy	willa	1913	++	+	WKZ, S, KO
112.	Sportowa 12	budynek mieszkalny	elewacja cegła, detal	1913	++	+	AR
113.	Sportowa 16	budynek mieszkalny	elewacja cegła, detal	1913	++	+	AR
114.	Sportowa 18	budynek mieszkalny	willa	międzywoj.	++	+	A
115.	Starowiejska róg Długoszyńska	kapliczka	kapliczka parter murowana p.w. Św. Barbary	XIX / XX w.	+	+	KO, mpzp
116.	Sulińskiego	cechownia ob. warsztaty mechaniczne	d. kop Fryderyk August nast. Sobieski - Ruch III, PSOZ/T/791/96	ok 1903	++	+0	WKZ, GEZ
117.	Sulińskiego	magazyn główny	d. kop Fryderyk August nast. Sobieski - Ruch III, PSOZ/T/792/96	1908	++	+0	WKZ, GEZ
118.	Sulińskiego	warsztaty mechaniczne	d. kop Fryderyk August nast. Sobieski - Ruch III, PSOZ/T/793/96	ok 1903	++	+0	WKZ, GEZ
119.	Św. Barbary 4	budynek mieszkalny	Kamienny , przebudowane okna 2016 – karta zmodyfikowana (ocieplenie elewacji)	XIX/XX w.	+	+0	AR
120.	Św. Jana - plac	kapliczka		1894	+	+	mpzp

Nr	Adres	Funkcja nazwa	Opis uwagi	Data powst	Wartość	Stan zach	Podstawa
121.	Św. Wojciecha 18	budynek mieszkalny	(d. 22 Stycznia) ceglano-kamienny, zachowany detal	1900	++	+	WKZ, S, KO, mpzp
122.	Waryńskiego 1	budynek mieszkalny	elewacja cegła, zachowany detal	pocz XX w.	++	+	A
123.	Waryńskiego 14	budynek mieszkalny	elewacja cegła, zachowany detal	pocz XX w.	++	+	AR
124.	Wesoła 6	budynek mieszkalny	drewniany - dobry		+	+	WKZ, S, KO - 10
125.	Wysockiego 16	mieszkalno-zagrodowy	zachowany detal, stolarka		+	+	WKZ, S, KO
126.	Grunwaldzka k.275 dz. 3/66	wieża wyciągowa kopalni Jan Kanty	Witold 1	2poł XX w.	+	+	MJ 2016
127.	Grunwaldzka k.275 dz. 3/65	wieża wyciągowa kopalni Jan Kanty	Witold 1	2poł XX w.	+	+	MJ 2016
128.	Kolbego 12-30p, Morcinka 9-21np	mieszkalny z parterem usługowym	parter arkady, 4 kondygnacje, klasyczny soc, Osiedle Stale	I 50 XX w.	+	+	A, UM, mpzp 2016
129.	Łukasiewicza 1,3-7, Staffa 1,3	mieszkalny z parterem usługowym	parter arkady, 4 kondygnacje, klasyczny soc, Osiedle Stale	I 50 XX w.	+	+	mpzp , A, UM 2016
130.	Olszewskiego 22	mieszkalny	willa miejska	I 30 XX w.	+	+	A, UM 2016
131.	Zacisze Boczna 3	usługa	socrealistyczny – osiedle Kościuszki	I 50 XX w.	+	+	A, UM 2016
132.	Żwirki i Wigury 5	barak	drewniany obozowy	1943	+0	+	MJ 2016